International Crisis Group
WORKING TO PREVENT
CONFLICT WORLDWIDE

Türkiye ve PKK: Barış Sürecini Kurtarmak

Avrupa Raporu N°234 | 6 Kasım 2014

International Crisis Group
Headquarters
Avenue Louise 149
1050 Brussels, Belgium
Tel: +32 2 502 90 38
Fax: +32 2 502 50 38
brussels@crisisgroup.org

İçindekiler

Yönetici Özeti i

Öneriler iii

I. Giriş 1

II. Gergin Bir Süreç 4
- A. İnisiyatifler Silsilesi 4
- B. Yasal Bir Çerçeve Arayışı 7
- C. Kaygan Takvimler 9
- D. Karizmatik Liderlerin Ötesinde 10
- E. Nihai Hedeflerin Uyuşması 12
- F. Çatışmadan Siyasete Geçiş 13

III. Bir Barış Anlaşmasının Unsurları 17
- A. Geçiş Döneminde Adalet 17
  1. PKK üyelerinin eve dönüşü 17
  2. Barış ve adaleti dengelemek 20
- B. Silahsızlanma 22
- C. Yerinden yönetim 24
- D. Öcalan'ın Statüsü 27
- E. Üçüncü Tarafların Yardımı 28

IV. Zorlu Ancak Açık Bir Yol 30
- A. Güveni Arttırma 30
- B. Toplumun Desteğinin Kazanılması 31
- C. PKK'da Değişim 32
- D. Bölgesel Komplikasyonlar 34
- E. Ateşkesi Sürdürmek 37

V. Sonuç 40

EKLER

A. Türkiye Haritası 41

B. Sözlük 42

C. International Crisis Group Hakkında 43

D. 2011'den Bu Yana Crisis Group Avrupa ve Orta Asya Rapor ve Brifingleri 44

E. Crisis Group Mütevelli Heyeti 45

Yönetici Özeti

pKürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) Türkiye devletine karşı 30 yıldır sürdürdüğü silahlı mücadelesini sona erdirecek barış süreci, bir dönüm noktasına ulaştı. Ya taraflar yıllardır süren çabaları heba edecekler ve barış süreci çökecek ya da gerçek bir uzlaşmaya bağlı kalacaklar ve süreç hızlanacak. Ancak halen, hükümet bir seçim daha kazanmak, PKK ise ülkenin çoğunlukla Kürtlerden oluşan güneydoğusunda devlet benzeri yapılar kurmaya devam etmek için zaman kazanmaya çalışıyorlar gibi gözüküyor. Öte yandan, aralarındaki gerilim endişe verici şekilde artmakla birlikte, ülke içinde halihazırda çok az sayıda aşılması imkansız engelle karşı karşıyalar ve hâlâ iki tarafta da süreci destekleyen güçlü liderler mevcut. Öncelikle barışa ulaşmadan, başta Irak ve Suriye'deki İslam Devleti olmak üzere ortak düşmanları olan cihat tehdidiyle mücadelede işbirliği yapmaları mümkün değil. Ateşkes ihlallerinin artması, kentlerdeki huzursuzluklar, ve bölgesel çatışmalar dolayısıyla Türkiye'ye taşan aşırı İslamcılık, bu hedefe ulaşmadaki gecikmenin maliyetini ortaya koyuyor. İki taraf da dış bahaneleri ve içerdeki durağanlığı bir kenara koymalı ve temel sorunları olan ülke içindeki Türkiye-PKK çatışmasında uzlaşmaya varmalı.

Birbirlerini kesin olarak yenemeyeceklerini idrak eden iki taraf, silahlı çatışmaya son vermek istediklerini ifade ediyor. Hükümet, kısa süre önce PKK'nın ateşkesine süreçte gerçek bir ilerlemeyi mümkün kılacak ciddi bir yasal çerçeveyle karşılık verdi. Ancak iki taraf da halihazırda birbirlerine karşı sürdürdükleri sert söylemi terk etmeli ve güven inşa etmeliler. Ortak nihai amaçlarını belirlemek için daha fazlasını yapmalılar ve zorlu olması beklenen uzlaşmalara kamuoyu nezdinde gerçek bağlılıklarını göstermeliler. Mevcut barış sürecinin ayrıca daha kapsamlı bir gündeme, daha acil bir takvime, toplumun daha fazla katılımına, karşılıklı anlaşmaya varılmış temel kurallara ve gözetim kriterlerine ihtiyacı var. Taraflar, değişen gelişmelere yanıt verdikçe süreç evriliyor ve uzun vadeli bir stratejiden ziyade inisiyatifler silsilesine dönüşüyor.

Bunu kamuoyu önünde ayrıntılarıyla ifade etmiş olmasalar da, tam müzakerelere başlamaları demek Türkiye ve PKK'nın koşullu bir af, geçiş döneminde adaleti sağlayacak yasalar ve bir hakikatleri araştırma komisyonu üzerinde uzlaşmaları anlamına gelecek. Türkiye açısından bu, devletin geçmişteki hatalarını telafi etmede ve kurbanlara tazminat vermede daha açık olmanın yanı sıra barışın geri dönülmeyecek şekilde sağlanması durumunda PKK üyelerinin Türkiye'deki yasal Kürt partilerine katılabilmeleri ve PKK'nın cezaevindeki lideri Abdullah Öcalan'ın nihayetinde serbest bırakılabilmesi de dahil olan senaryoları kabul etmeye hazır olması anlamına geliyor. PKK açısından ise kendi yaptığı hak ihlallerinin sorumluluğunu kabul etmesi, her türlü şiddeti ve yasadışı eylemi sonlandırması ve kınaması, Türkiye sınırları içindeki tüm unsurlarının tamamen silahsızlandırılmasını nihai hedef olarak açıkça ilan etmesi, güneydoğuda paralel oluşumlar yaratmaya dair tüm çabalarına son vermesi, ve bilhassa PKK ile aynı fikirde olmayanlar başta olmak üzere, Türkiye'deki farklı Kürt gruplarını süreçte paydaşlar olarak dahil etme isteği göstermesi anlamına geliyor.

Belirgin taahhütler veya birbiriyle örtüşen nihai hedefler olmasa da sürecin kendisi tüm ülke için yarar sağladı. Bu nedenle katı tutum yanlısı Türk ve Kürt seçmenler nezdinde kısa vadeli siyasi kazanımlar uğruna tehlikeye atılmamalı. En önemlisi, birkaç kez ihlal edilmesine rağmen PKK'nın Mart 2013'te tek taraflı olarak ilan ettiği

ateşkes, büyük ölçüde sürdürüldü ve ölümlerin sayısını önemli düzeyde azaltarak güven inşa edilmesine katkıda bulundu. İki taraf da sürecin tamamen çökmesini istemiyor. Hükümet, bu yıl yapılan yerel ve cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında asker cenazeleriyle uğraşmak zorunda kalmadı ve en azından 2015'in ortasında yapılacak milletvekili seçimlerine dek görece sakinliğin sürmesine ihtiyaç duyuyor. Bu süre zarfında PKK, güneydoğudaki kentlerde gücünü pekiştirebildi ve uluslararası ve ulusal düzeyde daha önce olmadığı kadar meşru zemin elde etti.

PKK ile bağlantılı grupların Suriye ve Irak'ta Kürtleri cihatçılara karşı korumak için savaşması nedeniyle, PKK'nın tamamen silahsızlanması ve militanların tasfiyesi ancak Türkiye sınırları içinde gerçekçi olabilecek. Türkiye ve PKK güven arttırıcı önlemleri başarılı biçimde sergilerlerse Suriye sınırında PKK yanlısı grupların bulunması, Türkiye'ye cihatçı veya diğer düşman akımlar karşısında yardımcı olabilir ve komşuları üzerindeki nüfuz alanını daha fazla genişletmesini sağlayabilir. Dahası, eğer Türkiye kendi toprakları içinde faaliyet gösteren silahlı PKK unsurlarına bölge devletlerinin gelecekte yardım ve yataklık yapması riskine karşı içteki konumunu güçlendirmek istiyorsa, Kürtçe konuşan vatandaşlarıyla bir an önce uzlaşmaya varması onun çıkarına olacaktır. Gerek Türk yetkililer gerekse Kürt siyasiler, İslam Devleti yerine birbirlerini tercih ettiklerini kapalı toplantılarda dile getiriyorlar. Ancak iki taraf ülke içinde fiilen savaşıyorken, Türkiye dışında örneğin Suriye veya Irak'ta Kürt bölgelerini kuvvetlendirmek gibi hedeflere yönelik işbirliği yapmalarını tahayyül etmek imkansız.

Orta Doğu'dan sıçrayan ihtilaflar Türkiye'nin eski etnik, mezhepsel ve siyasi fay hatlarını yeniden ortaya çıkarma tehlikesi taşıyorken, hükümet ve PKK, barış sürecinin devam ettirilmesinin ötesinde ortak bir nihai hedef gütmeliler. Hükümet, güven ortamı yaratacak yasal ve siyasal koşulları, süreci ve ortamı yaratmalı. Ancak PKK'nın da silahsızlanmaya, siyasi bir gruba dönüşmeye hazır demokratik bir aktör olabileceğine dair Türk, Kürt ve uluslararası kamuoyunu ikna etmesi gerekiyor. Türkiye'deki Kürt ulusal hareketi şayet barış istiyorsa, aynı anda hem silahlı bir muhalif güç hem de yönetim sorumluluğuna aday olmayı sürdüremez. Hareket ne tür bir yerinden yönetim istediği konusunda da açık olmalı. Bir anlaşma, iki taraftan da taviz gerektirecek. Ancak bu şekilde Türkiye, uzun süren iç çatışmanın yükünü silahlı kuvvetlerin, ekonomisinin, demokratikleşme çabalarının ve sınırlarının güvenliğinin omzundan alabilir. Benzer biçimde, silahlı mücadelesine son vermesi, PKK için Kürt seçmenlerini Türkiye'nin yasal siyasi sisteminde temsil edebilmesinin ve ülke içindeki herkes için demokratik haklar olarak ifade ettiği hedefine ulaşabilmesinin tek yolu olarak ortaya çıkıyor.

Öneriler

Türkiye hükümeti:

1. Aşağıda sıralanan adımlar aracılığıyla silahlı çatışmanın nedenlerini ortadan kaldırmalı ve siyasi sistemde güven inşa etmeli:
   a) Terörle Mücadele Kanunu'nun ve Ceza Kanunu'nun ilgili maddelerinin değiştirilerek cezaların yalnızca şiddete teşvik, adam kaçırma, öldürme ve diğer şiddet içeren eylemler için verilmesinin sağlanması ve şiddete başvurmayan aktivistlerin hapsine son vermek üzere mevcut terör suçlamalarının gözden geçirilmesi;
   b) Yüzde 10 olan seçim barajının en fazla yüzde 5'e çekilerek mecliste adil temsiliyetin sağlanması;
   c) Anayasanın yeniden yazılarak etnisiteye dayalı her türlü ayrımcı ifadenin kaldırılması;
   d) Talep olan yerlerde anadilde Kürtçe tam eğitim verilmesi için çalışmalara devam edilmesi;
   e) Daha fazla yerinden yönetim için planlar açıklanırken Kürt belediyelerinin ayrımcılığa uğramamalarının ve diğerleriyle eşit şekilde gelire ve varlıklara erişimlerinin sağlanması.
2. Bir barış anlaşmasının zorlu ve uzun yıllar sürecek bir uygulama sürecinin başlangıcı olduğunu ve silahsızlanmanın şu aşamada sadece Türkiye içindeki PKK militanlarını kapsayabileceğini Türk kamuoyuna anlatmalı.
3. Cezaevindeki Abdullah Öcalan ile Irak'taki PKK ve diyasporadaki Kürtler arasındaki görüşmeleri takviye etmek üzere birleşik bir müzakere grubuna izin vermeli.
4. PKK üyelerini cihatçılarla bir tutmak ve 1990'ların sert güvenlik önlemlerine dönmekle tehdit etmek gibi söylemlerle Türkiyeli Kürtleri tahrik eden açıklamalardan kaçınmalı.

PKK dahil olmak üzere Türkiye'deki Kürt ulusal hareketi:

5. Ateşkesi sürdürmeli, kendisiyle bağlantılı tüm unsurların şiddet içeren eylemlerine son vermeli ve bunları kınamalı, ve hareketin arzu ettiği hedefin Türkiye içinde silahsızlanma olduğunu açıkça dile getirmeli.
6. Irak, Suriye, İran veya başka yerlerdeki her türlü oluşumla isim ve örgütlenme açısından kopuş da dahil olmak üzere, Türk siyasetine barışçıl katılım anlamına gelecek bir barışa Kürt kamuoyunu ve PKK yapılarını hazırlamalı.
7. Hareketin yerinden yönetim mi, federal özerklik mi yoksa bağımsızlık mı istediğini açıklığa kavuşturmalı. Türkiye içerisinde bir gelecek hedefleniyorsa, merkezi yönetimin altını oyan yasadışı paralel yapıların oluşturulmasına son vermeli.
8. Kürtçe konuşulan bölgelerde "öz savunma birlikleri" diye adlandırılan gerilla birimleri oluşturmaya dair kışkırtıcı ve gerçeklikten uzak taleplerinden vazgeçmeli.

Türkiye hükümeti ve Kürt ulusal hareketi:

9. Çatışmanın kurbanlarını dinleyecek, Türkiye meclisine kamuoyuna açık bir rapor gönderecek ve bağımsız uzmanlardan oluşacak bir gerçekleri araştırma komisyonunun parametreleri üzerinde uzlaşmalılar.
10. İki taraf için de aynı yükümlülüğü ve kriterleri getirecek şekilde çatışmanın geçmişindeki suçlar ile ilgili bir adli süreç sağlayacak; ciddi suçlarla bağlantısı olmayanlara af tanıyacak; yirmi yılı kapsayan zaman aşımının dışında tutulacak suçları belirleyecek; kurbanlara sağlanacak tazminatları iyileştirecek; tanıkların korunmasını sağlamlaştıracak; nihayetinde Abdullah Öcalan'ı da kapsayabilecek şekilde PKK liderlerinin normal hayata dönmeleri ile ilgili düzenlemeleri de içerecek özel bir kanun hazırlamalılar.
11. Üzerinde uzlaşılan her türlü adım için açık ve uygulanabilir tasdik ve denetim mekanizmaları kurmalılar.
12. Militanların tamamen çekilmesi veya hükümet tarafından karakol inşalarına son verilmesi gibi halihazırda bağımsız birimlerce denetlenmesi ve değerlendirilmesi güç olan önkoşullar koymaktan kaçınmalılar.
13. Türk ve Kürt halkına gelişmeler hakkında bilgi vermek üzere barış görüşmelerine dair tutarlı, açık bir iletişim politikası üzerinde karşılıklı olarak anlaşmalılar.
14. 2013 yılında başvurulan ve ülke çapında başarılı olan "Akil İnsanlar Heyeti"ni yeniden canlandırmak başta olmak üzere sivil toplumun sürece katılımını teşvik etmeyi sürdürmeliler.
15. Gerçekleri araştırma komisyonu ile silahsızlanmanın denetimi süreçlerinde veya yerel polis mekanizmaları hususunda garantör işlevi görecek bir üçüncü devletin veya uluslararası kuruluşun dahil olmasını düşünmeliler.

Uluslararası Toplum:

16. Türkiye hükümetine ve gerçekleri araştırma komisyonu, geçiş dönemi adalet mekanizması, tahliye ve silahsızlanma sürecinin tasarlanması gibi konuları içeren her türlü barış anlaşması üzerinde çalışan, ve faaliyetlerine son veren militanlar için kendilerinin ve ailelerinin temel ihtiyaçlarının karşılanması da dahil olmak üzere yerel fırsatların yaratılması için çabalayan sivil toplum ve özel sektör girişimlerine destek ve tavsiyeler sağlamalı.

İstanbul/Brüksel, 6 Kasım 2014

Uluslararası Kriz Grubu
Avrupa Raporu N°234 **6 Kasım 2014**

Türkiye ve PKK: Barış Sürecini Kurtarmak

I. Giriş

Bölgesel gelişmeler, Türkiye'nin Kürt nüfusuyla olan ilişkilerini oldukça zora sokmuş olsa da hükümet ile Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistan, PKK) arasında 2012'nin sonundan itibaren sürmekte olan temaslar, bir barış anlaşmasına ulaşma yolunda halihazırda en iyi fırsatı teşkil ediyor. İki taraf da birbirlerini askeri yöntemlerle kesin olarak yenemeyecekleri sonucuna vardılar.[1] Onlarca yıl süresince Türk ordusu, PKK'yı baskı altında tutmayı başardı; ancak yok etmeyi başaramadı. PKK ise ağırlıklı olarak Kürtlerin yaşadığı Türkiye'nin güneydoğusunda olmak üzere küçük bölgeleri kontrolü altına alabildi, ancak bunu kısa süreli gerçekleştirebildi.[2] Çalkantılar, iki tarafın müzakere iradesini birçok kez sınava tabi tutmuş olsa da görüşmelere bağlılıklarını sürdürdüler.[3]

Zaman zaman etnik sürtüşmelere rastlanmasına rağmen Türkler ile ülkenin 77 milyon olan nüfusunun yaklaşık yüzde 15'ini oluşturan Kürtler arasında yaygın veya kökleri derine uzanan bir husumet mevcut değil.[4] İki taraf da normalleşmenin ne kadar fayda sağladığının artık farkına varıyorlar ve 2005'ten bu yana devam eden reform süreci, kamuoyunda kabul görüyor. Türkiye, sınırının ötesindeki Irak ve Suriye'de bulunan cihatçı örgütler tehlikesiyle mücadele ederken bölgedeki Kürtlerle birlikte çalışmaya daha istekli davranıyor.[5] Şimdiye kadar PKK'yı yalnızca bir terör örgütü olarak gördü; ancak bir barış anlaşması, yeni yaklaşımlara kapı aralayabilir.

Türk devleti ile PKK arasındaki görüşmeler yeni değil.[6] 1999 ile 2005 arasında cezaevinde bulunan PKK'nın kurucusu ve lideri Abdullah Öcalan, Türk askeri yetkilileriyle yüz yüze görüşmeler yapmıştı.[7] Ancak Türkiye, o dönemde PKK liderliğinin anlaşma için gösterdiği iradeden yararlanmayı başaramadı.

---

[1] Kriz Grubu'na verilen mülakatlar, üst düzey Türk güvenlik yetkilisi, Ankara, Haziran 2014, PKK'nın üst düzey bir ismi, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

[2] "Örgüt, devrimci halk savaşını kazanamadı veya Yüksekova gibi küçücük bir bölgenin dahi kontrolünü sağlayamadı". Kriz Grubu'na verilen mülakat, hükümetin belirlediği "Akil İnsanlar" heyetinin bir üyesi, Ankara, Haziran 2014.

[3] "Zor, fakat süreç gerçek ve desteklemeliyiz". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Ahmet Türk, Mardin'in Kürt belediye başkanı, Haziran 2014.

[4] Kendilerini Kürt olarak tanımlayan Türk vatandaşları, toplam nüfusun yüzde 17.4'ünü oluşturuyor. Ankara'da bir düşünce kuruluşu olan Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı'nın (TEPAV) Kriz Grubu'yla paylaştığı ve 2013'te 7.100'den fazla kişiyle yaptığı yayımlanmamış araştırması, Ankara, Ekim 2014.

[5] Kriz Grubu'na verilen mülakat, bir hükümet bakanı, Ankara, Ekim 2014. Ayrıca bakınız "Border patrol: Turkey tries a new tack on its southern frontier", Kriz Grubu'nun blogu (blog.crisisgroup.org), 3 Ekim 2014.

[6] "Yeni olan şey görüşmeler değil, yeni olan başbakanın bundan bahsetmesi". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Cengiz Çandar, gazeteci ve yazar, Diyarbakır, Haziran 2014.

[7] Öcalan, Şubat 1999'da yurtdışında yakalanmasının, Türkiye'ye getirilmesinin ve cezaevine konulmasının ardından Ağustos 1999'da militanlara Türkiye sınırları dışına çekilmeleri ve onun ardından tek taraflı ateşkes çağrısı yapmıştı; ateşkes 2014'e kadar sürdü. Türkiye ile Öcalan arasındaki ilk dolaylı temas, 1992 yılında dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile yakın ilişkileri olan Irak Kürdistan Yurtseveler Birliği Cumhurbaşkanı Celal Talabani aracılığıyla oldu. Cengiz Çandar,

2009'da Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti, "demokratik açılım" veya "Kürt açılımı"[8] olarak bilinen girişimleri başlattı. Cumhurbaşkanı ve başbakandan başlayarak yetkililer, "Kürt sorunu" üzerine açıkça konuşmaya başladılar. Pek çok tabu yıkıldı. Hükümet, 2009'un başlarında Kürtçe yayın yapan bir devlet televizyonu kurdu; Aralık ayında ise özel kurumların Kürtçe öğretmesine izin verdi.

Eylül 2008 ile 2011 arasında bu reform çabalarına, uluslararası bir arabulucu eşliğinde Oslo'da yapıldığı anlaşılan birçok toplantı da eşlik etti. Milli İstihbarat Teşkilatı'ndan (MİT) üst düzey temsilciler ile Zübeyir Aydar, Sabri Ok, Remzi Kartal ve Adem Uzun gibi PKK'nın önde gelen liderleri arasındaki toplantılarda Türk tarafı, PKK'dan taleplerini sıralamasını istedi. Sonunda üç protokol hazırlandı.

Ne var ki sözkonusu "Oslo Süreci" güven, ortak amaç ve gereken kapsamlı hazırlıkların eksikliği nedeniyle tökezledi. Nisan 2009'da Kürt hareketinin şemsiye örgütü Kürdistan Topuluklar Birliği (Koma Civaken Kurdistane, KCK)[9] ile bağlantıları olduğu suçlamasıyla pek çok Kürt'ün tutuklanmasının ardından hükümet, samimiyetsiz olarak algılandı. Görev yapan, seçilmiş belediye başkanları, siyasi aktivistler, avukat ve öğrencilerin aralarında bulunduğu binlerce Kürt, aylarca gözaltında tutuldu; sonrasında birçoğu duruşmaları beklerken serbest bırakıldı.[10]

Öte taraftan PKK'nın Irak ile Türkiye'nin arasındaki Habur sınır kapısında Ekim 2009'daki tutumu fazla ileri gitti. Karşılıklı anlaşma sonucunda ülkeye dönen ilk grup olan ve aralarında sekiz PKK militanı ve kuzey Irak'taki Mahmur kampından 26 mültecinin bulunduğu 34 kişi, gerilla kıyafeti içinde geldi ve bölgedeki Kürtler tarafından savaş kahramanları gibi karşılandı. Kutlamaların Türk medyasında PKK'nın bir zaferi biçiminde yer alması, Türk milliyetçi hassasiyeti körükledi ve AKP'nin geri adım atarak planlanan diğer geri dönüşleri ertelemesine yol açtı.

"Oslo Süreci", 2011'in yazında genel seçimlerin yapılacağı 12 Haziran'dan kısa süre önce çöktü. 14 Temmuz'da PKK, Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde on üç Türk askerini öldürdü. Örgütün askeri kolunun lideri Murat Karayılan, bu saldırı için denetim altında tutulamayan yerel unsurları suçladı,[11] ancak üst yöneticilerden bir başkası Türk hükümetini yüklendi ve topyekün savaş çıkarmak istediğini söyledi.[12] Çatışma-

"Dağdan İniş: PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorununun Şiddetten Arındırılması", Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Mart 2012.

[8] Daha sonra resmen Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi olarak adlandırıldı.

[9] KCK şemsiye örgütü ile onun uzun süredir belkemiği olan PKK'yı ayıran çizgi, Kürt aktivistler için dahi her zaman belirgin değil. Liderlikleri genellikle örtüştüğünden bu rapor bu oluşumlardan zaman zaman PKK/KCK olarak söz edecektir.

[10] "2009'da birbiriyle çatışan iki süreç vardı – bir tarafta Kürt sorununun tanınması, diğer tarafta ise KCK operasyonu adı altında yapılan tutuklamalar; [Kürt] meselesini çözmek istediklerini söylerken eski milletvekili Hatip Dicle gibi kişilerin cezaevine konması. Hükümet, bu süreci beceriksizce yürüttü". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Emma Sinclair-Webb, kıdemli Türkiye araştırmacısı, İnsan Hakları İzleme Örgütü, İstanbul, Temmuz 2014.

[11] "[Saldırı] bizim kararımız değildi. ... Biz bu iş bitti, çözüldü diye düşünüyorduk. Protokoller kabul edilecek ve barış gelecek. Sonra Silvan olayı yaşandı". Murat Karayılan2ın Avni Özgürel'e verdiği röportaj, "Avni Özgürel: Türkiye barışa hızla yaklaşıyor", *Taraf*, 18 Haziran 2012.

[12] "AKP, PKK'yi yönlendirme kapasitesine sahip değil..PKK oyuna gelmeyecektir. Bunun farkına vardıkları zaman AKP, Medya savunma alanlarımıza [Irak'ta Kandil, Xinere, Hakurke, Zap, Haftanin, Metina ve Gare] muazzam br hava saldırısı başlattı. Bu sadece askeri bir saldırı değildi, aynı zamanda halka da [baskı yaptılar]. KCK davalarıyla binlerce kişiyi hapse attılar. Amaç, PKK'nin teslim olmasını sağlamaktı ... fakat başarısız oldular". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

lar, PKK'nın tek taraflı ateşkes ilan ettiği Mart 2013'e dek sürdü ve çoğunluğu PKK'dan olmak üzere yüzde 90'ı savaşçı, en az 920 kişinin ölümüne yol açtı.[13]

Geçmişteki çabaların başarısızlığa uğramasına rağmen iki taraf da kapıyı diyaloğa açık bırakma ihtiyacını açıkça hissetti. Aralık 2012'de başbakan, MİT'in Öcalan ile doğrudan temas içinde olduğunu söyledi. Görüşmelerdeki bu son aşama, "barış süreci", "çözüm süreci" veya (Öcalan'ın 1999'dan bu yana hapis bulunduğu adaya gönderme yaparak) "İmralı süreci" gibi çeşitli isimlerle anılıyor. 2009 ile 2014 arasında hükümetin barış çabalarını koordine eden AKP genel başkan yardımcısı Beşir Atalay, görüşmelerin "2005'te işaretleri görülen paradigma değişikliğinin bir devamı" olduğunu kaydetti.[14] İlk defa olarak Kürt hareketini temsil eden başlıca partinin üyeleri İmralı'yı, PKK'nın Kandil'deki askeri üssünü ve Avrupa'daki Kürt diyasporasını ziyaret ettiler.

Kriz Grubu, Türkiye'nin Kürt sorununu çözmek için paralel süreçleri ve PKK ile barış çabalarının ilerleyişini 2011'den bu yana dört raporla takip etti.[15] Türkiye'nin Kürtçe konuşan vatandaşlarına tüm evrensel haklarını tanımaya yönelik yaptığı – ve Türkiyeli Kürtleri kazanmak açısından, dolayısıyla da kapsamlı bir çözüm için kritik önem taşıyan – reformların ötesinde bu rapor, silahlı mücadeleyi sona erdirmeye çalışan müzakerelerin gidişatına odaklanıyor. İki tarafın kendilerine ait nihai hedefleri kamuoyu nezdinde ifade etme biçimleri arasındaki farkı ele almayı ve görüşmeler için yönlendirici ilkeler belirlenmesine katkıda bulunmayı amaçlıyor. Nihai ayrıntıların müzakerecilere bırakılması gerekse de koşullu aflar, dönüşler, geçiş döneminde adalet ve silahsızlanma gibi zorlu konularda kamuoyunun daha fazla katılımına, hazırlığa ve tartışmalara ihtiyaç bulunuyor.

[13] Kriz Grubu'nun açık kaynaklardan yaptığı gayriresmi sayıma göre bu dönemde Türk güvenlik güçlerinden aralarında köy korucularının da bulunduğu 304 kişi, 533 PKK üyesi ve 92 sivil öldü. "Savaş, barış için gerekli bir araçtı. Bir çözüm olmadığı için iyi savaşmayı bilmek zorundayız". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014. Türkiye'de etkili bir düşünce kuruluşunun başkanı, şunları söylüyordu: PKK, 2011-2012'de ağır kayıplar verdi .... Yüzlerce militan öldü. PKK, dağlarda ölen gençler yüzünden [toplumdan] hiçbir baskı hissetmedi". Taha Özhan, *Normalleşme Sancısı: Açılım'dan Çözüm Sürecine Türkiye* (Ankara, 2014).

[14] "Çözüm Süreci'nde bundan sonra takvim konuşacak", *Radikal*, 2 Temmuz 2014.

[15] Bakınız Kriz Grubu Avrupa raporları N°213 *Türkiye: PKK'nın Silahlı Mücadelesine Son Vermek*, 20 Eylül 2011; N°219 *Türkiye: Kürt Sorununun Çözümü ve PKK*, 11 Eylül 2012; N°222 *Türkiye'nin Kürt Çıkmazı: Diyarbakır'ın Yeri*, 30 Kasım 2012; and N°227 *"Kurt" Diye Bağırmak: Türklerin Endişeleri Kürt Açılımlarına Engel Olmamalı*, 7 Ekim 2013.

II. Gergin Bir Süreç

Türkiye'de PKK'nın silahlı mücadelesini sona erdirmek, her iki taraftaki kemikleşmiş durgunluğu çözmek anlamına geliyor. Her türlü barış anlaşmasına ulaşmak için elzem olan reformlara destek verilmesini sağlamak için hükümet, yaklaşık 1925'ten 1990'a kadar süren Kürtlerin var olmadığı dogmasını henüz şimdilerde yenmeye başlamış olan Türk kamuoyunu ikna etmek zorunda.[16] PKK tarafında ise onlarca yıldır dağlarda olan üst düzey militanlar, Türkiye'nin oldukça değişmiş olduğunu ve Kürtlerle eşit ortaklar olarak bir gelecek tahayyül ettiğini kabul etmekte zorlanıyorlar. Aynı zamanda Türkiye, onların pek çoğu için anavatan olmayı sürdürüyor.[17]

Eksik olan şey, barış sürecinin hedefine ulaşması için kat etmesi gereken çeşitli yollar konusundaki açıklık. Birinci yol Türk hükümetinin reformları; ki bunların silahsızlanmaya, seferberliğin bitmesine ve topluma yeniden entegre olmaya dair herhangi bir ayrıntılı müzakereden ayrı olarak sürmesi gerekiyor. İkincisi, Türkiye ve PKK'nın savaşı sona erdirmeye karar verdikleri bir barış anlaşması (bakınız aşağıdaki III nolu bölüm). Üçüncü yol ise genel atmosfer, süreç ve görüşmelerin bağlamı.

A. *İnisiyatifler Silsilesi*

Görüşmeleri tanımlamak için üzerinde anlaşılmış bir terim olmadığı gibi barış süreci, karşılıklı olarak uzlaşılmış bir gündeme, takvime ve temel kurallara da sahip değil. Sürekli olarak değiştiklerinden, iki taraf da mevcut çok az sayıda parametreye tümüyle bağlılık göstermedi. Hükümetten üst düzey bir güvenlik yetkilisi, bunu "çok esnek bir süreç" olarak tanımlıyor ve bir plandan ziyade bir inisiyatifler silsilesinden söz ediyordu.[18] Saygın bir Türk analist, durumu "daha ziyade bir müzakere ... iki güçlü adam olan Erdoğan ve Öcalan'ın süreci kontrol altında tutmalarının bir yolu" olarak niteliyor.[19] Bazılarına göreyse iki tarafın da stratejisi zaman kazanmak için oyalanma yöntemleri belirlemek.[20]

İki taraf da sürecin ne zaman veya nerede biteceğini bilmiyor, bu nedenle el yordamıyla ihtiyatlı biçimde ilerliyor. Türkiye ve PKK üyeleri, dikkatli biçimde planlanmış veya detaylı bir uzun vadeli stratejiye sahip görünmüyorlar; daha ziyade ortaya çıkan gerekliliklere ve değişen gelişmelere yanıt veriyorlar. Üst düzey bir Türk güvenlik yetkilisi, hükümet mükemmel bir plan yapsa bile bunu Türk siyasetinin kaygan zemininde bir yere oturtmanın mümkün olmadığını dile getiriyordu.[21] Cumhurbaşkanı Erdoğan, siyasi açıdan riskli olduğundan esaslı bir süreç başlatmak konusunda is-

[16] "PKK'ya [AKP hükümetinin ne kadar hızlı ilerleyebileceği konusunda] gerçekçi olmayan beklentilere sahip olduklarını söylüyorum". Kriz Grubu'na verilen mülakat, üst düzey bir Türk güvenlik yetkilisi, Ankara, Haziran 2014.

[17] "20 yıldan uzun süre Türkiye'de cezaevinde kaldım ve sonra da bana askerlik yaptırdılar. Sanki bir açıkhava hapishanesinde gibiydim. [Medya ve ziyaretçiler sayesinde] hâlâ Türkiye'deymişim gibi hissediyorum". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

[18] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Ankara, Şubat 2014.

[19] Bülent Aras ile yapılan mülakat, "Davutoğlu ekibini dinler ama ikna eşiği yüksektir", *Radikal*, 27 Ağustos 2014.

[20] "Ben inanmıyorum. Bir sonraki reform paketinin yol haritasını içereceğini duyuruyorlar, sonra açıklandığında küçücük bir ek adım ortaya çıkıyor". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Batılı diplomat, İstanbul, Eylül 2014.

[21] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Ankara, Haziran 2014.

teksiz olmuş olabilir. Türklerin uzlaşma ihtiyacına şüpheli yaklaşmaları, "Kürt sorununu çözen lider" olmanın bile seçimlerde çok az getiri sağlaması anlamına geliyor.[22]

İki tarafa göre başlangıçtaki yol haritası, üç aşamalı bir süreç içeriyordu. Ne yazık ki birinci ve ikinci aşamalardaki karşılıklı adımların zamanlaması anlaşmazlıklara yol açtı. Hükümete göre PKK, ateşkesi başlatmalıydı ve Türkiye içindeki tüm kuvvetlerini geri çekerek silahlarını ardında bırakmalıydı.[23] Sonrasında hükümet, PKK'nın tamamen silahsızlanması ve tahliyesinin ardından demokratikleşme adımları atacaktı.[24] Ancak PKK; kendisi ateşkes ilan eder, rehineleri serbest bırakır ve silahlı militanlarını geri çekerken aynı anda hükümetin yasal ve anayasal reformlar yapmasını, tahliye edilmiş Kürtlerin köylerine dönmelerine izin verilmesi gibi adımları atmasını bekliyordu.[25] Hükümetin verdiği sözleri yerine getirmediğini belirten PKK, 2013 Eylül'ünün başında geri çekilmeyi askıya aldı.[26]

Anlaşmazlığa rağmen barış süreci, PKK ile Türk hükümeti arasındaki köklü güvensizliğin yerini almaya başlayarak provokasyonlara karşı durmaya yeniden hazır olunduğunu ortaya koydu. Öcalan'ın mektubunun Diyarbakır'da 21 Mart 2013'teki Nevruz kutlamalarında halka okunmasının ardından PKK, 1993'ten bu yana dokuzuncu kez olmak üzere tek taraflı ateşkes ilan etti. Öcalan, "silahların susma zamanının, siyasetin ve fikirlerinse konuşma zamanının" geldiğini söyledi ve silahlı unsurların Türk topraklarından çekilmesi çağrısı yaptı.[27] Ayrıca Mart ayında PKK, daha önce kaçırmış olduğu memurları aralarında Kürt siyasilerin de bulunduğu bir heyete teslim etti.

PKK'nın ateşkesi, silahlı kuvvetlerin PKK hedeflerine saldırmalarını önlemek için Türk hükümetinin açık biçimde hazır olmasıyla karşılık buldu. AKP'nin PKK ile çalışabiliyor olması, güvenlik güçlerine yakın olan kesimlerin hükümeti, devletin sahip olduğu meşru güç kullanma tekelinden taviz vermekle suçlamalarına neden oldu.[28] AKP, orduya toplumsal olaylarda terör riski görmesi durumunda kendi iradesiyle müdahale etme yetkisi tanıyan Emniyet Asayiş Yardımlaşma protokolünü (EMASYA) kaldırarak Türk silahlı kuvvetlerinin özerkliğini önemli ölçüde kısıtlamıştı. Artık her türlü askeri girişim, hükümetin atadığı vali veya kaymakamın onayını gerektiriyor. Ancak eğer yasalaşırsa yakın zaman önce verilen bir kanun taslağı; polisin yetki-

[22] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Avrupalı diplomat, Ankara, Haziran 2014.

[23] "Hükümetin önerdiği paket, tamamen dengesizdi. Bu şekilde yapılamazdı. ... Duyurulduğu gibi sıralama, anlaşmadan önce silahsızlanmaydı ... Silahsızlanma, Demobilizasyon ve Reentegrasyon (SDR) gizlilikle yürütülmeli. Silahsızlanmanın veya SDR'nin bir anlaşmadan önce geldiği bir çatışma örneği bulmanız oldukça güçtür .... Öcalan ile yol haritası işe yaramadı, çünkü hükümet açısından maliyeti peşindi". Kriz Grubu'na telefonda verilen mülakat, BM'nin eski arabulucusu, İstanbul, Ekim 2014.

[24] Kriz Grubu'na verilen mülakatlar, Ankara ve İstanbul, Haziran-Temmuz 2014.

[25] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

[26] Öcalan şunu söylüyordu: "Eğer [hükümet] [adım atmazsa], geri çekilme olamaz". "İşte İmralı'daki görüşmenin tutanakları", *Milliyet*, 5 Mart 2013.

[27] Daha fazlası için bakınız, Didem Collinsworth, "Öcalan announcement raises hopes for Turkey peace", Kriz Grubu blogu (blog.crisisgroup.org), 22 Mart 2013.

[28] "Polis ve askerler mevzilerine sıkışıp kaldılar. Kara kuvvetleri artık bölgede hiçbir operasyon yürütemiyor. Çatışmalar dediğiniz şey bile PKK'nın yolları kapatmasına, roket fırlatmasına verilen karşılık. Arada bir polis ve jandarma gidip bu olaylara bakıyor. Polis, jandarma ve askerlerin morali bozuk". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Haldun Solmaztürk, emekli tuğgeneral, Ankara, Haziran 2014. "AKP, devletin son yirmi yıl içinde oluşturduğu güvenlik ortamını PKK'ya teslim etti. ... Sıkı bir güvenlik ortamını sürdürürken müzakerelere devam etmeliydi. Şimdi onu yeniden tesis etmenin maliyeti çok yüksek olacak". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Nihat Ali Özcan, PKK uzmanı, Ankara, Haziran 2014.

lerini arttırarak (kişilerin ve araçların aranmasının kolaylaşması, daha uzun tutukluluk sürelerine izin verilmesi dahil olmak üzere) terörün, şiddet içeren suçların ve hükümete karşı suçların kapsamını genişleterek bu kazanımları geri alma riskini barındırıyor.

PKK/KCK'nın güven arttırıcı önlemi – Mayıs'ta başlayan ve Eylül'de biten silahlı unsurların Türkiye sınırları dışına çekilmesi – resmi bir anlaşma, çerçeve veya denetim mekanizması olmaksızın yürütüldü. 1999'daki çekilmelerde Türk güvenlik güçlerinin militanlara saldırdığı ve binlerce kişinin ölümüne yol açtığı düşünülürse bu, PKK/KCK'nın verdiği bir tavizdi. Bazı PKK kadroları, Öcalan'ı mevzilerinden feragat etmekle açıkça eleştirmişti.[29]

30 Eylül 2013'te AKP'nin demokratikleşme paketi, özel okullarda anadilde eğitimi yasallaştırdı; Kürtlerin ayrımcı olduğunu hissettiği öğrenci andı kaldırıldı; ülke çapında en az yüzde 3 oy alan siyasi partilere (böylece Kürt yanlısı Barış ve Demokrasi Partisi/Halkların Demokratik Partisi, BDP/HDP'ye) devlet yardımı verilmesini kararlaştırdı; Türkçe dışındaki dillerde seçim propagandası yasağını kaldırdı; (çoğunluğu Kürtçe olmak üzere) köy ve kasabalara eski isimlerinin geri verilmesini sağladı; siyasi partiler için iki eş başkan olabilmesini (halihazırda yalnızca Kürt ulusal hareketi yanlısı partiler tarafından uygulanıyor) resmiyete kavuşturdu. Yine de PKK/KCK liderliği, AKP'nin taleplerinin sadece bir kısmını ele aldığına inandı ve reformları, Kürtlerin demokratik taleplerine yanıt vermeye yönelik samimi bir çabadan ziyade bir oyalama taktiği ve seçime dönük hesap olarak gördü.[30]

Hükümet ayrıca PKK/KCK üyeliğiyle suçlanan ve cezai kovuşturma aşamasında veya duruşmalar sırasında şiddet içeren eylemlere katıldıklarına dair cılız kanıt olmasına rağmen yıllarca tutuklu kalan binlerce Kürt aktivisti serbest bıraktı. Bu gelişme, daha ziyade Mart 2014'te bir reform paketinin yargılama öncesi tutukluluk süresini on yıldan beş yıla indirmesiyle yaşandı.[31] Bazı hasta mahkumları serbest bırakmak için inisiyatifler başlatıldı. Kürt ulusal hareketi, bu değişiklikleri onaylıyor, ancak daha fazlasını talep ediyor: "Reformlarda hep onları anlamsız hale getiren alt maddeler bulunuyor, savcıların hangi hasta mahkumların serbest bırakılacağını seçmesi gibi. [Ancak 1990'lardan bu yana] çok şey değişti. O zamanlar öldürülüyorduk, şimdiyse tutuklanıyoruz".[32]

İki taraf da güven inşa etmek için sürecin nihai hedeflerine kamuoyunun daha şeffaf yaklaşımının yollarının ve bu hedeflere ulaşılmak için bir çerçevenin araştırılması başta olmak üzere daha fazlasını yapmalılar (bakınız aşağıdaki III nolu bölüm).

[29] PKK'nın üst düzey yöneticilerinden Murat Karayılan, 1999 deneyimini "sancılı" olarak nitelendiriyor ve çekilmelerin mutlaka çözüme katkıda bulunmadığı söylüyordu. "Gerilla sınır dışına çekilmiyor", Fırat Haber Ajansı, 9 Kasım 2010. Bir başka üst düzey yönetici olan Fehman Hüseyin (Bahoz Erdal), 2013'teki çekilme kararının önemine dikkat çekiyordu: "Önderliğimiz [Öcalan] siyasi bir hamleye karar verdi .... Barıştan umutluyuz ama devlete güvendiğimizden değil. Önderliğimizin öngörüsüne güvendiğimiz için umutluyuz barıştan". Hasan Cemal'in yaptığı röportaj, "Bahoz Erdal: Bugün silahı bir kenara koyuyoruz, ama bu silahı bırakmak demek değil!", T24 websitesi, 14 Mayıs 2014.

[30] Bir KCK açıklamasında şöyle deniliyordu : "Bu pakette açıklananlarla oyalama yapıp bir seçim daha kazanmaktan başka bir şey düşünülmediği anlaşılmıştır. ... Kürtleri bir toplum olarak tanımayan, haklarını kabul etmeyen, siyasi iradesini muhatap almayan hiçbir yaklaşım ve politika Kürt sorununu çözemez." "KCK: AKP'nin Politikası Çözüm Değil Çözümsüzlük", bianet.org, 1 Ekim 2013. Kriz Grubu'na verilen mülakat, Süreçte yer alan bir Halkların Demokratik Partisi (HDP) milletvekili, Ankara, June 2014

[31] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Emma Sinclair-Webb, kıdemli Türkiye araştırmacısı, İnsan Hakları İzleme Örgütü, İstanbul, Temmuz 2014

[32] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Kürt ulusal hareketi yanlısı muhabir, Diyarbakır, Haziran 2014.

Geçmişteki ateşkeslerin, özellikle de 2011'dekinin, çökmesinin sorumluları konusunda bir ihtilaf bulunduğundan hangi eylemlerin ihlal kabul edildiği ve bunlarla nasıl başa çıkılabileceği konularının yanı sıra açık ve uygulanabilir doğrulama ve denetim sistemleri üzerinde uzlaşmaları gerekiyor.

B. *Yasal Bir Çerçeve Arayışı*

Kürt ulusal haraketi, başından bu yana müzakereler için bir yasal çerçeve talep etti. "Oslo Süreci"nden olduğu iddia edilen ve 2011'de sızan ses kayıtlarında bir Türk yetkili, Öcalan ile diğer PKK üyeleri arasında aracılık ettikleri yazışmaların o zamanlar yasadışı olduğunu itiraf ediyordu.[33] Türk devleti içinde barış sürecine karşı olan bir grubun Mart 2012'de Türk tarafının lideri olan milli istihbarat teşkilatı başkanı Hakan Fidan'ı soruşturma girişimiyle birlikte durumun tehlikesi belirginleşti. Hatta 8 Şubat 2014'te Öcalan, yasal bir çerçeve getirilmezse süreci sona erdirmekle tehdit etti.[34]

Hükümet, barış süreci konusunda daha fazla sorumluluk üstlenmek için azimli bir şekilde harekete geçti. Nisan 2014'te milli istihbarat teşkilatının faaliyetlerine dair bir kanun teklifi getirdi ve ilk defa olarak meclis, teşkilatın PKK ile müzakerelere dahil olmasını yasallaştırdı.[35] Temmuz ayında kabul edilen bir yasa, hükümete Kürt meselesini çözme yetkisinin yanı sıra bu konuda görevlendirilmiş tüm kamu görevlilerine yasal koruma sağladı; böylece süreci daha da sağlam bir yasal zemine kavuşturmuş oldu.[36] AKP genel başkan yardımcısı Beşir Atalay, bir sonraki adım olarak hükümetin militanların geri dönüşüne yönelik bir yasal zemin hazırlayacağını söyledi.[37]

Bu, Kürt tarafında olumlu karşılandı. Kürt yanlısı milletvekilleri 10 Temmuz'da Öcalan'ı ziyaret ettiklerinde "müzakereler için çerçeve yasa" olarak adlandırdığı çerçeveyi destekleyen herkese teşekkür ettiği ve bunu "barışa ulaşmak için olumlu bir başlangıç"[38]olarak nitelendirdiği aktarıldı. PKK/KCK'nin önde gelen isimlerinden biri bu inisiyatifi takdirle karşıladı, ancak Türkiye'deki kanun koyucuların, sorunu yalnızca bir terör meselesiymiş gibi ele alan dili terk etmeleri çağrısında bulundu.[39]

---

[33] İbrahim Ural, *Bir Emniyet Müdürünün Kaleminden Oslo Görüşmeleri*.

[34] [30 Mart'taki yerel] seçimler öncesi hükümeti tek taraflı reform paketleri geçirmekle suçladı ve bunun demokratikleşmeden ziyade provokasyona işaret ettiğini belirtti. Daha fazlası için bakınız a.g.e, s. 121-122.

[35] Başka şeylerin yanı sıra bu yasa, Milli İstihbarat Teşkilatı'na (MİT) gerekli kişiler, birimler, kurum ve kuruluşlarla doğrudan temas kurma ve mahkumlarla görüşmeler yürütme yetkisi tanıyor; bu konuyla ilişkili tüm suçlama ve şikayetlerde savcıların ilk olarak MİT ile irtibata geçmesini ve faaliyetlerin MİT'in yetki alanına girmesi durumunda soruşturma yürütülmemesini talep ediyor; başbakanın izni olmaksızın MİT başkanının mahkemede ifade vermeye çağrılması engelliyor. Yasanın ayrıntıları için bakınız "Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", http://bit.ly/1zrxIPE. "Yeni MİT yasası kabul edilene kadar hükümetin [PKK ile] yaptığı tüm görüşmeler yasadışıydı. Şimdi geriye dönük olarak suçlanamazlar. Ancak yasaları değiştirmek onları korumaya yetmeyebilir. Siyasi ortam o kadar köklü biçimde değişebilir ki yine de mahkemeye çağrılabilirler". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Nihat Ali Özcan, PKK uzmanı, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Ankara, Haziran 2014.

[36] 6551 sayılı kanun, "Terörün sona erdirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesine dair kanun", http://bit.ly/1xwlSKmPl.

[37] "Çözüm süreci toplumdan yüksek bir onay alıyor", Anadolu Ajansı, 4 Temmuz 2014.

[38] "Öcalan'dan yasaya teşekkür", *Hürriyet*, 11 Temmuz 2014.

[39] "Türk hükümeti, ilk defa olarak sorunu çözme iradesi gösterdi. Bu, olumlu ve önemlidir. Fakat bunun arkasındaki mentalite, bizde hâlâ şüphe ve güvensizlik yaratıyor. Sorunun adını doğru biçimde koymak yerine güvenlik odaklı bir zihniyetle devam ediyorlar. Bu bir 'terör sorunu' değildir. 'Kürt

Kürt yanlısı bir siyasi şunları kaydediyordu: "90 yıllık inkar ve yıkım zihniyetinden sonra Türkiye'nin meseleyi meclis aracılığıyla değerlendirmesi önemli. Hiçbir şey bundan daha kıymetli olamaz …. Fakat demokratik politikalarla [yasanın] içini doldurmak zorundayız".[40]

Yasal bir çerçeve oluşturmak için bir sonraki adım, eylem planlarını değerlendirme ve karara bağlamanın yanı sıra ilerlemeyi takip edecek mekanizmaların hükümet tarafından resmen kabul edildiği 1 Ekim 2014'te atıldı. Kurul, yalnızca hükümet üyelerinden oluşuyor, başkanlığını başbakan veya yardımcılarından biri yapıyor ve yaklaşık 10 bakanı daha kapsıyor. Silahsızlanmadan kamu diplomasisine dönüşe kadar farklı konularda çalışan ve yerel yönetimlerle ve sivil toplumla işbirliği de yapabilen on bir "izleme ve değerlendirme" komisyonunu yönetiyor.[41] Ne var ki bu, uzlaşmaya yönelik bir adım yerine AKP'nin tek taraflı hamlesi olarak ortaya çıktı ve iki tarafın temsilcilerinden ziyade esas olarak hükümet üyelerinden oluşuyor. Yine de Kürt yanlısı Halkların Demokratik Partisi (HDP) eşbaşkanı Selahattin Demirtaş, sözkonusu yeni "yol haritasını" "olumlu bir gelişme" ve "çok önemli bir belge" olarak nitelendirdi.[42] Açık ki, bu komisyonlar ne kadar kapsayıcı olursa çalışmaları da o kadar yararlı olacaktır.

Kürt ulusal hareketi, PKK/KCK'nın üyelerinin Öcalan tarafından belirleneceği birleşik bir müzakere heyetine sahip olmasına izin verilmesi için hâlâ ısrar ediyor. İsyanın liderlerinden biri şunları söylüyordu: "Taraflar birbirlerini kabul ederler, sorunun adını doğru koyarlar ve müzakere masasına eşit olarak otururlar. … Fakat Önderliğimiz [Öcalan] orada, cezaevinde yalnız ve devletle diyaloğu tek başına götürüyor. Müzakere böyle yapılmaz. Tıpkı devletin bir heyete sahip olduğu gibi Kürtler de heyete sahip olmalı".[43] Türkiye, Öcalan'ı PKK'nın tek müzakerecisi olarak görse de bu talebi yerine getirmenin yolları bulunabilir.[44] İçinde Öcalan'ın, PKK militanlarının temsilcilerinin ve sürgündeki diyasporanın üyelerinin bulunacağı birleşik bir Kürt müzakere grubu, süreci hızlandıracak ve daha tutarlı hale getirecektir.[45]

PKK/KCK ayrıca sürecin ve de her türlü resmi anlaşmanın dışarıdan da, muhtemelen bir uluslararası komisyon tarafından, izlenmesini istiyor.[46] Kürt yanlısı Halkların

meselesinin demokratik müzakerelerle çözümü' diyebilirler. … Yasa, müzakere yasası. Kendi başına bir yol haritası değil". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

[40] Kriz Grubu'na telefonda verilen mülakat, Demir Çelik, HDP milletvekili, Temmuz 2014.

[41] On bir çalışma alanı, şunları kapsıyor: siyaset, siyaset kurumları ve aktörleri; yasal düzenlemeler ve insan hakları; sosyal programlar; kültürel programlar; ekonomik önlemler; sosyal destek ve sivil toplum çalışmaları; güvenlik ve silahsızlanma; ilgili aktörlerle irtibat, diyalog ve diğer prosedürler; geri dönüş ve yeniden entegrasyon; psikolojik destek ve rehabilitasyon; kamuyu bilgilendirme ve kamu diplomasisi.

[42] "Demirtaş: Desteğimiz sürecek", *Vatan*, 2 Ekim 2014.

[43] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

[44] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Türk yetkili, Ankara, Ekim 2014.

[45] "Üç ana muhatap var: Öcalan, PKK ve diyaspora. Eğer bunlardan yalnızca biriyle görüşürlerse bu, tek ayaklı bir tabureye oturmaya çalışmaya benzer. Yalnızca İmralı'da cezaevinde bulunan bir kişiyle konuşarak bir çözüme nasıl ulaşabilirsiniz?" Kriz Grubu'na telefonda verilen mülakat, BM'nin eski arabulucusu, Ekim 2014.

[46] "Sürecin nasıl işlediğini, kimin ihlal ettiğini [bir komisyon izleyecek] …ve sonra da onları uyaracak veya cezalandıracak. … Kalekol inşaatları yüzünden Türkiye'yi hatalı bulacak, yol kapatmalar için PKK'yi suçlayacaktır. … Tarafsız, vicdanlı insanlardan oluşmalı. Ne AKP ne de biz üyelerini belirlemeliyiz; toplumun güvendiği ve saygı duyduğu kişiler olmalı. … Uluslararası bir heyete karşı çıkmayız". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

Demokratik Partisi (HDP), bu konuda hükümetle ilerleme kaydedildiğini, ancak böylesi bir izleme organında kimlerin yer alacağına dair bir uzlaşmaya varılamadığını kaydediyordu.[47]

C. *Kaygan Takvimler*

Görüşmeler için henüz tam bir çerçeve olmadığı gibi belirli bir takvim de bulunmuyor. 2014 Ekiminin sonlarında iki taraf da herşey yolunda giderse nihai aşamaya birkaç ayda ulaşmanın mümkün olduğunu belirttiler.[48] Ancak iki tarafın yol haritalarını ve benzeri ayrıntıları açıklama sözü verdikleri önceki tarihler, sürece belirgin bir zarar vermeden her seferinde geçip gitti. Üst düzey bir Türk güvenlik yetkilisi, içeriğin zamanlamadan daha önemli olduğunu belirtiyordu:

> Tercihimiz, bunu bir an önce bitirmekten yana. Ancak bunun yarısı bize aitse diğer yarısı da PKK'ya ait. PKK, [Türk] kamuoyuna artık bir tehdit olmadığını göstermek için öncelikle çekilmeyi tamamlamak zorunda. Bu güven duygusunu vermeliler ki siyasetçiler de [adım atabilsinler]. PKK bunu anlamıyor. Yasaları meclisten geçirmemiz yetmez, insanların da bunları kabul etmesi lazım.[49]

2013'teki ateşkesi takip eden aylarda Türk hükümeti, İstanbul'da Gezi Parkı'nda başlayan ve ülke çapında Mayıs ve Haziran'da devam eden protestoların yanı sıra 17 Aralık'ta sızdırılan ve üst düzey yolsuzluklarla ilgili olduğu iddia edilen pek çok ses kaydı nedeniyle dikkatini barış sürecinden belirgin biçimde uzaklaştırdı. O dönemde PKK, "muhatap oldukları insanlara neler olduğunu merak ediyor" ve onlarla devam edip etmemekte kararsızlık yaşıyordu.[50]

Benzer biçimde Kürt ulusal hareketi, hükümeti hızlı hareket etmeye teşvik etmesine ve görüşmelerden resmi müzakerelere geçilmesini talep etmesine rağmen tercih ettiği takvimi ortaya koymadı.[51] PKK'nın liderlerinden birinin sözleriyle: "Müzakerelerin bir an önce başlaması gerektiğini düşünüyoruz. PKK bunun için hazır. Hangi adımların hangi noktada atılacağını söyleyecek açık bir yol haritasına [ihtiyacımız var]. … Tecrübeler bize gösteriyor ki ataşkes uzadıkça riskler artıyor. [Süreci] sabote etmek isteyen insanlar var".[52]

Kısacası, iki taraf seçimlerden önce zaman kazanmak veya yeniden toplanıp ikmal yapmak için oyalanmadıkları sürece belirli bir takvimin olmayışı bir sorun oluşturmadı. Dahası hükümet, Haziran 2015'teki genel seçimler bitene dek yavaş ilerlemek isteyebilir. Ne var ki zamana oynamanın tehlikeleri, Kürt ulusal hareketinin Ankara'nın Türkiye-Suriye sınırındaki Kobani'de cihatçıların kuşatması altında olan

Kuzey İrlanda'da 2004 ile 2011 yılları arasında dört üyeden oluşan bağımsız bir izleme komisyonu kullanılmış ve hem Britanya hem de İrlanda hükümetlerine raporlar sunmuştu.

[47] HDP eşbaşkanı Pervin Buldan, "Çözüm'de yol haritası Eylül'de açıklanıyor" *Sabah*, 15 Ağustos 2014.

[48] Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu, taraflar üzerlerine düşeni yaparlarsa "arzu edilen sonuca birkaç ay içinde ulaşılabileceğini" söylüyordu. "Davutoğlu süreci anlattı", *Radikal*, 22 Ekim 2014. HDP İstanbul milletvekili Süreyya Önder, silahların bırakılması da dahil olmak üzere sürecin tamamlanması için beş veya altı ayın yeterli olabileceğini söylüyordu. "Secretariat for Öcalan to start working soon, HDP says", *Hürriyet Daily News*, 22 Ekim 2014.

[49] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Ankara, Haziran 2014.

[50] Kriz Grubu'na verilen mülakat, üst düzey Türk güvenlik yetkilisi, Ankara, Haziran 2014.

[51] "Bu, yüzyıllık bir sorun. Barış, savaştan daha zordur. Kolay bitemez". Kriz Grubu'na verilen mülakat, süreçte yer alan bir HDP milletvekili, Ankara, Haziran 2014.

[52] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

Suriyeli Kürtlere yardım etmemesi durumunda sürece son vermekle tehdit ettiği 2014 yılının ortasında açıkça görüldü. İki taraf da sürece yeniden angaje olmalı ve nadiren bir arada görülen olumlu faktörlerden yararlanmak için hızlı hareket etmeliler. Bu faktörler arasında iki tarafta da güçlü liderler olması, oturmuş bir ateşkes bulunması, çözüm için olası, açık anahatlar görülmesi, Türkiye ile Kürt ulusal hareketi arasındaki ortak çıkarların ne kadar güçlü olduğunu gösteren Suriye ve Irak'taki bölgesel çatışma ortamı sayılabilir.

D. *Karizmatik Liderlerin Ötesinde*

Bazı başka gruplar da dahil olsa da süreç, temel olarak iki karizmatik ve güçlü liderin etrafında dönüyor: Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve PKK/KCK'nın kurucusu ve lideri Abdullah Öcalan.[53] Kurumsallaşmanın olmaması ileride sorun yaratabilir, zira özünde "Erdoğan-Öcalan süreci" olan sürecin başarısız olması veya içlerinden birine birşey olması durumunda bir yedek plan görünmüyor. Ancak şu an için güçlü liderlerin olması bir avantaj.

Ümit verici olan şu ki AKP'nin Kürt konusundaki ilerici yaklaşımı, yalnızca Cumhurbaşkanı Erdoğan ile bağlantılı değil; parti içinde Kürt sorununda aynı vizyona sahip başka kişiler de var. Ancak hükümet yetkilileri dahi Erdoğan'ın herşeyi bir arada tutan kilit isim olduğunu kabul ediyorlar: "Eğer bu süreç biraz olsa ilerliyorsa bu, [cumhurbaşkanının] kişisel karizması sayesindedir".[54]

Eski Başbakan Erdoğan, ilk turda oyların yüzde 52'sini alarak Ağustos 2014'te anayasal açıdan daha törensel olan cumhurbaşkanlığına taşındı ve Ankara'nın nihai karar alıcısı olmaya devam edeceğini açıkça belirtti. Barış süreci, onun otoriter tarzına yöneltilen eleştirileri azaltan en önemli başarı olmayı sürdürüyor.[55] Seçimden sonra barış sürecinin gündeminden düşeceğine dair endişeleri, bunun temel konulardan biri olacağını belirterek giderdi. 26 Temmuzda Diyarbakır'da yaptığı mitingde sonuna kadar gideceklerine söz verdi: "Biz bu çözüm yoluna başımızı koyduk. Bedenimizi koyduk. Canımızı koyduk. Bu süreci, bu çözümü, kardeşliği baltalamak için önümüze çok engeller çıkardılar. Dimdik durduk."[56] Yine de Kürt tarafı, sürecin bir kişiye bağlanmış olmasından rahatsız:

> [Cumhurbaşkanı Erdoğan] yarın ölürse veya süreci unutursa çözüme ne olacak? Çözüm iradesi açık ve şaffaf biçimde, halkların gözetimi altında, tek bir kişinin iyi niyetine bırakılmadan ilerlemeli. [Süreç,] 'PKK bir yıl içinde bunu yapacak' diyip sonra da onu denetleyecek üçüncü taraf olan bir hakem tarafından [izlenecek] bir takvime oturtulmalı.[57]

Türkiye, PKK/KCK lideri Öcalan'ı 1999'da tutukladı ve Kürt ulusal hareketi içindeki gruplar arasında iletişimi kontrol etmeye muvaffak oldu. 15 yıldır süren tutuklulluktan çıkan bir ders, Türkiye'deki Kürt ulusal hareketinin onu, "Kürt halkının iradesini" bünyesinde barındıran, barış için çözümü birleştirerek kutsayabilecek tek lider

[53] "Çok ataerkil. … [Erdoğan ve Öcalan] bu süreçte öne çıkıyorlar çünkü altında başka bir temel yok". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Etyen Mahçupyan, köşe yazarı, İstanbul, Temmuz 2014.
[54] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Türk yetkili, Ankara, Haziran 2014.
[55] "Erdoğan'ın yaptığı pek çok şey konusunda endişeliydik, ancak Kürt sorununa ve bu konuda kat edilen ilerlemeye baktığınızda ve Kürtlerin bunca yıl yaşadıklarını düşündüğünüzde neredeyse tüm bunlara değiyor". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Batılı yetkili, İstanbul, Temmuz 2014.
[56] "Başbakan Erdoğan Diyarbakır'da konuşuyor …", stargazete.com, 26 Temmuz 2014.
[57] Kriz Grubu'na telefonda verilen mülakat, Demir Çelik, HDP milletvekili, Temmuz 2014.

olarak görmesi.[58] Kürt ulusal hareketinin en uzun süreli girişimleri, ancak onun onayıyla gerçekleşebiliyor.[59] Silahları bırakmak için nihai emir, ondan gelmeli.[60]

Dahası, Türk yetkililere göre bile en son süreci başlatan, Öcalan'ın barışa hazır olmasıydı. Üst düzey bir güvenlik yetkilisi, diğer PKK üyelerine göre onunla konuşmanın daha kolay olduğunu belirtiyordu: "Dağdaki insanlar değişmedi. Ama Öcalan değişti. ... Hakkını vermeliyiz, zihinsel enerjisinin büyük bir bölümünü [PKK'yı değiştirmeye ve yeniden şekillendirmeye] harcıyor".[61] AKP'li bir bakan, Öcalan'ın AKP'nin ortak bir Sünni Müslüman ve etnik olmayan ülke kimliği vizyonuna gitgide daha fazla katıldığından ümitli olduğunu ifade ediyordu.[62] Ne var ki Öcalan'ın daha radikal gruplardan ne kadar uzaklaşabileceği net değil.[63]

Bununla beraber Irak, Suriye ve İran'da PKK ile bağlantılı tüm partilerin yanı sıra PKK'nın diğer ülkelerdeki kanatları, Öcalan'ı tartışmasız liderleri olarak gösteriyorlar. Sürgündeki PKK liderliği, onun muadili olma konusunda iddiasını ortaya koymuyor ve zaman zaman Ankara'nın onunla doğrudan muhatap olma girişimlerini reddediyor.[64] Yine de bir nebze çoğulculuk söz konusu. Hiçbir PKK organı veya yetkilisi Öcalan'ı baypas edemese de sürgündeki liderlik, onun üzerinde etkiye sahip ve Öcalan, örgütün silahlı kanadının görüşleri doğrultusunda tutumunu değiştirmeye açık.[65] Halihazırda BDP ve HDP (yakın gelecekte birleşmeleri olası) tarafından temsil edilen başlıca Kürt hareketi yanlısı siyasi parti, bir köprü işlevi görüyor. Öcalan'ı lideri olarak görüyor, ancak aynı zamanda Türk siyasal sisteminin yasal bir parçası.

Hükümet, barış sürecinde mümkün olduğunca fazla grubu paydaş yapmak konusunda haklı. Kürt ulusal hareketi de bu yönde hareket etmeli ve bunun tüm Kürtlerin siyasi tercihi olmadığını kabul etmeli.[66] Sivil toplum platformu Demokratik Toplum

[58] "Teoride Öcalan yanlısı olan [Kürtler], pratikte Öcalan yanlısı oldular, çünkü 'orada bir adam gece gündüz beni ve ihtiyaçlarımı düşünüyor, benim için mücadele ediyor' diye düşündüler. Herkesden o kadar yüksekte ki ne düşündüğünü kimse tam olarak bilmiyor ve bu nedenle herkes kendi düşüncesini Öcalan'ınmış gibi savunabilir". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Etyen Mahçupyan, köşe yazarı, İstanbul, Haziran 2014.

[59] "Biz bir önderlik [Öcalan] hareketiyiz", Cemil Bayık "Silah bırakmak için ...", El Cezire Türk, 10 Temmuz 2014. "Kandil'deki [PKK liderliği], gelecekte Öcalan'a rağmen bazı adımlar atabilir, ama henüz o noktada değiliz". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Süleyman Özeren, çatışma çözümü konusunda Türk uzman, Ankara, Haziran 2014.

[60] "Örgütün tamamı, Öcalan'ın kişiliği, sözcükleri ve inançları üzerine kurulu. Mesajlarıyla tabanına [emirlerini] gönderiyor ve semboller kullanıyor. Başka kimse müzakereleri yürütemez". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Avrupalı diplomat, Ankara, Haziran 2014.

[61] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Ankara, Haziran 2014.

[62] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Ankara, Ekim 2014.

[63] "PKK içinde şiddetin anlamsız olduğuna dair kararı kim veriyor? PKK gibi grupların 'siyasi benlikleriyle' olan ilişkileri ve de Fehman Hüseyin gibi Türk vatandaşı olmayan üyeleri dahil olmak üzere karmaşık davranış yapıları mevcuttur". Kriz Grubu'na gönderilen e-posta, Türk yetkili, Kasım 2014.

[64] "Devlet bizimle konuşmak istedi fakat Öcalan ile konuşmaları yeterlidir. O bizim başmüzakerecimizdir". PKK'nın üst düzey yöneticilerinden Mustafa Karasu, "Devlet 15 gün önce görüşmek istedi red ettik", IMC TV, 17 Haziran 2014.

[65] Örneğin 2009 tarihli yol haritasının sonunda şunları söylüyordu: "taraflardan gelecek düşünce ve öneriler konusunda, düşünce ve önerilerimi gözden geçirmek, değiştirmek ve geliştirmek durumunda olacağım ". Cengiz Çandar, "Dağdan İniş", a.g.e. "Öcalan, sahiplenilmeme riski taşıyan tavırlar almama konusunda hep dikkatli davranıyor. Örneğin Mart 2013'te [ateşkesi ve çekilmeleri ilan ettiğinde] Kandil'deki [liderliğin] ona karşı koymaya ne kadar hazır olduğunu hafife aldı". Kriz Grubu'na telefonda verilen mülakat, eski BM arabulucusu, Ekim 2014.

[66] "Türkiye'de farklı Kürt gruplar var; bunların içinde [AKP veya muhalefet partisi CHP gibi anaakım partileri] destekleyenler ve etnik temelli talepler dile getirmeyenler de var. Aynı zamanda İslamcı Kürtler var. Bunlar için farklı bir stratejiye ihtiyacınız var. Neden [sadece] PKK'dan söz ediyo-

Kongresi (DTK) toplantıları, doğru yönde bir adımı teşkil ediyor, ancak grubun tam meşruiyete sahip olması için daha kapsayıcı olması gerekiyor.

E. *Nihai Hedeflerin Uyuşması*

İki tarafta da barış sürecinin ilan edilen hedefi, 30.000 kişinin ölümüne yol açan, milyonlarca kişiyi yerinden eden, Türkiye'nin ekonomisini sakatlayan ve bir veya birden fazla nesli gaddarlaştıran 30 yılı aşkın bu çatışmaya son vermek. Hükümet ve PKK/KCK, terhis olacak PKK militanlarının Ankara siyasetine tam katılımının, Türkiye sınırları içinde şiddetin sona ermesinin ve daha fazla demokratikleşmenin gerektiğinde hemfikir görünüyorlar. Ancak bunları başaracak bir anlaşma için ortak bir vizyon görünmüyor.

Bu esnada, iki taraf da kendi seçmenleri nezdinde konumlarını sağlamlaştırmak için barış sürecinin kısmi başarılarını kullanmaya çabalıyorlar. Bu, onları açık ve ölçülebilir nihai hedefleri açıklamaktan ve desteklemekten caydırıyor, ki bu durum çok daha geniş çaplı kamusal uzlaşma gerektirecek. Sürecin getirilerinden gerektiğinden önce yararlanmaya çalışan bu kanaatkar eğilim, ilerlemeyi yavaşlattı ve görüşmelerin sonuçlandırılmasını riske atıyor. Bazıları, söz verilmiş adımların kısmen uygulanmasını, göreceli olarak sakin mevcut statükonun aslında iki tarafın da nihai amacı olduğunu gösterdiğini düşünüyor.[67]

Türk yetkililer ve uzmanlar, başarısız, eski güvenlik odaklı politikalardan uzaklaşmak isteseler de Türk yetkililer için Kürt sorununu çözmek, genellikle terör saldırıları sorununu çözmekle aynı anlama geliyor. AKP'nin genel başkan yardımcısı Beşir Atalay'a göre sürecin amacı, "vatandaşlarımızın talep ve beklentilerini dikkate alarak ve geçmişte yapılan haksızlıkları telafi ederek Türkiye'yi normalleştirmektir. ... Bundan sonraki başlıca hedefimiz; örgüt mensuplarının silahlarını bırakması, devletin de bu insanların evlerine, normal hayata, siyasete dönmeleri için gereken çalışmaları yapmasıdır".[68]

PKK'nın resmi hedefi, kesinlikle Türkiye sınırları içinde olduğunu söylediği ve muğlak bir kavram olan Kürtler için "demokratik özerklik". Yine de hükümet ve pek çok Türk, PKK'nın eski bağımsız devlet hedefini yalnızca saklamaya çalıştığı konusunda şüphelerini sürdürüyor.[69] Yerel "öz savunma" güçlerinin gövde gösterilerine dair yayınlanan raporlar ve yerel PKK birimlerinin zaman zaman irticai mahkeme işlevi görmeleri, PKK'nın güneydoğuda devlete paralel yapılar oluşturmak için ateşkesi nasıl kullandığını gösteriyor.

ruz? Çünkü onun silahları var". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Nihat Ali Özcan, TEPAV, Ankara, Haziran 2014.

[67] "Bunu 'barış süreci' olarak adlandırmaya katiyen karşıyım. İki tarafta da barışa ulaşma hedefi yok. Silahsızlanma hedefi aslında en fazla geçici bir ateşkes. ... PKK çekilmedi. Tam tersine şehirlerde güçleniyorlar. ... Barışın tanımı yok". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Haldun Solmaztürk, emekli tuğgeneral, Ankara, Haziran 2014.

[68] "Çözüm sürecini başarıya ulaştırarak sorunu geride bırakacağız", Anadolu Ajansı, 2 Temmuz 2014.

[69] "PKK, dönemsel manevralar yapıyor ... ama uzun vadede maksimalist talepleri pan-Kürtçü bir devlet. [Bu arada] 'demokratik özerklik' gibi muğlak terimler kullanıyorlar. Bağımsız bir devlet olmadan silah bırakmayacaklar". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Nihat Ali Özcan, PKK uzmanı, TEPAV, Ankara, Haziran 2014. "Savaşçılarını buraya getirmek ve üzerlerine Türk üniforması giydirmek istiyorlar. ... PKK, bölgesel ve idari yetkiler istiyor ... vergi toplamak, askerlere sahip olmak gibi". Kriz Grubu'na verilen mülakat, üst düzey Türk güvenlik yetkilisi, Ankara, Haziran 2014.

Öcalan'ın Ağustos 2009'daki 55 sayfalık çözüm için "yol haritası", nihayetinde PKK/KCK faaliyetlerinin Türkiye'de yasallık kazanması ve grubun artık silahlı mücadeleye ihtiyaç duymamasına imkan sağlayacak üç aşamalı bir sürecin ilk taslağını içeriyordu.[70] Öngörülen özerklik önemli düzeyde, ve PKK/KCK lideri Sabri Ok tarafından "Kürt halkının özgürlüğü" olarak nitelendiriliyor.

> Dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi Kürt halkı da kendi kendilerini yönetme hakkına sahip olmalıdır. Kürt halkının kimliği tanınmalıdır. Anadillerinde eğitim alabilmelidirler. Yüzde 10 olan seçim barajının [düşürülmesi] ve terörle mücadele yasasının kaldırılması, nihai bir çözüme izin verecek gelişmeler olacaktır, fakat bizim için bunlar, nihai amaçlar değildir. Bizim için nihai amaç, Kürt halkının bir halk olmaktan kaynaklanan haklarını tam olarak kullanabilmeleridir.[71]

PKK ve onunla bağlantılı liderlik, ABD ve AB'nin terör ve uyuşturucu kaçakçılığı listelerinden çıkarılmayı istiyor. PKK yanlısı Kürt savaşçıların kuzey Suriye ve Irak'taki cihatçılara karşı başarı kazanması, bu fikre uluslararası destek getirdi ve bazıları, Türkiye bu grupla görüşmeler yapıyorsa diğerlerinin de yapabileceğini kaydetti.[72] PKK'nın listeden çıkarılması, Türkiye'nin razı olmasını gerektiriyor ve bu da ancak barış sürecinin sonunda mümkün olabilir. Bu durumda bile zorlu uluslararası bürokratik prosedürlerin yerine getirilmesi gerekecek.[73] Bir barış anlaşmasının ardından Suriye'de silahlı güçlerin parçası olmak isteyen PKK üyeleri olursa bunu, yakın zamanda ABD tarafından teyit edildiği üzere uluslararası terör örgütleri listesinde yer almayan Öcalan yanlısı Suriyeli Kürt Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekîtiya Demokrat, PYD) çatısı altında yapabilirler.[74] Eğer PKK/KCK üyeleri aynı ideoloji ve liderlikle Türk siyasetine girmek isterlerse, yasal ve göreceli olarak geniş tabanlı BDP/HDP, halihazırda işler durumda.

F. *Çatışmadan Siyasete Geçiş*

Türk hükümeti ile PKK/KCK'nın gerçek nihai hedefleri mevcut şartlarda örtüşmese de kapsamlı bir hazırlık ve düzgün biçimde inşa edilmiş bir siyasi süreç, onları birbirine yakınlaştırmaya yardımcı olabilir. Barış görüşmelerinin temel amaçlarından biri, silahlı unsurlara veya terörist olarak görülenlere kendilerini siyasi bir gruba dönüştürme imkanının verilmesi olmalı.[75] Silahsızlanma ve siyasete girme konusunda

[70] Abdullah Öcalan, *Prison Writings III: The Road Map to Negotiations* (Mesopotamia Publishers, 2012).
[71] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Kandil, Irak, Temmuz 2014.
[72] Örneğin bakınız "Kurdish fighters aren't terrorists" [Kürt savaşçılar terörist değildir], Bloomberg View, 20 Ağustos 2014. "Bir zamanlar kötü niyetli bir terör örgütü olan PKK'nın ... militan siyasi bir gruba dönüştüğünü teslim etmenin zamanı gelmiş olabilir". Michael Werz ve Max Hoffman, "The United States, Turkey and the Kurdish regions", Center for American Progress, Temmuz 2014.
[73] Kriz Grubu'na verilen mülakatlar, diplomatlar, Ankara, Haziran 2014.
[74] "PYD gibi grupları desteklemenin son derece önemli olduğunu Türkiye'ye açıkça ifade ettik ... Yasal açıdan PYD, PKK'dan farklı bir grup". ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Marie Harf, "PYD not terrorist under US law, Turkey should provide them support: Washington", *Hürriyet Daily News*, 21 Ekim 2014.
[75] Örneğin İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun (IRA) eski üyelerinin yüzde 30'u siyasete girdi ve eski mahkumların pek çoğu toplumda çalışıyor. Gerry Kelly, eski IRA üyesi ve Sinn Fein lideri, aktaran "Turkey: Comparative Studies Visit to the United Kingdom Conflict Resolution", Democratic Progress Institute, 2011.

PKK samimi olsa da olmasa da bu olasılık için gereken ortamı hazırlamak, hükümetin görevidir.

Türk müzakereciler, barış anlaşmasına bağlı olarak PKK'nın nihayetinde terör örgütleri listesinden çıkarılmasını desteklemeli. Şiddet ve yasadışı silahlanma gerçekten sona erer, grup ve üyeleri başarılı şekilde terör listesinden çıkarılırsa PKK için Türkiye'de seçmen tabanını sınama imkanı doğabilir. 30 yıl boyunca kazananı olmayan bir mücadele verirken ortaya koyduğu acımazlığı çok az kişi inkar edebilir, ancak pek çok Kürt için o, 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin sadece bir Türk devleti olarak kurulmasından sonra geçen on yıllarda her yere nüfuz etmiş ayrımcılık karşısında başarılı bir başkaldırıyı simgeliyor.[76]

Ne var ki herhangi bir barış anlaşmasının kalıcı olabilmesi için Kürt ulusal hareketi, hem silahlı bir muhalefet olmayı hem de yönetme sorumluluğuna aday olmayı aynı anda yürütemez.[77] PKK, diğer grupları da demokratik biçimde kapsamak istediğini belirtiyor.[78] İmajını daha kapsayıcı ve şiddete başvurmayan yönde değiştirme konusunda ilerleme kaydetti, ancak başta ülkenin Türk çoğunluğu nezdinde olmak üzere önünde çok fazla mesafe var. Diyarbakır'da küçük yaştaki çocukları PKK'ya katılan Kürt annelerin Temmuz ortasında yaptıkları oturma eylemi, örgüt için yeni bir meydan okuma oldu; kendisini destekleyen tabanda ilk defa böylesi açık bir protesto eylemi gerçekleşti.[79] Kürtlerin üçte biri hâlâ PKK'yı bir terör örgütü olarak görüyor.[80] Deneyimli bir Kürt siyasetçi, şunları kaydediyordu:

> PKK, Kürtler için mi onlara karşı mı savaşıyor? …. İlk kurulduğunda bize saldırdı, Avrupa'da bizden üç kişiyi öldürdü. 1978'de diğer tüm Kürt örgütleri düşman ilan etti. … Zaman zaman [diğerlerine karşı] olan söylemi çok sertleşiyor. [Kürt ulusal hareketi yanlısı] BDP, gelip bize 'bir koalisyon kuralım' demiyor. Kendi başına yeterince güçlü olduğunu hissediyor.[81]

Nihayetinde şimdilerde BDP'den HDP'ye geçiş yapan Kürt ulusal hareketinin yasal partisi, birleşmiş bir Türkiye içinde Kürtlerin makul talepleri için doğal araçtır.[82]

---

[76] "Bizim derdimiz güç sahibi olmak değil. … Eğer Kürtler bugün 'biz varız' diyebiliyorlarsa bunun sebebi [PKK'dir]. [Başkaları] gerillayı desteklemeyebilir ama kimse [onlarca yıl süren] direnişe ve şehitlerimize saygısızlık etmemeli. … [PKK'ye ve] değerlerimize yapılan hakaretleri kabul etmeyeceğiz". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

[77] "Türkiye'nin bir kesimi için HDP'nin diğer kesimi içinse BDP'nin olması, PKK'nın samimi olmadığına ve ikiyüzlü biçimde davrandığına dair bir başka gösterge gibi görünüyor". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Batılı diplomat, İstanbul, Eylül 2014.

[78] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

[79] PKK, çocukları katılmaya zorladığına dair iddiaları reddediyordu. Kriz Grubu'na verilen mülakat, PKK militanı, Kandil, Irak, Temmuz 2014. "İlk defa olarak [Kürt ulusal hareketi] kendi içinden, [onu destekleyen] ailelerden bir başkaldırı görüyor. Bu onları şok etti, ne yapacaklarını bilemediler. … Geçmişteki hesaplar görülmeye başlanırsa birçok aile, 'benim evladım nerede' diye soracaktır. Bu bir iç mücadele, PKK bu şekilde, kendi halkını dinleyerek demokratileşebilecektir". Kriz Grubu'na verilen mülakat, hükümetin atadığı "Akil İnsanlar" heyetinin bir üyesi, Ankara, Haziran 2014.

[80] Kendilerini Kürt olarak tanımlayan Türk vatandaşlarının yaklaşık üçte biri, PKK'yı terör örgütü olarak görüyor. İki yıl önce bu rakam yaklaşık yarı yarıyaydı. Bu toplamın içinde Kürt ulusal hareketinin yasal partisine oy veren seçmenler de dahil. Ankara'daki düşünce kuruluşu TEPAV tarafından 2013'te 7.100 kişi ile yapılan, Kriz Grubu ile paylaşılan ancak yayımlanmamış kamuoyu araştırması, Ankara, Ekim 2014.

[81] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Kemal Burkay, HAK-PAR'ın başkanı, Ankara, Haziran 2014.

[82] Kendilerini Kürt olarak tanımlayan Türk vatandaşlarının yarısından fazlası (ve kendilerini Türk olarak tanımlayanların üçte biri), Kürt ulusal hareketinin yasal partisinin (o zamanki adıyla BDP) Kürtleri temsil ettiğini düşünüyor; iki toplumun da yaklaşık dörtte biri Kürtleri en azından kısmen

Geçtiğimiz 25 yıl boyunca ölüm timlerinin cinayetlerine, liderlerinin uzun süre cezaevinde yatmalarına, tacizlere ve kendinden önceki partilerin defalarca resmen kapatılmasına direnmesinin ardından Kürtler arasında köklü bir meşruiyete sahip. HDP eşbaşkanı Selahettin Demirtaş'ın ılımlı, kapsayıcı dili, partinin Türkiye içinde artan çekiciliğini simgelemesi açısından çok katkıda bulundu; Ağustos 2014'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde Kürt yanlısı partilerin genellikle aldığı yüzde 6 oyun üstüne çıkarak ülke genelinde yüzde 10 oy almasıyla bir atılım yapmasını sağladı. 2000'lerin sonundan bu yana özgürlüklerinin sınırının göreceli olarak genişlemiş olması, HDP'nin Abdullah Öcalan'a bağlılığını açıklarken aynı zamanda Türk sisteminde işlerliğine devam etmesi anlamına geliyor. Eski PKK militanlarını veya PKK ile bağlantılı suçlardan cezaevinde yatmış olan kişileri halihazırda artan oranda kendine çekiyor.

İktidardaki AKP, Kürt meselesini tartışmanın önündeki psikolojik engelleri kaldırma yolunda pek çok adım attı ve birçok konunun siyaset alanına alınmasına yardımcı oldu.[83] Teşvik edici bir gelişme olarak 30 Eylül 2013 demokratikleşme paketi, terör suçları veya devlete karşı işlenmiş suçlardan ceza alanların siyasi partilere katılmalarının önünü açtı. Ankara, siyasi platforma tam geçişin bir an önce gerçekleşmesini, ancak bunun kendi koşullarında olmasını istiyor. Üst düzey bir Türk güvenlik yetkilisi şunları söylüyordu: "Eğer şimdi silahsızlanırlarsa, siyaset yoluyla silahlara göre çok daha ileriye ışık hızında giderler. Ama eğer zamanın ruhunu kaçırırlarsa geçmişteki [mücadeleye] geri dönerler".[84] Yine de tam demokratik temsiliyet için hükümet, bir partinin meclise girmek için ulusal düzeyde alması gereken oy oranını, mevcut yüzde 10'dan Avrupa standardı olan yüzde 5'e düşürmeli. Mevcut oran, Kürt ulusal hareketini dışarıda bırakageldi ve adaylarını bağımsız olarak göstermeye zorladı.

Kürt ulusal hareketi, silah bırakmak için başka bazı yasal ve siyasal önkoşullar öne sürüyor.[85] Terörle mücadele yasası ile düşünce özgürlüğü, ifade ve vicdan özgürlüğüne dair yasalarda değişiklik; hasta mahkumlar da dahil olmak üzere tüm KCK tutuklularının serbest bırakılması; vatandaşlık tanımının değişmesi ("Türk" tanımı, Kürtler dahil herkese dayatılıyor, bir alternatif, "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı" olabilir), kamu hizmetleri ve eğitimde anadilin tam kullanımının önündeki engellerin kaldırılması ve daha ademi merkeziyetçi bir yapıya izin vermek üzere devletin üniter doğasının değiştirilmesi dahil olmak üzere bazı anayasal değişiklikler yapılmasını istiyor.[86]

PKK'nın taleplerinden bağımsız olarak Türkiye, ceza kanununun 314/2 maddesinde yer alan silahlı örgüt üyeliği tanımını değiştirerek şiddete veya örgütün hiye-

temsil ettiğini düşünüyor. Kürtlerin üçte birinden azı, PKK'nın onları temsil ettiğini düşünüyor. Ankara'daki düşünce kuruluşu TEPAV tarafından 2013'te 7.100 kişi ile yapılan, Kriz Grubu ile paylaşılan ancak yayımlanmamış kamuoyu araştırması, Ankara, Ekim 2014.

[83] "Talep edecekleri çok şey kalmadı". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Beşir Atalay, başbakan yardımcısı, Ankara, Şubat 2014. "Mevcut siyasi ortamda [hükümet] mümkün olan herşeyi yaptı. Özel okullarda Kürtçe eğitime izin vermek, [anadilde eğitim konusunda] atılmış en önemli adımdı çünkü ilk adım, en önemli adımdır. Bu nedenle halihazırda anadil meselesi bitmiştir". Kriz Grubu'na verilen mülakat, üst düzey Türk güvenlik yetkilisi, Ankara, Haziran 2014.

[84] Kriz Grubu'na verilen mülakat, üst düzey Türk güvenlik yetkilisi, Ankara, Haziran 2014.

[85] "Devletin pek çok adım attığı ve PKK'nin silahsızlanmaya hazır olduğu noktaya henüz varmadık. Kürtler, özgürlük sorunlarını çözmeksizin savunmasız olarak siyasete giremezler. Adil ve eşit haklara dayalı bir çözümle silahsızlanacağız". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

[86] Kriz Grubu'na verilen mülakat, süreçte yer alan HDP'li milletvekili, Ankara, Haziran 2014.

rarşik yapısına dahil olmayanları bunun dışında bırakmalı ve muğlak olan "destekçi" suçlamasına yer vermemeli. 32. Madde ile 2911 sayılı kanunun bazı bölümleri değiştirilerek kişilerin izinsiz olsa dahi barışçıl gösterilere katılmaları suç olmaktan çıkarılmalı. Ceza kanununun 220/4 (örgüt adına suç işlenmesi durumunda ek ceza), 220/6 (örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işlenmesi durumunda ek ceza) ve 220/7 (örgüte bilerek ve isteyerek yardım edilmesi durumunda ek ceza) maddelerinde de değişiklik yapılarak suçlar daha açık tanımlanmalı ve şiddet içermeyen muhalif eylemleri susturmak için kullanılmaması sağlanmalı.

Hükümet, ortamın terörle mücadele kanununun tamamen kaldırılması için uygun olmadığını ileri sürüyor.[87] Ancak genel kapsamı sınırlandırılarak, belki BM'nin tanımına uygun olarak yalnızca ciddi şiddet içeren eylemler dahil edilecek şekilde revize edilmeli.[88] Türkiye'de halihazırda terörün finansmanına dair ayrı bir yasa yürürlükte ve bu nedenle ceza kanununun veya terörle mücadele kanununun kapsamının bu kadar geniş olması gerekmiyor.

[87] "Silahların tehdidi sona erdiği zaman yasaları değiştirmeye hazır olacağız. Bu değişikliklerin olacağına inanıyorum". Kriz Grubu'na verilen mülakat, üst düzey Türk güvenlik yetkilisi, Ankara, Haziran 2014. AKP genel başkan yardımcısı Beşir Atalay, 9 Temmuzda şunları söylemişti: "terörle mücadele kanununu değiştirmekle birşey kaybetmeyiz, ancak şimdi gündemimizde değil". "'Çerçeve Yasa' görüşmeleri devam ediyor", *Özgür Gündem*, 9 Temmuz 2014. "PKK, şunu hatırlamalı ki bu yasalar sadece onlarla ilgili değil, karşı karşıya olduğumuz tüm terör örgütleriyle alakalı .... AB'nin terör tanımlarında güç kullanma tehdidi var ve ironik olan şu ki Türkiye, terörizmin finansmanı suçlarını belirli suçlarla kısıtlamaması konusunda uyarıldı". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Türk yetkili, Ankara, Ekim 2014.

[88] BM üyeleri, terörizmin tek bir tanımı üzerinde uzlaşamıyorlar, ancak Güvenlik Konseyi, terörle mücadeleye dair aldığı bir kararda devletleri "sivillere karşı işlenenler de dahil olmak üzere ölümler veya ciddi yaralanmalara yol açma niyetiyle yapılan, rehinelerin alındığı, toplumun genelinde, belirli bir grupta veya kişilerde terör hali ortaya çıkarmayı, halkı korkutmayı, bir hükümeti veya uluslararası örgütü bir fiili yapmaya veya ondan kaçınmaya zorlamayı amaçlayan suç teşkil eden eylemleri" önlemeye ve cezalandırmaya teşvik ediyor. BM Güvenlik Konseyi'nin 1566 sayılı kararı.

III. Bir Barış Anlaşmasının Unsurları

PKK'nın ve militanlarının silah bırakmasını, seferberliğin sona ermesini ve Türkiye'ye dönmelerini sağlayacak bir barış anlaşmasının detayları, kamuoyunda çok nadir olarak ayrıntılarıyla tartışılıyor. Sorun, yalnızca statükoya aşina olunması ve iki tarafın nihai hedefleri arasındaki uçurum değil. Bir başka konu da iki tarafın kendi tabanlarına askeri bir zaferin imkansız olduğunu ve barışın uzlaşmayı gerektirdiğini açıklamaktan sakınmaları. Ne var ki açıkça ortaya konması gereken bazı temel unsurlar var: şartlı af dahil olmak üzere geçiş döneminde adalet, silahsızlanma, gerek Türkler gerekse Kürtler için kabul edilebilir bir yerinden yönetim şekli ve cezaevindeki PKK lideri Öcalan'ın sürece nasıl oturtulacağı.

A. *Geçiş Döneminde Adalet*

Çatışma süresince iki taraf da cinayetler, yargısız infazlar, işkence, adam kaçırmalar ve diğer insan hakları ihlalleri dahil olmak üzere çok sayıda ciddi suçlar işlediler.[89] Bu durum; uzun vadeli, dönüştürücü bir barış için inandırıcı ve uygun bir geçiş dönemi adaletini gereklilik haline getiriyor.

Türkiye'nin karanlık yıllarıyla ilgili tabuları yıkmak için küçük adımlar halihazırda atıldı. Süreç, emekli albay Cemal Temizöz'ün Eylül 2009'da Diyarbakır'da başlayan ve üç eski PKK itirafçısı ile üç köy korucusunun dahil olduğu davası ile başladı. Davaya Şırnak'ın Cizre ilçesinde 1993-1995 yılları arasında yirmi kişinin öldürülmesi de dahil edilmişti, ki bu yaşayan büyük mezalimlerin yanında küçük bir rakam olsa da sembolik bir öneme sahipti.[90] Bir başka adım, Diyarbakır başsavcısının ünlü Diyarbakır cezaevinde 1980-1988 yılları arasında yaşanan insan hakları ihlallerini Nisan 2011'de araştırmaya başlamasıyla gerçekleşti. 2014 Haziran ayının başında Diyarbakır üçüncü ağır ceza mahkemesi, 1996 yılından on mahkumun cezaevinde ölmesiyle ilgili olarak verdiği kararda 62 kamu görevlisini beş yıl hapse mahkum etti, yirmi görevli ise beraat etti.

1. PKK üyelerinin eve dönüşü

Varılacak bir barış anlaşmasının PKK militanlarının ve çatışma nedeniyle evlerinden ayrılanların geri dönmeleri için yasal kanalları hazırlamak zorunda. Hükümet, bu meselenin gündeminde olduğunu ifade etse de sözkonusu dönüşlerin nasıl adlandırılacağı, ne zaman tartışılacağı ve farklı grupların dönüşlerinin koşullarının neler olacağı konularında bir görüş birliği bulunmuyor.[91]

Militanlar için af konusu, anaakım Türkler için tartışmalı olsa da yeni bir mesele değil. Kademeli bir affın PKK'yı kapsayacak biçimde genişletilmesi, 1993'te dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından önerilmişti. Ne var ki şimdiye dek yapılan

[89] Türk hükümeti, 1984'ten bu yana 40.000 kişinin öldürüldüğünü söylüyor, ancak bu rakam, Türk ordusunun 1990'larda kuzey Irak'ta sıcak takip sonucu yaptığı baskınlarda ölen, yüksek olmakla birlikte resmi olarak teyit edilmemiş PKK üyelerini de kapsıyor.

[90] Temizöz, PKK-ordu çatışması süresince yapılan geniş çaplı insan hakları ihlallerinden ötürü mahkemeye çıkan şimdiye dek en üst düzey ordu mensubu oldu. Ne var ki İnsan Hakları İzleme Örgütü, savcının Temizöz'ün de ötesinde olası bir emir komuta zincirini araştıramadığını belirterek soruşturmanın kapsamının kısıtlı olmasını eleştirdi. "Time for Justice: Ending Impunity for Killings and Disappearances in 1990s Turkey" [Adalet Vakti: Türkiye'de Doksanlarda Gerçekleşen Faili Meçhul Cinayetler ve Kayıplar İçin Cezasızlığın Sona Erdirilmesi], İnsan Hakları İzleme Örgütü, 2012.

[91] AKP genel başkan yardımcısı Beşir Atalay , "'Çerçeve Yasa' görüşmeleri devam ediyor", a.g.e.

yasal teklifler, PKK liderliğine veya militanlarının büyük bir çoğunluğuna cazip gelmedi. Zira önceki teklifler "pişmanlık yasası" biçiminde sunuldu ve bu, devletle ve güvenlik güçleriyle işbirliği yapmayı, eski yoldaşlarına ihanet etmeyi ve mücadelenin aleyhinde hareket etmeyi gerektiriyordu. Ayrıca Ekim 2009'da dönmelerine izin verilen birkaç PKK militanının mahkemede yargılandığı veya Irak'a kaçmak zorunda kaldığı "Oslo Süreci"nde devlete olan güven sarsıldı. Geri dönmeleri beklenen sürgündekiler ise son anda vizelerin iptal edilmesiyle aynı şekilde hayal kırıklığına uğradılar.[92]

Oysa şimdi devlet, Kürt savaşçıların dönüşüne hazır: "[Geri dönen militanların] başlıca endişelerini ele alacak planlarımız var. Eğer silah olmazsa sorun olmayacak. … Zihnimiz gayet açık. Hiçbir karışıklık veya gri bölge yok. [İsyancıların Türkiye'ye] dönmesinde hiçbir sorun yok".[93] Bu konu, hükümetin 1 Ekim 2014'te kurduğu ve aralarında geri dönüşler ve topluma entegrasyon komisyonu da bulunan izleme ve değerlendirme komisyonları tarafından açık bir şekilde ele alınacak.

Yasal dokunulmazlık sağlamakla ilgili bir sorun, PKK'nın uluslararası terör örgütleri listesinde yer alıyor olması. Bir örgütün böylesi bir listeden çıkarılması oldukça zor ve gerçekçi bakılırsa PKK'nın bir başka siyasi araç (örneğin mevcut Kürt ulusal hareketinin HDP'si) bulması gerekecek (bakınız yukarıdaki II.F başlıklı bölüm). Süreç derinleştikçe Türkiye'nin de ABD'nin Hazine Bakanlığı'nın aralarında Murat Karayılan, Ali Rıza Altun ve Zübeyir Aydar'ın yanı sıra yabancı narkotik kaçakçıları olarak Cemil Bayık, Duran Kalkan, Remzi Kartal, Sabri Ok ve Adem Uzun dahil üst düzey on üç PKK yöneticisinin bulunduğu "kara listesi" nedeniyle ortaya çıkabilecek sorunları halletmesi gerekecek.[94]

PKK, nihayetinde yasal demokratik siyasete gireceğini kabul ediyor; ancak bu aşamada militanların dönüşü konusunda baskı yapmıyor, zira önceliğinin demokratik bir Türkiye'de Kürtlerin haklarını teminat altına almak olduğunu ifade ediyor.[95] KCK eşbaşkanı Cemil Bayık, bunu şu şekilde tanımlıyor: "Kürtlerin iradesinin, kültürünün ve dilinin tanındığı, Kürtlerin özgürce örgütlendiği ve kendilerini ifade edebildikleri, kendilerini yönetebildikleri, ve tüm bunların anayasayla güvence altına alındığı bir ortam. Ben de gelirim ve … siyaset yaparım. Cezaevine girmek için geri gelmeyeceğiz".[96] Kürtlerin af konusundaki tutumunu araştırmak üzere hükümet tarafından teşvik edilen bir başka uzman, PKK'nın genç kadrolarının geri döndükten sonra yerel siyasete girmeyi veya eğitime devam etmeyi umduklarını belirtiyor.[97]

Sözkonusu dönüşler için kalıcı parametrelerin tasarlanması, oldukça özen gerektirecek. PKK, teslim olma gibi görünecek eski tür pişmanlık yasalarını kabul etmeyecektir. İki taraf da askeri bir zafer kazanamadığını kabul ettiğinden bu yaklaşım, aynı

[92] Ayrıntılar için bakınız Kriz Grubu raporu, *Türkiye: Kürt Sorununun Çözümü ve PKK*, a.g.e., s. 3.
[93] Kriz Grubu'na verilen mülakat, üst düzey Türk güvenlik yetkilisi, Ankara, Haziran 2014.
[94] ABD Hazine Bakanlığı, Dış Varlıklar Denetim Ofisi (OFAC), Specially Designated Nationals (SDN) List.
[95] "Şimdi dönüşlerden konuşmanın zamanı değil. [Kürt] meselesi çözüldüğünde olacaktır bu, tersi sözkonusu değildir. PKK, [barış sürecinde] dönüşü olmayan noktaya vardığımıza karar verdiği zaman [Türkiye'ye geri dönecek]. Bundan önce kimse dağdan inmeyecek. … Bizim meselemiz, Kürt halkının özgürlüğü ve Türkiye'nin demokratikleşmesidir. … Kendimizi düşünseydik bu zoruluklara katlanmazdık". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014. "Bu sadece eve dönüş meselesi değil. Biz neden buraya geldik? Uzun vadeli düşünmek zorundayız. … Mücadelemizi daimi olarak görüyoruz. … Eve dönmek istemiyoruz, Kürt sorununu halletmek istiyoruz". Kriz Grubu'na verilen mülakat, KCK sözcüsü, Kandil, Irak, Temmuz 2014.
[96] "Silah bırakmak için…", a.g.e.
[97] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Etyen Mahçupyan, köşe yazarı, İstanbul, Haziran 2014.

zamanda modası geçmiş gibi görünüyor.[98] PKK, destekçilerine nihayetinde fedakarlıkların bunlara değer olduğunu açıklamak için bir söyleme ihtiyaç duyuyor.

Hızlı işleyecek, ancak iki taraftan savaşanlara otomatik veya geniş kapsamlı dokunulmazlık da vermeyecek, sınırlı bir af olması gerekiyor. Geniş kapsamlı bir dokunulmazlık, ulusal ve uluslararası düzeyde hukuki zorluklar doğurabilir, gerek Kürt gerekse Türk seçmenler açısından kabul etmesi zor olabilir ve sürece karşı çıkanların nihai bir anlaşmayı reddetmeleri için basit bir bahane oluşturabilir.[99] Af, genel veya koşulsuz olmamakla birlikte geniş bir kapsama sahip olmalı. Kandil dağlarındaki kadroları, kuzey Irak'taki Türkiyeli Kürt sığınmacıları ve Avrupa'da sürgünde olan Kürtleri kapsayacak biçimde genişletilmeli.[100] Yasal düzenlemeler, aynı zamanda PKK ile bağlantılı suçlar nedeniyle Türkiye'de cezaevlerinde bulunan mahkumları da ele almalı. Hükümet, bu mahkumların sayısını belirlemeli ve siyasi suçlardan bulunanlar başta olmak üzere mümkün olduğunca mahkumu serbest bırakmalı.

Her türlü af veya toplumla bütünleşme mekanizması, savaşçı olan veya mücadeleyle bir biçimde bağlantılı olan kadın ve kızları dışarıda bırakmamaya özen göstermeli. Tarih boyunca görülüyor ki kadın savaşçıların seferberliğin sona ermesi ve toplumla bütünleşme planlarında dışarıda tutulması, çatışma sonrası kadınlar için fırsatları azaltıyor.[101]

Bunun yanı sıra af ve geri dönüşlere dair tartışmalar, dönen militanlara tüm gerekli belgeleriyle sivil statüyle birlikte devlet bürokrasisi de dahil olmak üzere kalıcı istihdam bulmalarına destek sağlayacak açık yol haritalarını içermeli.[102] Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar, bu konuda finansmanın yanı sıra teknik ve analitik yardım sağlayabilir. Dışarıdan gelecek maddi yardım, ayrıca militanların ve ailelerinin gıda, kıyafet, barınma, tıbbi bakım ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için de kullanılabilir. Uluslararası toplum, seferberliği sona eren PKK üyelerinin topluma entegre edilmesinde yerel sivil topluma ve özel sektör girişimlerine mali ve teknik desteğin yanı sıra rehberlik de sağlamalı.

Dönüşler için öngörülen takvim, gerçekçi olmalı. Silahsızlanma kademeli yapılmalı ve kamuoyu bunun birkaç yıl sürebileceği konusunda bilgilendirilmeli. Her türlü af, geçiş dönemi adalet mekanizmalarının ve demokratik reformların yer aldığı daha geniş çerçevenin parçası olmalı, ilgili ulusal yasalara dayanmalı ve Türkiye'nin uluslararası hukuk karşısındaki yükümlülüklerini tanımalı.

[98] Kriz Grubu'na verilen mülakatlar, Türk yetkililer, Ankara, Haziran 2014.

[99] Örneğin Kolombiya'da hükümetle Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (FARC) arasında yapılan barış sürecinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) başsavcısı, Kolombiya Anayasa Mahkemesi'nin başkanına bir mektup göndererek sorumluların etkili bir şekilde cezalandırılmaları ihtiyacının altını çizdi. Türkiye, UCM'nin üyesi değil, ancak mahkemeyi kısmen tanıdı. Mayıs 2004'te Anayasanın 38. Maddesinde yapılan bir değişiklikle Türk vatandaşlarının UCM'ye iadesine izin verildi.

[100] BM'nin idaresindeki Mahmur mülteci kampında bir dönem çoğunluğunu 1992-1993 yıllarında Türkiye'nin Şırnak ilinden kaçan ve Türkiye'de yasal takibata uğrama ihtimali bulunan 12.000 kişi bulunuyordu. Kuzey Irak'ta 2014'ün ortasında yaşanan savaş nedeniyle kamp boşaltıldı ve bu, daha az sorunlu bir konu haline geldi. Kriz Grubu'na verilen mülakat, Türk yetkili, Ankara, Ekim 2014.

[101] Bakınız Tsjeard Bouta, Georg Frerks, ve Ian Bannon, *Gender, Conflict and Development* (Washington DC, 2005), s. 17-22, Kriz Grubu Afrika Raporu N°112, *Beyond Victimhood: Women's Peacebuilding in Sudan, Congo and Uganda*, 28 Haziran 2006, s. 21.

[102] "İnsanları dışarıda bırakırsanız haklarını kaybetmiş eski savaşçılara dayanan yasadışı silahlı grupların veya suç ağlarının ortaya çıkmasına şahit olabilirsiniz. Normalleşme ve seferberliğe son verme sürecinden insanların kopmamasını sağlamak için orta ve uzun vadeli bir perspektife sahip olmak oldukça önemlidir". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Priscilla Hayner, geçiş dönemi adaleti konusunda uzman bağımsız araştırmacı, Brüksel, Ekim 2014.

2. Barış ve adaleti dengelemek

1 Ekim 2014'te yapılan yasal düzenlemeler ile insan hakları kurulu ve komisyonunun bu konuda açıkça bir yetkisi olmakla birlikte hükümet, henüz geçiş dönemi adalet mekanizmalarını nasıl uygulayacağını kamuoyuna açıklamadı. Özel bir toplantıda üst düzey bir güvenlik yetkilisi, devlet görevlileri de dahil olmak üzere kapsamlı bir yeniden yargılama düşüncesine açık olduğunu söylüyor, ancak bunun ne kadar hızlı olabileceği ve kadar ileri gidebileceği konusunda endişesini dile getiriyordu: "Bir çözüme onları da dahil etmeniz gerekiyorsa tüm güvenlik güçlerini hapis cezasıyla tehdit edemezsiniz".[103]

Hükümet açısından bu, çözümü kolay bir konu olmayacak. Başından bu yana Türkiye'deki güvenlik güçlerine eski sıkıyönetimin geniş kapsamlı kuralları dahilinde teröristlerle mücadele ettikleri telkin edilmişti. Esasında operasyonlar güneydoğuda 1987 ile 2002 yılları arasında devam eden "olağanüstü hal" rejiminde sürdürülmüştü. Bir Türk uzman şunları söylüyordu: "Siyasiler, askerlerden daha akıllılar. Yasal bir çerçeve olmadan askerleri öne sürdüler. Şimdiyse yirmi yıl sonra davalar açıldığında askerler, 'biz işimizi yaptık' diyorlar. Ancak kağıt üstünde işleri bu değildi".[104]

PKK lideri Öcalan, bilhassa Güney Afrika'daki deneyime işaret ederek, barış sürecinde meclis aracılığıyla bir gerçekleri araştırma ve uzlaşma komisyonu kurulması gerektiğinde uzun süredir ısrar ediyor.[105] Aynı zamanda kurbanların isteklerinin göz önünde bulundurulmasını ve onların hikayelerinin dinlenmesini sağlayacak şekilde bunun görüşmelerin gündemine alınması gerekiyor; ancak iki tarafın gerçekten ne kadar tam şeffaflık istediği net değil.[106] Mecliste halihazırda bulunan insan hakları komisyonunun bünyesinde soruşturma yaparak rapor yazacak normal bir meclis komisyonu, iyi bir seçenek oluşturmuyor. Zira bu tür komisyonlar genellikle bir rapor kaleme alarak dört ay sonra fesholuyor; ancak bu çok kısa bir süre çünkü genel olarak hakikatleri araştırma komisyonlarının çalışmalarını tamamlamaları yıllar sürüyor.

Diğer ülkelerde meclis bünyesinde oluşturulan bu tür komisyonlar, bağımsız komisyonlar oldular. Türkiye, üzerinde uzlaşılmış uzmanlardan oluşacak bir kurulun meclise rapor sunmasını ve tutanak ve raporlarının kamuya açık olmasını sağlayabilir. İki tarafın da bu konuda anlaşması durumunda çatışmadaki kurbanlar düşünülerek hiçbir ismi açıkça vermeyerek yaşanan olayları, hangi kurum ve grupların sorumlu olduklarını ve kayıpların cesetlerinin nerede olduklarını anlatan bir rapor yazılması bir seçenek olabilir.[107]

Müzakerecilerin böylesi bir komisyonun üyelerinin nasıl seçilececeğine dair prosedürü, temel amacının ne olacağını ve hangi zaman dilimini kapsayacağını belirlemeleri gerekecek.[108] Aynı zamanda elde edilen bulguların çatışma süresince ortaya

[103] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Ankara, June 2014.
[104] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Nihat Ali Özcan, PKK uzmanı, Ankara, Haziran 2014.
[105] Örneğin bakınız "Abdullah Öcalan: We need a truth and reconciliation commission" [Abdullah Öcalan: Hakikatleri araştırma ve uzlaşma komisyonuna ihtiyacımız var], ANF, 18 Kasım 2010.
[106] "İnsanlar, geçmişe bir perde çekmeyi tercih edeceklerdir". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Türk yetkili, Ankara, Ekim 2014.
[107] Guatemala'nın en büyük hakikat komisyonu, ihlalleri belgelendirmiş, suçluların isimlerini vermemiş, ancak kilit önemdeki mevkileri belirtmişti. Ne var ki elde edilen bulgular, başta eski diktatör Jose Efraín Ríos Montt'un soykırım ve savaş suçlarıyla yargılandığı dava olmak üzere açılan diğer davalarda yer bulmuştu. Bakınız Kriz Grubu Latin Amerika N°50, *Justice on Trial in Guatemala: The Ríos Montt Case*, 23 Eylül 2013.
[108] "'Kim' sorusu herşeyden önemli; hakikat komisyonunun üyeleri, kamuoyunda yapılacak ve gerekirse aylar sürecek istişareler sonucunda seçilerek atanabilir. Bu, aynı zamanda toplumu komis-

çıkan suçlar ve ciddi insan hakları ihlalleri için hukuki tazmini için yeni bir yasada nasıl kullanılacağına karar vermeliler. Bunların daha geniş bir af için yasal düzenlemelerle uyumlu olması gerekiyor.

Geçmiş olaylardaki cezai sorumluluklarla ilgili hukuki tazmine ilişkin böylesi bir yasadan, muhtemelen en iyi biçimde mevcut mahkeme sistemi içinde çatışmayla ilgili davaları hızla sonuçlandırarak ve onlara ilişkin kriterleri belirleyerek yararlanılabilir.[109] Gerçekçi kriterler, adalet ihtiyacı ile çatışmayı geride bırakma ihtiyacını dengeleyebilmeli; siyasi olanı insan hakları ihlali suçundan ayırabilmeli; gerektiğinde cezaların ertelenmesine veya azaltılmasına dikkatli karar verebilmeli; cezaevinde geçirilmiş süreyi göz önünde bulundurmalı. Müzakereciler, kurbanın cesedinin bulunduğu cinayetlerde uygulanan yirmi yıllık zaman aşımı konusunda ne yapacakları konusunda uzlaşmalılar. Söz konusu zaman aşımı, yargının adalet arayışına yönelik geçici çabalarını halihazırda baltalıyor; zira çatışma ve ihlallerin en kötüleri 1990'larda yaşandı. Müzakereciler, soruşturmaların insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları kapsamında mı yoksa münferit cinayetler olarak mı yapılacağına karar vermeli; ilk durumda zaman aşımının uygulanmaması söz konusu.[110] Davalarda devamlılık ve odağın olmaması, aşırı gecikmeler ve hakim kurullarında yapılan değişiklikler, şimdiye dek sorunlara yol açan unsurlar oldu.[111]

Tüm taraflardaki kurbanlara tazminat kriterlerinin, tanık koruma programlarının, daha hızlı yargılama prosedürlerinin ve uluslaraarsı lojistik ve mali yardım çağrılarının son derece dikkatli biçimde belirlenmesi gerekiyor. Her türlü anlaşmanın, başta Türkiye'nin hukuk sistemine içkin olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmak üzere ülkenin taraf olduğu tüm insan hakları ve uluslararası ceza hukuku sözleşmelerinden doğan yükümlülüklerine uygun olması gerekiyor. Bu yükümlülükler ayrıca her türlü çözümün gelecekteki hukuki soruşturmalar karşısında da geçerli olabilmesi için gereken parametreleri sağlayacaktır.[112]

Uzlaşmalar müzakere edilebilir. Türkiye'de ağır suçlar işleyen herkesin soruşturulacağı konusunda hukuki bir beklenti mevcut, ancak çok az ülkede süresi ne olursa olsun silahlı çatışmanın ardından bunun mümkün olduğunu görüldü. Taraflar, bilhassa lider kadrolarda olmayan pek çok PKK üyesi için bir idari prosedür düşünebilir ve onlara azaltılmış veya alternatif cezalar önerebilirler. Her türlü kanun, çoğunlukla

yon konusunda eğitme ve müdahil etme fırsatıdır". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Priscilla Hayner, geçiş dönemi adaleti konusunda uzman bağımsız araştırmacı, Brüksel, Ekim 2014. Kapsayacağı dönem konusunda ise komisyonun raporu, silahlı mücadelenin başladığı 1984'ten, darbenin pek çok Kürt'ü radikalleştirdiği 1980'den veya Kürt İslamcı Şeyh Said isyanının olduğu ve bir dizi baskının ilkinin yaşandığı 1925'ten başlayabilir.

[109] "Eğer özel bir mahkeme kurarsanız, [1940'lardaki] herkesin emirleri uyguladığını söylediği Nürnberg yargılamalarına döner". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Türk yorumcu, Ankara, Ekim 2014.

[110] Yirmi yıllık zaman aşımı süresi, insanlığa karşı suçlar, işkence ve kayıp durumlarında uygulanmıyor. 1990'larda zorla kaybedilenlerle birlikte devlet görevlilerince yürütülen cinayetler, münferit cinayetler değil insanlığa karşı suç kapsamında değerlendirilmeli. "Adalet Vakti", a.g.e.

[111] "Herşey ağır aksak ilerliyor. Devlet görevlilerine karşı hâlâ korumacı bir tavrınız var ve mahkemeler kanıtları araştırmaya veya emir komuta dahilindeki sorumlulukları incelemeye isteksiz göünüyorlar. Sanıklar, duruşmaların suçların işlendiği yerlerden uzak illere alınmasından yararlanıyorlar. Benim korkum, hükümetin orduya geçmişte güneydoğuda işlediği suçlardan ötürü hesap sormayacağı mesajını içeren Ergenekon ve Balyoz davaları üzerinden orduyla bir anlaşmaya varmış olması". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Emma Sinclair-Webb, kıdemli Türkiye araştırmacısı, İnsan Hakları İzleme Örgütü, İstanbul, Temmuz 2014.

[112] Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmelerden en az ikisi yani Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, ciddi insan hakları ihlalleri yapanların soruşturularak cezalandırılmaları konusunda yükümlülükler getiriyor. "Adalet Vakti", a.g.e.

zor olsa da farklı suçluluk düzeyleri arasında ayrım gözetmeli.[113] Süreç, tüm siyasi suçlar için özel hükümler getirebilir. Aynı zamanda Kürt toplumu da artık PKK'dan korkmasına gerek olmadığına dair temin edilmeli.[114] PKK, sorumlu olduğu ve çatışmayla ilgili olmayan ölüm ve kayıp olaylarını soruşturmaya açık olduğunu göstererek Türk yetkililer ile güven tesis etmeye yardımcı olabilir.

B. *Silahsızlanma*

Türk hükümeti ve kamuoyu, herhangi bir barış sürecinin parçası olarak PKK'yı tamamen silahsızlandırma gibi maksimalist bir hedefe alışmış durumda. Türk tarafı ve toplumu, PKK'nın silahsızlanma niyetinden derin kuşku duymaya devam ediyor.[115] PKK ile bağlantılı grupların Suriye'de bazı bölgelerin kontrolünü ele geçirmesi ve PKK'nın Irak ve Suriye'de cihatçılarla mücadeleye girmesinin ardından bu durum daha da geçerli oldu. Üst düzey bir Türk güvenlik yetkilisinin sözleriyle: "Türkiye'de bir barış anlaşması üzerinde anlaşsak bile PKK'nın başka yerlerde silahlı unsurlarını tuttuğunu bilen hükümet böyle bir anlaşmaya yanaşır mı? PKK'nın buna bir cevabı yok. Başta Suriye'deki olmak üzere mevcut durumun kendileri için büyük bir fırsat olduğunu düşünüyorlar".[116]

Öte taraftan PKK, hükümetin silah bırakma taleplerini, zamanı gelmediğini belirterek reddediyor. Aslında silahsızlanmadan hiç söz etmiyor. PKK/KCK'nın eski eşbaşkanı Murat Karayılan, bu konuda taviz vermiyordu: "Biz, silahlı hareketten gelme bir gücüz. Bunu savunma aracı olarak tutuyoruz. … Henüz silahı devredışı bırakamayız. … Türkiye devleti Kürt halkının demokratik, siyasal mücadelesinin önünü sonuna kadar açarsa … silah anlamını kaybedebilir".[117] Katı tutumuyla bilinen PKK/KCK üyesi Bahoz Erdal, şunları söylüyordu: silahsızlanma talebi, "teslimiyet dayatmasıdır …. En zor koşullarda bile teslimiyeti kabullenmek PKK için mümkün değildir … Mesele

[113] "En ağır suçlar, emir komuta zincirinin üstlerine kadar gidebilir ve bu suçlar için en çok sorumlu olan kişiler, aynı zamanda en güçlü kişiler, çoğunlukla bir barış anlaşması yapması beklenen kişiler olabilirler". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Priscilla Hayner, geçiş dönemi adaleti konusunda uzman bağımsız araştırmacı, Brüksel, Ekim 2014.

[114] "Türk devletinin işlediği suçlara gelince, isim ve soyisim ve gerekirse resim vererek konuşmak isteyecek binlerce insan bulabilirsiniz. … Ancak tüm bunlar, PKK'nın suçlarına gelince zor. Bir belirsizlikle kaplılar. Aynı zamanda da endişeyle". Frederike Geerdink, "The fear of the PKK is greater than the fear of the state", *Kurdish Matters*, 27 Ağustos 2014, http://bit.ly/1vQUONA.

[115] "PKK silahsızlanamaz; çünkü siyasi açıdan olgunlaşmış değil. … 'Silahları bir araç olarak kullanmanın yollarını bulayım' zihniyetine sahip. … Silahlarını bırakma konusundan en ufak bir niyetleri yok". Kriz Grubu'na verilen mülakat, üst düzey Türk güvenlik yetkilisi, Haziran 2014. Ankara'da itibarlı bir düşünce kuruluşunun başkanı şunları söylüyordu: "PKK'nın silahsızlanmadan anladığı, … toplumda kahraman olarak göze çarpmak … dağlarda olmaktan kaynaklanan karizmalarını arttırmak". Taha Özhan, a.e.g, s. 69.

[116] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Ankara, Haziran 2014.

[117] Cengiz Çandar, "Dağdan İniş", a.g.e. Duran Kalkan, 2013'ün başlarında benzer bir görüşe sahipti: "[Bizi silahsızlandırmaya çalışanlar] bizi kandırmaya çalışıyorlar. Onu söyleyenlere şu soruyu sorarım. PKK silahsızlanırsa PKK'ye ve Kürtlere ne yapmayı düşünüyorlar. Bunu açıklasınlar. Herhalde silahı bırakın biz size ne yapacağımızı biliriz demeye getiriyorlar. Peki ahmak mıdır âlem? Aslında silah bırakma değil de İmralı sisteminin tasfiye edilerek Önder Apo'nun gerçekten de sorunun çözümünde aktif rol oynayabilecek imkâna, hareket kapasitesine kavuşması gerekiyor … Yoksa silah bırakmayla işe başlıyoruz demek arabayı atın önüne koşmaktır. Biz ahmak falan değiliz. Kürtler öyle kendi güvenliklerini başkalarına teslim edecek durumda değiller". "Duran Kalkan: Biz ahmak mıyız?", *Taraf*, 7 Ocak 2013.

silahı bırakıp bırakmamak değildir. Kürt sorununu çözmektir. Dağa çıkmanın nedenlerini ortadan kaldırmaktır".[118]

PKK'nın sıklıkla dile getirdiği bir talep, bir barış anlaşmasının ardından silahlı oluşumlarını bir tür öz savunma gücü olarak bulundurmasına izin verilmesi.[119] PKK/KCK'nın eski başı Murat Karayılan, Ağustos 2013'te hedefin bir "profesyonel gerilla" yaratmak olduğunu belirtmişti.[120] Kürt ulusal hareketinin parlamento benzeri oluşumu Demokratik Toplum Kongresi (DTK), bu talebi Eylül 2014'te yineledi. Bir Kürt siyasinin sözleriyle: "Demokratik, birleşmiş bir vatanda genel savunma merkezden sağlanacaktır, ancak [Kürt bölgesindeki] 20-21 il ... kendi polisine ve asayiş kuvvetine sahip olacaktır".[121]

Türkiye'de Zabıta adı verilen ve belediyelere bağlı bir polis gücüne tekabül eden yapıya belki ülke çapında yeni yetkiler verilebilir. Ancak Türkiye'nin kendi toprakları üzerinde eski PKK militanlarından oluşan silahlı bir grup bir yana, paralel silahlı oluşumlara izin vermesini ummak gerçekçi olmayacaktır. Silah bırakan savaşçıların en azından belirli bir süre silah taşımayı gerektirecek bir işte çalışmalarına izin verilmemesi daha iyi olabilir.[122] PKK'nın kaynağı Ankara olan bir güvenlik mekanizması için duyduğu korkular için en iyi çare, barış sürecine daha fazla güven duymak, daha fazla şeffaflık, kalan etnik ayrımcılık unsurlarının ayıklanması da dahil olmak üzere daha iyi hizmet düzenlemeleri ve ülkenin her yerinde polis ve güvenlik hizmetlerinde yerel düzeyde daha fazla söz sahibi olmaktır.

Silahsızlanmadan önce Kürt ulusal hareketi ayrıca Ankara'nın şimdiye dek varlığını dahi kabul etmediği bir gizli örgüt olan Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele'nin (JİTEM) feshedilmesini talep ediyor.[123] İki taraf, bir komisyon üzerinde uzlaşmalı ve geçmişte suça karışanlar hariç bölgedeki güvenlik personelinin ıslahı için kriterlere karar vermeliler.

PKK aynı zamanda güneydoğuda görev yapan ve 50.000 kişiyi kapsayan devlet yanlısı Kürt köy korucularının silahsızlanmasını istiyor. Bir barış ve silahsızlanma anlaşmasının eşiğine gelindiğinde güneydoğuda güvenliğin sağlanması için hükümetin köy koruculuğunu feshederken aynı zamanda PKK'nın bu insanlardan ve ailelerinden intikam almamasını sağlaması gerekecek.[124] Bir başka seçenek de eski köy korucularının ve eski PKK militanlarının eğer isterlerse tam anlamıyla birleşerek ve

[118] Hasan Cemal'e verdiği mülakat, a.g.e.

[119] "Kürtlerin bir öz savunma sorunu vardır ve olmaya devam edecek. Belçika'da ve Avrupa'nın diğer yerlerinde belediyeye bağlı polis kuvveti mevcut. Türkiye'de neden olmasın? Türk ordusu büyük bir ordu olacak. Kürtler, kamu düzenini sağlamak için kendi güvenlik güçlerine sahip olabilirler. Kaç kişilik ve kimin altında olacak, bunu bilmiyoruz". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

[120] "Karayılan: Profesyonel gerilla hedefliyoruz", Dicle Haber Ajansı, 15 Ağustos 2013. "Özsavunma denince herkesin aklına silahlı güç geliyor. ... Biz özsavunmayı salt silahlı savunma olarak değerlendirmiyoruz. Kendi dilini, kültürünü, ekolojik dengeyi korumak, insanca yaşamak olarak algılıyoruz". Seydi Fırat, aktaran Pınar Öğünç, "Kürtler demokratik özerklikle ne istiyor? (2)", *Radikal*, 29 Nisan 2014.

[121] Kriz Grubu'na telefonda verilen mülakat, Demir Çelik, HDP'li milletvekili, Temmuz 2014.

[122] "Kolombiya'da biz [eski militanların] güvenlik şirketlerinde çalışmalarına bile izin vermedik .... Eski savaşçıları rehabilite etmek altı yıl alıyor ve [onların] eğitimi için harcanan her kuruşa değer". Bogota Ticaret Odası başkanı Monica de Greiff 'in Kolombiya'daki barış süreciyle ilgili yaptığı konuşma, İstanbul, 29 Eylül 2014.

[123] Kriz Grubu'na verilen mülakat, sürece dahil olan HDP'li milletvekili, Ankara, Haziran 2014.

[124] "Gerçek barış köy korucuları ile orada yaşayan Kürtler arasında olacak. Bunun hükümetin gündeminde bile olduğunu zannetmiyorum". Kriz Grubu'na verilen mülakat, "Akil İnsanlar' heyeti üyesi, Ankara, Haziran 2014.

eğitim alarak iyileştirilmiş bir jandarma olarak çalışmaları olabilir. Ümit veren şu ki bazı PKK üyeleri, köy korucularının önemli bir engel oluşturmadığını düşünüyorlar:

> Çözüm noktasına gelindiğinde köy korucuları artık taraf olamayacaklar. Aslında onlar da Kürt. Devlet onları aç bıraktı ve ekonomik ihtiyaçlar yüzünden diğer Kürtlere karşı silaha sarıldılar. Bu bir trajedidir. Pek çok köy korucusu artık bizimle eskisi gibi savaşmıyor; silahlarını bıraktılar. Fakat bu hâlâ bir sorun. Devletin onlara iş ve güvenlik sağlaması gerekiyor. … Biz buna karşı değiliz, doğru olan budur.[125]

Silahlı çatışmanın sona ermesinin ardından daha büyük bir sorun da ortaya çıkacak olan binlerce arazi anlaşmazlığı, zira köy korucularının aileleri, 1990'larda zorla göç ettirilen köylülerin otlaklarına genellikle el koydular. Türkiye, köye dönüşleri teşvik eden projeler için 2013 sonu itibariyle yalnızca 171 milyon lira (yaklaşık 80 milyon dolar) harcadı.[126] Çatışmadan yaklaşık 1000 köyün ve 2000'den fazla yayla merasının etkilendiği düşünüldüğünde çok daha fazla çaba harcanması gerekiyor.

Sonuç olarak, demokratikleşen bir Türkiye'de Kürtlere eşit haklar ve temsiliyet tanınması, PKK'nın silahsızlanmaya razı olması için kilit önemde konulardır. Türkiye'de silahsızlanma, bölgenin geri kalanında yaşananlardan ayrılabilir ve ayrılmalı da. PKK ile bağlantılı silahlı grupların 2012'den bu yana Suriye'deki (ve 2014'ün ortasından itibaren Irak'ta) Kürt toplulukların korunmasında üstlendiği görev göz önünde bulundurulduğunda, PKK ile bağlantılı güçlerin bu bölgelerde silahsızlanmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır (bakınız aşağıdaki IV.D başlıklı bölüm). Ancak hem hükümet hem de PKK/KCK liderliği, kendi stratejik çıkarlarını bütünleyici olarak görülebilecek bir anlaşma üzerinde uzlaşırlarsa iki taraf da Türkiye içindeki çatışmanın sorunsuzca sona ermesinde daha hazırlıklı olacaklardır. Bu zaman zarfında PKK/KCK liderleri, birliklerinin Türkiye sınırları içerisinde tamamen silahsızlanması hedefine koşulsuz olarak bağlı olduklarını kamuoyuna açıklamalılar. PKK'nın tek taraflı ateşkesine dair devam eden gerginlikler, PKK liderlerinin radikal gençleri sakinleştirmeye dönük açık çabaları ve zaman zaman başarısızlıkları, bunun bile başarılmasının ne kadar zor olabileceğini ortaya koyuyor.

C. *Yerinden yönetim*

Bir barış müzakeresinin kilit önemdeki unsurlarından biri, Kürtlerin temel taleplerinden biri olan merkezi yönetimin Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelere devredilmesi talebinin yerine getirilmesi. Etnik ve dilsel açıdan homojen bir Kürt bölgesinin sınırlarını belirleyecek bir hat çizmenin kolay bir yolu bulunmuyor. Bazı Kürtler, Türkiye'nin 81 ilinden 24'ünün Kürtçe konuşan bir çoğunluğa sahip olduğunu ileri sürerken bazıları bu rakamın onikiye yakın olduğunu söylüyor.[127] Öte taraftan Türkiye'deki Kürt kökenli vatandaşların yaklaşık yarısı Türkiye'nin batısında yaşıyor

[125] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

[126] Kriz Grubu'na gönderilen e-posta, Türk yetkili, Haziran 2014. "Onlar için planımız var, onları emekli edeceğiz ve maaş bağlayacağız … Tapu kayıtlarımız iyidir, [yerinden edilmiş köylüler] tapuya sahip oldukları sürece [mülklerini geri] alabilirler". Kriz Grubu'na verilen mülakat, üst düzey Türk güvenlik yetkilisi, Ankara, Haziran 2014.

[127] Deneyimli Kürt siyasi Kemal Burkay'ın partisi, 24 il olarak belirtirken Kürt akademisyen Vahap Coşkun, önemli ölçüde Kürt nüfusa sahip 22 il olduğunu belirtiyor. AKP'nin önde gelen Kürt belediye meclisi üyesi, Kürt nüfusu ağırlıkta olan 22 il sayıyordu (Hakkari, Ağrı, Bingöl, Iğdır, Diyarbakır, Mardin, Van, Bitlis, Mus, Tunceli, Adıyaman, Urfa, Şırnak, Siirt ve muhtemelen Kars). Kriz Grubu'na verilen mülakatlar, Ankara and Diyarbakır, Haziran-Temmuz 2014.

ve genellikle iyi entegre olmuş durumdalar. Ne var Cumhurbaşkanı Erdoğan ki başbakanlığı sırasında, Kürdistan'ın tarihi gerçekliğini tanıdı.[128] Benzer biçimde liberal yorumcular, yerinden yönetimi kamusal tartışmaların meşru bir parçası haline getirdiler.[129]

Türkiye; güvenlik, sağlık, altyapı ve eğitim gibi pek çok yönetim işlevinin başkentten veya bakanlıkların il düzeyindeki temsilciliklerinden yönetildiği son derece merkezileşmiş bir devlet. Buna karşın son yıllarda belediyelerin yetkileri bir nebze arttı. 2009'dan sonra binlerce belediye başkanının, belediye meclisi üyesinin ve PKK yanlısı aktivistin cezaevine girmelerine ve hukuki tacize maruz kalmalarına rağmen Kürt ulusal hareketinin partisinden siyasetçiler, Mart 2014'te yapılan yerel seçimlerde Türkiye'nin doğusu ve güneydoğusundaki 23 ilin onbirini kazandı. En azından ilkesel olarak hükümet, başta yerel yönetimlerin mali özerkliğinin arttırılması ve anayasada yerel yönetim hakkının yer alması olmak üzere yetkilerin yerel düzeye daha fazla aktarılması amacına bağlılığını sürdürüyor.[130]

Kürtlerin son yıllarda Irak ve Suriye'de elde ettikleri kazanımlar, Türkiye'deki Kürtler arasında yeni bir öz güven ve hevesin oluşmasına katkıda bulundu. Bir kamuoyu araştırması, federal hatta bağımsız bir Kürt devleti için desteğin arttığını gösteriyor; ancak bağımsızlık, Türkiye'deki Kürtlerin çoğunluğunun tercihi değil.[131] Diyarbakır'daki AKP'li bir belediye meclis üyesi, yalnızca özerklik değil, örneğin Kürtlerin kendi bölgelerindeki küçük petrol ve gaz kaynaklarını kontrol edebilecekleri bir federasyon istediğini ifade ediyordu.[132]

Türkiye'de kamuoyunun yerleşik fikirlerinin aksine, özerklik yönünde en radikal taleplere sahip olanlar, PKK yanlısı Kürt ulusal hareketi değil. Ilımlı Kürt siyasetçi ve Hak ve Özgürlükler Partisi (HAK-PAR) adıyla küçük bir yasal siyasi partinin kurucusu olan Kemal Burkay, kuzey Irak'taki Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ne benzer geniş yetkilere sahip ve Türkiye'nin 24 ilini kapsayan federal bir Kürt devletinin kurulmasını açıkça savunuyor: "Aynı devlet çatısı altında olabiliriz, ancak eşit haklara sahip olmak zorundayız. … Resmi bir dil istiyoruz. Ayrıca bir [Kürt] savunma gücü de olabilir".[133]

Orta Doğu'daki 25 milyon Kürt için büyük ve bağımsız Kürdistan olan ayrılıkçı hedefinden 1990'ların ortalarında vazgeçmesinden bu yana PKK, "Türkiye içinde çözüm" aradığını söylüyor. Önceleri bu, federal bir modele benziyordu, ancak 2001'den sonra hedef, yüksek seviyede bir özerkliğe dönüştü. Abdullah Öcalan, 2004'te "demokratik konfederalizm" olarak adlandırdığı kavramı ortaya attı ve bu, şimdilerdeki "demokratik özerklik" talebinin de temelini oluşturdu. Bu model, Türkiye'yi sosyo-

[128] "PKK accuses Davutoğlu of supporting Syrian rebels in fight against Kurds", *Today's Zaman*, 16 Ağustos 2013.

[129] "Sykes Picot'un kurbanları [Kürtler] geri dönüyorlar. … Bölge çalkantı içindeyken Kürtler, özerklikten daha azını kabul etmeyeceklerdir". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Cengiz Çandar, Türk yorumcu ve yazar, Diyarbakır, Temmuz 2014.

[130] AKP'nin programı, www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi.

[131] Kendilerini Kürt olarak tanımlayan Türk vatandaşlarının üçte biri, bağımsızlığı destekliyor. Bu oran, 2011'de beşte birin biraz üzerindeydi. Kuzey Irak'taki Kürdistan Bölgesel Yönetimine benzer federal bir yapıyı destekleyenlerin oranı, aynı dönemde üçte bir buçuğun biraz üzerindeyken şimdi yaklaşık üçte ikiye yükseldi. Ankara'daki düşünce kuruluşu TEPAV tarafından 2013'te 7.100 kişi ile yapılan, Kriz Grubu ile paylaşılan ancak yayımlanmamış kamuoyu araştırması, Ankara, Ekim 2014.

[132] Belediye meclisi üyesi ayrıca, "Orta Doğu'nun pan-Kürtçü bir devlet ihtimalini ortadan kaldıracak biçimde istikrara kavuşması durumunda" partisinin seçimle işbaşına gelen valilere geçmeye hazır olduğuna inanıyordu. Kriz Grubu'na verilen mülakat, Diyarbakır, Temmuz 2014.

[133] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Ankara, Haziran 2014.

ekonomik seviyelerine ve kültürel yakınlıklarına göre 25 bölgeye ayırıyor ve dış ilişiler, savunma ve adalet dışındaki tüm yetkileri bölgesel makamlara devrediyor.[134]

Geniş bir spektrumdan sivil toplum kuruluşlarını ve siyasi partileri barındıran ve Kürt ulusal hareketine bağlı DTK, Türkiye'deki Kürtler için bir meclisin gayriresmi habercisi gibi görünüyor ve Eylül 2014'te demokratik özerkliği gündeminin baş sırasına yerleştirdi.[135] 2013'te yapılan bir kamuoyu araştırması, Türkiye'deki Kürtlerin yaklaşık üçte ikisinin kendi meclislerini istediklerini ortaya koyuyor.[136] Kürt ulusal hareketinden bir milletvekili, amaçlarının eğitim, sağlık, kültür ve turizmin tamamen yerel düzeyde idare edilmesi olduğunu belirtiyor ve mevcut sistemde merkezden atanan valiler yerine bölge halkı tarafından seçilmiş valileri savunuyordu.[137]

Ne var ki PKK, yerinden yönetim konusundaki nihai hedefinde açık ve tutarlı bir tavır sergileyemedi. Örneğin dağlardaki PKK kadroları, Öcalan'a ve diğer liderlere açık bir şekilde aykırı düşmese de bağımsız bir devlet fikrini inkar etmek konusunda isteksiz.[138] Ancak en üst kademeler, bir bölgeler modelinin veya ABD tarzı eyaletlerin işleyebileceğini savunuyorlar: "Önemli olan, Kürdistan halkının varlığının kabul edilmesidir. ... Bir avuç toprak vermeyi veya almayı düşünmüyoruz. Katı sınırlar çizmek istemiyoruz; tam tersine onları kaldırmak istiyoruz".[139] İlginç olan şu ki Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun uzun süredir sahip olduğu Türkiye'nin Müslüman komşularıyla daha yumuşak sınırları olması yönündeki vizyonu, Kürt ulusal hareketinin Orta Doğu'daki Kürt halkları arasında daha güçlü bağlara sahip olması fikriyle örtüşüyor.

Halihazırda PKK'nın tarihi, Türkiye'de Kürtçe konuşanlar için ikna edici biçimde daha fazla demokrasi getirebilecek bir örgütten ziyade, tek bir gruptan oluşan silahlı bir örgüte işaret ediyor. Daha geniş Kürt ulusal hareketi, daha kapsamlı bir desteğe sahip; ancak Türkiye içinde silahlara başvurmayan normal bir siyasi grup olarak işlev görme kapasitesini göstermesi gerekiyor. Bunun için zamana ve bir barış anlaşmasına ihtiyaç var. Kürt ulusal hareketinde yer alanlar, bağımsızlık yanlısı açıklamalardan kaçınmalılar; zira bu hem daha önce belirtilen tutumlarla çelişiyor hem de Türk kamuoyunda tepkilere yol açması muhtemel; ayrıca böylesi bir hedef için uluslararası inandırıcı bir desteğin olmadığı düşünüldüğünde gerçekçi de değil. Böylesi açıklamalar ayrıca ekonomik açıdan da sorunlu: bazı köklü ancak küçük petrol kuyuları ve madenlerin dışında, yoksullaşmış bu bölgenin Türkiye dışında kendini idare edebileceği belirgin kaynakları bulunmuyor.

Bu esnada hükümet, Kürt belediyelere karşı ayrımcılık yapılmamasını ve diğer tüm belediyelerle aynı mali kaynaklara ve varlıklara erişimlerinin olmasını sağlama-

[134] "Türkiye'nin diğer bölgeleri için idari reformlar yetebilir, ama Kürtler için yetmez. Kürtler, kendilerini yönetmek istiyorlar. Bölge meclisleri, siyasi yetkilere sahip olmalılar". Kriz Grubu'na verilen mülakat, süreçte yer alan HDP'li milletvekili, Ankara, Haziran 2014.

[135] Diyarbakır'da bir araya gelen DTK, Türkiye'de Kürtçe konuşulan bölgeleri beşe ayırdı: Kürtlerin Amed, Botan, Serhad, Dersim ve Tolhıldan olarak adlandırdığı ki bunlar Diyarbakır, Cizre, Iğdır, Kars, Ardahan, Ağrı, Tunceli illerine tekabül ediyor. Her birinin kendi meclisine sahip olması gerektiğini kaydetti. "DTK yeniden yapılandırılıyor", Al Jazeera Türk, 7 Eylül 2014.

[136] Bu rakam, 2011'de yüzde elliydi. Bir Kürt bayrağı isteyenlerin oranı, aynı dönemde üçte birken yüzde elliye yükseldi. TEPAV'ın yaptığı araştırma, a.g.e.

[137] Aynı milletvekili, maliyeyi merkezi hükümetin yetkileri içinde bıraktı. "[Talebimiz] ayrılık anlamına gelmiyor; bu, çokluk içinde birliktir. Ademi merkeziyetçi bir yönetim biçimidir". Kriz Grubu'na telefonda verilen mülakat, Demir Çelik, HDP'li milletvekili, Temmuz 2014.

[138] Kriz Grubu'na verilen mülakatlar, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

[139] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

lı.[140] AB'ye katılım sürecinde ve Avrupa Konseyi'nin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda yer bulan kriterler ışığında yasalarını değiştirmeye başlamalı ve bu yasaların uygulanmasını sağlamalı.[141] Kürt radikallerin blöfüne bağımsızlık da dahil olmak üzere olası tüm yerinden yönetim senaryolarını tartışmaya açarak yanıt verebilir.[142] Nihayetinde Kürtlerin bağımsız bir devlet mi isteyecekleri yoksa Türkiye içinde mi kalmayı tercih edecekleri, Türkiye'nin onların meşru ve demokratik taleplerini nasıl ele aldığına bağlı olacaktır.

D. *Öcalan'ın Statüsü*

Cezaevinde bulunan ve bir zamanlar Türk medyasında sık sık "bebek katili" ve "terörist elebaşı" olarak anılan PKK'nın kurucusunun kaderine dair tartışmalar, hâlâ hassas bir konu, ancak artık bir tabu değil. Önde gelen AKP'li siyasilerden Bülent Arınç, Haziran 2012'de geniş bir PKK silahsızlanması çerçevesinde Öcalan için ev hapsinin tartışılabileceğini kabul etti.[143] Bir Türk yetkili, Kriz Grubu'na silahsızlanma yönünde inandırıcı bir olasılık bulunduğu sürece böylesi bir hamlenin silahlar bırakılmadan da görüşülebileceğini açıkladı.[144] Konuya dair tartışmalarda yeni bir hoşgörü düzeyi sergileyen İçişleri Bakanı Efkan Ala, 18 Ekim'de yaptığı açıklamada bir çözüme katkıda bulunduğu sürece hükümetin Öcalan'ın koşullarını iyileştirmek için gerekli adımları atacağını belirtti.[145] Ağustos 2014'teki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde gösterdikleri ortak adayın ılımlı tutumu düşünüldüğünde iki muhalefet partisi bile kati bir itiraz dile getirmeyebilirler.[146]

[140] En son yerel yönetimler yasasından kaynaklanan yeni yetkileri kullanan birkaç Kürt nüfusun ağırlıklı olduğu ilden biri olan Mardin'de Mart 2014'te belediye başkanı seçilen Ahmet Türk, bundan çok az avantaj elde ettiklerini belirtti. "İnanılır gibi değil. AKP'nin kazanacağını düşünerek Mardin'i süper belediye yaptılar. [Kaybedeceklerini anlayınca] seçimden iki gün önce [tüm varlıkları] transfer ettiler. 2168 parsel arazi, [önceden geniş yetkilere sahip valiliğin] elindeydi. Bunlardan sadece biri, bir mezarlık, bize aktarıldı. Makineler, yeniden [merkezi yönetimin birimlerine] aktarıldı. Havaalanına yakın beş büyük arsa ... ve [10 milyon dolara] inşa edilen [bir kültür merkezi] Hazine'ye verildi. Ama bize 500 milyon lira (250 milyon dolar) borç kaldı. Bu, Kürt siyasetini sabote etme girişimidir". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Mardin, Haziran 2014.

[141] Türkiye, şartı 1991'de imzaladı, ancak yerel yönetimleri merkezi yönetime dahil ederek onları güçlendiren, iç yapılarına kendilerinin karar vermelerini sağlayan, mali kaynaklar üzerinde onlara daha fazla yetki veren, diğer yerel ve uluslararası yönetimlerle işbirliği yapmalarına olanak sağlayan ve hukuki yollara başvurma hakkı tanıyan 9 maddeye (4.6, 6.1, 7.3, 9.4, 9.6, 9.7, 10.2, 10.3, ve 11.1) çekince koydu.

[142] Daha fazla bilgi için bakınız, Kriz Grubu raporu, *Türkiye'nin Kürt Çıkmazı, a.g.e.*

[143] "Öcalan'a ev hapsi konusunda flaş açıklama", *Sabah*, 15 Haziran 2012. Arınç, ö dönemde hükümet sözcüsüydü, ancak Eylül 2014'ten bu yana barış sürecinden sorumlu başbakan yardımcısı. AKP seçmeninin yaklaşık yarısı Öcalan için ev hapsini kabul edebilir, fakat yine yaklaşık bu oranda seçmen asılmasını tercih ediyor. Ankara'da bulunan düşünce kuruluşu TEPAV'ın yaptığı yayımlanmamış araştırma, a.g.e.

[144] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Ankara, Haziran 2014.

[145] Bu aşamada onu İmralı adasından başka bir yere almayı reddetti. "Efkan Ala'dan Abdullah Öcalan açıklaması", CNN Türk, 18 Ekim 2014.

[146] Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) ortak cumhurbaşkanlığı adayı Ekmeleddin İhsanoğlu, 27 Temmuz'da Öcalan'ın serbest bırakılmasının önünü açan bir yasaya onay vereceğini ima etti: "Cumhurbaşkanı, toplumun ve meclisin onayladığı her şeyi belki de onaylamalıdır". "Parliament's word important on Kurdish issue, Öcalan's freedom: İhsanoğlu", *Hürriyet Daily News*, 28 Temmuz 2014.

Liderlerinin statüsü, sürgündeki PKK ve Türkiye'deki PKK yanlısı Kürt ulusal hareketi için azami önem taşıyor.[147] Uzun süre cezaevinde yatmış olan ve şimdi Mardin belediye başkanı olan deneyimli Kürt siyasi Ahmet Türk, bunu net bir şekilde ortaya koyuyor: "Liderleri zindanda çürürken ne Kürt halkıyla ne de PKK ile barış yapabilirsiniz. Eğer [hükümet] barış istiyorsa Öcalan özgür olmak zorundadır".[148] Hükümet müzakerecilerinin bu konunun genel bir anlaşmanın temel ancak hassas bir parçası olduğunu bildiklerinin farkında olan Öcalan, durumu hakkında kamuoyu önünde çok az doğrudan talepte bulunuyor.

Eğer barış süreci başarılı olursa, Öcalan için bir çeşit af uygulaması hem mümkün hem de arzu edilir olacaktır. Bu süre zarfında onun dış dünyayla daha fazla temasta bulunmasını sağlamak Türkiye'nin çıkarınadır. Hükümetin yeni ruh haline hassas olan Türk medyası, ülkenin sıradan diğer siyasi haberlerinin yanında bir resmiyle beraber cezaevinden yaptığı açıklamaları yayınlayarak son yıllarda imajının normalleşmesinde önemli bir rol oynadı bile. Onun faaliyetlerine ne kadar şeffaflık getirilirse, Kürt ulusal hareketi de Türkiye'nin demokratik anaakımına o kadar çekilecektir. Önde gelen insan hakları savunucularından birine göre bu, aynı zamanda katı tutum yanlısı kesimlerin frenlenmesine de yardımcı olacaktır: "Öcalan ile [düzenli] bir temas olmazsa Cemil Bayık ve Duran Kalkan [gibi katı tutum yanlısı PKK üst düzey isimleri] daha serbestçe konuşabilirler. Dağlardaki militanları kışkırtabilirler. … Öcalan'ın onlarla iletişimini arttırmak, provokasyonları azaltabilir".[149]

E. *Üçüncü Tarafların Yardımı*

Arabulucular, buzları erittiler ve gerçek görüşmeler ve doğrudan temas zamanı geldi; ancak bu süreçte farklı aşamalarda dışarıdan yardım yararlı olabilir. Devam eden şiddet karşısında hassas bölgelerde silahların serbestçe dolaşmasını önleyebilmek için silahsızlanma sürecinde mutlaka tarafsız bir hakeme veya arabuluculuğa ihtiyaç olacak. Türkiye, bu alanda hiç tecrübeye sahip olmadığından uluslararası uzman bilgisinden yararlanabilir. Kuzey İrlanda'da kullanılan Uluslararası Bağımsız Silahsızlandırma Komisyonu'na (IICD) benzer bir yapı, yararlı olabilir.[150] Ayrıca yerel polis gibi daha teknik konularda uzmanlığa ve uluslararası yardıma ihtiyaç söz konusu olabilir.[151]

[147] "Sayın Öcalan, Kürt tarafındaki iradeyi temsil ediyor…. Sürecin sonunda serbest bırakılmalıdır. Onun özgürlüğünü Kürtlerin özgürlüğünden ayrı görmüyoruz". Kriz Grubu'na verilen mülakat, süreçte yer alan HDP'li milletvekili, Ankara, Temmuz 2014. Üst düzey bir PKK'lı isim şunları söylüyordu: "Bu süreçte zorlanan taraf biziz. Kadrolarımızı … çekilmeye ikna etmekte zorlandık, zorlanıyoruz. Arkadaşlar bize en çok şu soruyu sordular: "Önderliğin durumu ne olacak?" Gerillanın en hassas, en duyarlı olduğu konu budur. Yani Önderliğimizin hapishane koşullarından, ev hapsinden özgürlüğe açılan yolu". Hasan Cemal'in yaptığı röportaj, a.g.e. KCK'nın eş başkanı Cemil Bayık, Temmuz 2014'te şunları söylüyordu: "Müzakerelerin başlaması için … lider Apo'nun serbest bırakılması gerekir. Çünkü İmralı sisteminde daha fazla adım atamaz. Müzakere etmesi ve daha fazla adım atması için özgür olması lazım". "Silah bırakmak için …" , a.g.e.

[148] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Haziran 2014.

[149] Kriz Grubu'na verilen mülakat, "Akil İnsanlar" heyeti üyesi, Ankara, Haziran 2014.

[150] 1997'de kurulan IICD, 2005'te Geçici IRA'nın mühimmatının tasfiye edilmesinin denetimini yaptı. Başında Kanadalı bir general bulunuyordu. Beş üyeden oluşan ve eski devlet adamlarını da kapsayan Uluslararası Tahkik Komisyonu (IVC), İspanya'da 2011'den itibaren ETA'nın (Euskadi Ta Askatasuna) silahsızlanması ve tasfiyesinde görev almıştı; ancak ETA ile müzakere etmeyi reddeden İspanya hükümeti, IVC'yi de tanımadı.

[151] Kuzey İrlanda'da emekli kuzey Amerikalı emniyet müdürleri tarafından yürütülen polis denetimi komiserliği bulunuyordu.

Başka bazı barış süreçlerinde hükümetler, silahsızlanma, seferberliğin sona ermesi ve toplumla yeniden bütünleşme süreçlerinin denetimi için finansmanı kendileri sağlıyorlar.[152] Uluslararası mali yardımın kabul edilmesi de mümkün. Çatışma süresince harap olan yüzlerce köyün bir kısmının yeniden inşası için hükümetin uluslararası kurumlardan veya destekleyen hükümetlerden yardım talep etmesi, aynı zamanda tüm tarafları birbirine daha fazla yakınlaştıracak ortak bir projeye de imkan tanıyabilir.

Sızdırılan "Oslo Süreci"nde (bakınız yukarıdaki I nolu bölüm) ortaya çıkan ancak ismi açıklanmayan dış arabulucu dışında halihazırda Türk hükümeti, müzakerelerde diğer hükümetlerin yardımını reddetti. Ne var ki üçüncü taraflar – hükümetler veya başkası – süreç ilerledikçe önemli roller üstlenebilirler.[153] Temmuz 2014'te kabul edilen yeni bir yasa, "teröre son verme ve toplumsal birliği güçlendirme" çabaları kapsamında hükümetin yurtiçinde ve yurtdışında kişiler veya kurumlarla görüşmesine ve onlara görev vermesine izin vererek buna kapı aralıyor.[154]

Tarafların güveni arttırmak için ortak bir dostu veya gözlemciyi kullanmaları gerekiyor. Bu, örneğin devletin daha fazla güvenine sahip olabilecek eski diplomatlar ve Kürt hareketinin daha fazla güvenini kazanmış aydınlar veya köşeyazarları gibi iki tarafın üzerinde uzlaştığı saygın kişilerin yer alabileceği yerel bağımsız bir komisyon olabilir. Kürt ulusal hareketi, tamamen tarafsız bir dış hakemi tercih ediyor ve ABD'nin iyi bir aday olduğunu ifade etti.[155] Uluslararası yardım konusunda uzlaşılırsa, bunun ülke içinde meşruiyet kazanabilmesini ve başarı şansını arttırabilmek için hükümet, hükümet yanlısı medyanın, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ve diğer AKP liderlerinin benimsediği komplo odaklı ve yabancı düşmanı söylemi tersine çevirmek durumunda olacak.

[152] Kuzey İrlanda'da IICD'ye ödemelerini İrlanda Cumhuriyeti yaptı.

[153] Kuzey İrlanda'da Britanya hükümeti, başında Kanadalı bir generalin bulunduğu uluslararası silahsızlanma komisyonunu nihayetinde kabul etti. Bu durum, IRA'nın silahlarını teslim etmesini kolaylaştırmasının yanı sıra bağımsız bir komisyonun süreci izlemesini kolaylaştırdı. Jonathan Powell, "Security is not enough: Ten lessons for conflict resolution from Northern Ireland", London School of Economics Ideas, Kasım 2011.

[154] 6551 sayılı kanun, Resmi Gazete'de yayınlanma tarihi: 16 Temmuz 2014.

[155] "Tercih edilir bir hakem, tarafsızlığı ispatlanmış bir devlet olabilir. Yerli bir grup, taraflardan birine daha yakın olabilir ve bu da sorunlara yol açar". Kriz Grubu'na telefonda verilen mülakat, Demir Çelik, HDP'li milletvekili, Haziran 2014. Ayrıca bakınız, "Bayık: Çözüm sürecinde ABD veya uluslararası bir heyet gözlemci olabilir", T24, 3 Kasım 2013.

IV. Zorlu Ancak Açık Bir Yol

Şimdilerde bir barış anlaşmasına ulaşma yolundaki en büyük motivasyon, uygulanabilir bir çözümün önündeki iç engellerin sayısının az olması. Ne var ki iki taraf da kısa vadeli belirsizlikler ve bir anlaşmanın getireceği riskler yerine rahatsızlık verici olsa da geşmişe dayanan katı bir statükoyu yeğleyen ataleti yenmek zorunda. Hükümetin 1 Ekim 2014'te kabul ettiği ve başbakanlığın liderliğinde bir heyetin de yer aldığı çerçeveyle (bakınız yukarıdaki II.B başlıklı bölüm) birlikte oldukça önemli bir dönüm noktası geçilmiş oldu. Ancak başarı, bu mekanizmanın ne kadar aktif ve katılımcı biçimde yürütüleceğine bağlı olacaktır.

A. *Güveni Arttırma*

Güven, son derece az. Suriyeli Kürtler ile İslam Devleti cihatçıları arasında Eylül ve Ekim 2014'te Suriye-Türkiye sınırında bulunan Kobani/Ayn el-Arap'taki çatışmalar sırasında ortaya çıkan öfkeli polemikler, Kürt ulusal hareketinin liderleri ile Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın birbirlerini İslam Devleti'yle aynı olmakla suçlamalarına yol açtı.[156] Yine Ekim ayında Mart 2013'teki ateşkesten bu yana güneydoğuda yaşanan en kötü güvenlik zafiyeti, gerilimi daha da arttırdı (bakınız aşağıdaki IV.E başlıklı bölüm). Türk hükümetinde pek çokları, PKK'nın hiç değişmediğine, ayrılıkçı gündemini sürdürdüğüne ve silahlarını elinde tutmak istediğine inanıyor (bakınız aşağıdaki IV.C başlıklı bölüm). Buna PKK ile doğrudan muhatap olan birimler de dahil.

> Tüm örgütler insanlar gibidir. Hayatta kalmanın yollarını bulmaya çalışırlar. Artık bir amaçları olmadığında bile devam ederler. … [Gerek PKK ile müzakerelerde gerekse Akil İnsanlar Heyeti aracılığıyla] görüşülmeyen bir konu kalmadı. Artık tabular yok. Artık çok farklı bir Türkiye'deyiz. Fakat PKK 37 yıl öncesi ile aynı havaları çalıyor. … Ezberlenmiş cümleler kullanıyorlar [ve hala bizi] asimilasyonist [olarak görüyorlar].[157]

Türklerin Kürtlüğe karşı tavırları –demokratikleşme, daha az şiddet, iktidardaki AKP tarafından Kürtler için saygı ve haklar getiren proaktif politikalar sayesinde— son on yıl içinde önemli ölçüde değişirken PKK, yeni Türkiye'ye fazla alışamadı. PKK kadrosunun uzaktaki Irak karargahından orta düzey bir üyesi, hiçbir değişiklik olmadığını belirtiyordu: "Türkler, hâlâ bu mentaliteye sahipler, bizi tanımayı reddediyorlar, bu yüzden mücadeleye devam etmek zorundayız".[158] Dahası PKK lideri, 2008-2011 dönemindeki görüşmelerin sabote edilmesinden Türkiye'deki derin devleti sorumlu tutuyordu.[159]

Kürt ulusal hareketi, hükümetin uzun vadeli bir çözümü uygulama konusundaki niyetlerine dair şüphelerini uzun süredir dile getiriyor.[160] Süreçte rol alan bir Kürt

[156] Örneğin bakınız, "Erdoğan: PKK, ISIS same for Turkey" [Erdoğan: PKK ile IŞİD Türkiye için aynıdır], *Daily Sabah*, 4 Ekim 2014.
[157] Kriz Grubu'na verilen mülakat, üst düzey Türk güvenlik yetkilisi, Ankara. Haziran 2014.
[158] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Kandil, Irak, Temmuz 2014.
[159] Şubat 2013'te Kürt yanlısı milletvekilleri ile yaptığı görüşmenin tutanakları sızdırılan Öcalan, kontrgerilla birimleri ve [belirsiz Batılı bir istihbarat örgütünün kontrolündeki ağın Türk kanadı olduğu ileri sürülen] Gladio'nun sürece tehdit oluşturduğundan bahsediyordu. "İşte İmralı'daki görüşmenin tutanakları", *Milliyet*, 5 Mart 2013.
[160] "AKP'ye güvenmek için hiçbir nedenimiz yok. Ama güvenmek istiyoruz". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

siyasi, şöyle şikayet ediyordu: "Onlara güvenmiyoruz. Hükümetin ne istediğini bilmiyoruz. Kesin olarak barışa karar verdiklerini ve Kürtlerin haklarını tanıyacaklarını söyleyemiyoruz. Fırsatçı bir yaklaşım sergiliyorlar. Devlet, Kürt sorununu savaşarak çözemeyeceğini gördü. Fakat ... hükümet, korunmasız kalmaktan korkuyor".[161] Türk devletine karşı güvensizlik diğer Kürt grupları da kapsıyor.[162]

Günlük gelişmeler, uzun vadede güven inşa etmenin en iyi yolunun barış sürecindeki gerçek momentum – gerek Kürtlerin hakları doğrultusunda açık adımlarla gerekse de güneydoğuda tüm PKK provokasyonlarına son verilmesiyle – ile bunun yanı sıra bağımsız, doğrulanabilir bir izleme mekanizmasının olduğu gerçeğinden iki tarafın da dikkatini uzaklaştırmamalı.

B. *Toplumun Desteğinin Kazanılması*

Türkiye'de kamuoyu, belirsizliklerle dolu ateşkesi rahatlama ve takdirle karşıladı; ancak içeriği veya nereye gittiği konusunda çok az insanın bilgisi olduğundan barış sürecinin kendisine güven duyduğunu henüz dile getirmedi.[163] Nisan ile Temmuz 2014 arasında yapılan bir kamuoyu araştırması, ülke genelinde barış sürecine olan destek yüzde 57'deyken halkın yüzde 47'sinin Kürt sorunun bu süreç sayesinde çözümleneceğine inandığını ortaya koydu. Destek, Kürtler arasında yüksek. Araştırma sonuçlarına göre Kürt yanlısı BDP seçmenlerinin yüzde 83'ü ve Türkiyeli Kürtlerin yüzde 60'ı sürecin Kürt meselesini çözeceğine inanıyor.[164] Ekim 2014'te yapılan bir başka araştırmaya göreyse Türkiye nüfusunun yüzde 58'i, hükümetin PKK ile diyaloğunu sürdürmesini istiyor.[165]

Türkiye'de anaakımda görülen ılımlı tepkinin nedeni, kısmen tavizler açıkça tartışılıyor olsa bile iki tarafın da kendi tabanlarına güvence vermek amacıyla toplum içinde ikna edici çabalar sarf etmeleri. Türk toplumunda hükümete destek verenlerle muhalif olanlar arasındaki derinleşen ve Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından seçim kazanma stratejisi olarak kullanılan ayrışma toplumun desteğini olumsuz yönde etkiledi.[166]

[161] Kriz Grubu'na verilen mülakat, süreçte yer alan HDP'li milletvekili, Ankara, Haziran 2014. Bir başkası şunları kaydediyordu: "[bu süreçte] Türkiye, bir adım ileri iki adım geri atıyor, hâlâ hazır değil. Öncelikle [Kürt] halkı gerçeğini kabul etmeleri gerekiyor". Kriz Grubu'na telefonda verilen mülakat, Demir Çelik, HDP'li milletvekili, Temmuz 2014. "Çözüm sürecinde bile Kürtleri bir halk olarak görmüyorlar. 'Sessizliklerini sağlamak için onlara ne vereyim?' [diye düşünüyorlar]. Hükümet ve devlet, Kürtleri bir varlık olarak kabul etmeye hazır değildir". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Ahmet Türk, Mardin belediye başkanı, Haziran 2014.

[162] "AKP de dahil devlet, Kürt sorununu çözmeye hazır değildir. Yıllarca Kürtler gözardı edildi, PKK terör örgütü olarak adlandırıldı. Artık şimdi bir anlaşmaya ulaşmak zor. Hükümet, anadillerde [tam] eğitime bile karşı çıkıyor". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Kemal Burkay, HAK-PAR başkanı, Ankara, Haziran 2014.

[163] "[Cumhurbaşkanı] Erdoğan diyor ki 'biz [PKK'ya] hiçbir şey vermedik' veya 'şerefli insanlar PKK ile görüşmez' .... [Öcalan ile görüşmelerde] bir şey söylüyorlar, halka da tersini söylüyorlar ... İki taraftan da dürüstlüğe ihtiyacımız var .... Nereye gittiğimizi insanlar bilmeli. Kolayca anlaşılır bir yol haritasına ihtiyacımız var .... Halk, aldatılmaya dayanamaz. Hükümet, çıkıp PKK'ya hiçbir taviz verilmediğini söyleyemez. Buna çocuk inanmaz". Kriz Grubu'na verilen mülakat, PKK konusunda uzman akademisyen, Ankara, Temmuz 2014.

[164] "Türkiye'de Kimlikler, Kürt Sorunu ve Çözüm Süreci", Boğaziçi Üniversitesi ve Açık Toplum Enstitüsü, Nisan-Temmuz 2014.

[165] Metropoll'ün araştırması, aktaran "Both PKK, ISIL are dangerous, Turks say", *Hürriyet Daily News*, 3 Kasım 2014.

[166] "Toplumun bir kesimi için onun dokunduğu herşey zehir". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Avrupalı diplomat, Ankara, Haziran 2014.

Cesaret veren şu ki PKK'nın ateşkesi ve yıllar içinde AKP'nin yenilikçi adımları, görüşmelere verilen halk desteğinin yavaş yavaş artmasına yardımcı oldu ve iki taraf da fazla ileri gitmememk için zaman zaman dikkatli davrandı.[167] Türkiye'de anaakım, görüşmelerin kayıtları Eylül 2011'de sızdırıldığında veya BDP milletvekilleri ile Öcalan arasındaki toplantının tutanakları Şubat 2013'te sızdırıldığında "Oslo Süreci"ne çok fazla gerçek muhalefet göstermedi. Demokratikleşme de büyük ölçüde kabul gördü.[168] Türkiye'nin güneydoğusunda üst düzey bir yerel yönetim yetkilisi, şunları kaydediyordu: "Eğer bana kalsa anadilde [tam] eğitime hemen başlarım. Bunda büyük bir sorun var mı ki?"[169]

AKP, önemli adımlar atmaya hazır; ancak yine de kamuoyu araştırmalarına karşı hassas.[170] Kamuoyu, PKK'yı barış için bir ortak olarak değil bir terör örgütü olarak görüyor.[171] Öte taraftan Öcalan'ı normalleştirme ve hatta meşrulaştırma eğilimi, aynı zamanda Kürt ulusal hareketinin cazibesini arttırdı ve böylelikle AKP'nin Kürtler arasında sahip olduğu gücün bir kısmını eritti.[172]

Nihai bir anlaşmanın toplumda kabul görmesi için hükümetin toplum adına müzakere etme meşruiyetine sahip olması ve aynı PKK gibi anlaşmayı kendi tabanına kabul ettirebilmesi gerekiyor. Gerek hükümet gerekse PKK, müzakerelerin gidişatı hakkında medyaya açıklamalar yapacak ve gerekli bilgileri verecek biçimde açık bir iletişim politikası üzerinde uzlaşmalı. Hükümet, iki halkın da samimi endişelerini ortaya koyacak kamuoyu araştırmalarını yaptırmalı ve desteklemeli. Türk ve Kürt medyası, haber yaparken tarafsız bir tutum takınarak daha yapıcı bir rol oynamalı. Türkiye'de hükümetin üst kadroları, genel havayı iyileştirmek, hukukun üstünlüğüne, yargının tarafsızlığına, ulusal sınırların güvenliğine ve bir barış anlaşmasının Türkiye'de herkes için iyi olacağına olan güveni yaratmak için çok daha fazla çaba harcamalı.

C. *PKK'da Değişim*

PKK'nın yasal siyasi platforma geçebileceğini ve kendi yapılanması içinde demokratikleşmeyi sağlayabileceğini kanıtlayabilmesi, barışın önemli bir unsurunu teşkil ediyor. Demokrasinin parametreleri dahilinde hareket edebileceği konusunda kendi tabanını veya genel olarak Türk halkını henüz ikna edemedi; bunun yerine tekçi bir

[167] "Hükümetin yaptığı en iyi şey, Kürt sorununun çözülebilir olduğunu göstermek oldu". Kriz Grubu'na verilen mülakat, PKK konusunda uzman akademisyen, Ankara, Temmuz 2014. Güneydoğuda bir vali yardımcısı, şunları söylüyordu: "İnsanlar, elde ettiklerini kaybetmek istemiyorlar. Barışın kazanacağından eminim. Benim ümidim, insanların ümidinde". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Diyarbakır, Haziran 2014.

[168] Bakınız Kriz Grubu raporu, "*Kurt" Diye Bağırmak*, a.g.e.

[169] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Haziran 2014.

[170] Önemli bir adım olan ve Haziran 2014'te hükümet tarafından düzenlenen çalıştayda Kürt toplumuna sürecin devam ettiği ve kapsayıcı olduğu mesajı verildi. Üç bakanın yanı sıra gazeteciler, akademisyenler, HDP'den ve sivil toplum platformu DTK'dan temsilciler katıldılar. Ancak başlıca muhalif gruplar temsil edilmediler.

[171] "Hükümet, büyük bir siyasi risk alıyor. İnsanlar atık düşük yoğunluklu çatışmalara tepki göstermiyorlar. Bu ortamı sürdürmek, belirsiz bir çözüm sürecine girmekten siyasi olarak daha kârlı". Kriz Grubu'na verilen mülakat, üst düzey Türk güvenlik yetkilisi, Ankara, Haziran 2014.

[172] "Bir yıl önce [güneydoğudaki] insanların yüzde 20-30'u Öcalan'ı destekliyordu. Şimdi bu yüzde 60. Çünkü barış planının ortak yazarı olarak görülüyor ve o sakin, oysa Erdoğan öfkeli". Kriz Grubu'na verilen mülakat, AKP'li Kürt belediye meclisi üyesi, Diyarbakır, Haziran 2014. Kendilerini Kürt olarak tanımlayan Türk vatandaşlarının üçte ikisi, Öacalan'ın Türk devletinin muhatabı olması gerektiğine inanıyor. TEPAV tarafından 2013'te yapılan yayımlanmamış araştırma, a.g.e.

tutum ve fazlasıyla hiyerarşik bir yapı sergiliyor.[173] Neredeyse ruhani denebilecek ideolojisi ve misyonuyla ilgili eskiden gelen doktrinleri, tavizlerin hazmedilmesini zorlaştırabilir. Örneğin PKK'lı bir militan, örgütünün (para kazancı, tatil, aile ve bir aşk hayatı olmaksızın) davasına olan adanmışlığını ruhani ve ritüel bir "derviş tekkesine" benzetiyordu.[174]

Bir barış anlaşmasının PKK/KCK'nın dogmatik birliği ve güçlü merkezi denetimi üzerindeki etkisini tahmin etmek güç. PKK, ateşkes ile silahlı mücadeleye devam etme arasında en son olarak seçim yapmak durumunda kaldığı 2004 yılında barış yanlısı kesimi saf dışı bıraktı.[175] Gelecekte yeni bir ayrışmanın olmaması için Öcalan, KCK liderliğini Temmuz 2013'te yeniden şekillendirdi.[176] İki taraf da ayrılan fraksiyonların barış sürecini rayından çıkarmak için şiddeti kullanması ihtimaline hazırlıklı olmalı ve mümkün olan en az hasarla siyasi süreç içinde eritilmelerinin yolları üzerinde uzlaşmalılar.[177]

Bir başka potansiyel engel de PKK'nın etkin olduğu bölgelerde bulunan ve uyuşturucu ticareti, kaçakçılık ve haraç kesme faaliyetlerinde bulunan yerel mafya grupları. Polisin bölgedeki uyuşturucu sorununun boyutunu ortaya koyan Eylül 2013 tarihli uyuşturucu raporuna göre (Diyarbakır ve Bingöl'de esrarın ağırlıklı olduğu) ekim alanları, PKK'nın güçlü olduğu yerlerde ikiye katlandı.[178] İran sınırına yakın olan Yüksekova gibi PKK'nın güçlü olduğu diğer uzak şehirler ise yaygın olarak bilindiği üzere eroin kaçakçılığından zenginlik elde ediyorlar. Başarılı bir barış süreci, bu durumun kontrol altına alınmasına yardımcı olacak, ancak bundan gelir elde edenlerin direncine yol açacaktır. Kürt ulusal hareketi, barış yönündeki iradesinin ciddiye

[173] "'Akil İnsanlar' heyeti toplantılarımızda gördük ki BDP/PKK tabanı demokrasi ve özgürlük gibi kavramlardan bahsederken [örgütten] aldıkları emirlere harfi harfine uyuyorlar. Cevaplarında homojenler ve aynı cümleleri bize kelimesi kelimesine söylüyorlar". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Akil İnsanlar heyetinin bir üyesi, Ankara, Haziran 2014.

[174] Müslüman dervişler, geleneksel olarak ritüellerler, kardeşlik yoluyla ve dünya nimetlerinden vazgeçerek ilahi inayete ulaşmaya çalışıyorlar. Kriz Grubu'na verilen mülakat, 30'lu yaşlarında bir PKK militanı, Kandil kontrol noktası, Irak, Temmuz 2014.

[175] Abdullah Öcalan'n kardeşi ve üst düzey PKK komutanı Osman Öcalan ve birkaç üst düzey kişi daha silahlı mücadeleye yeniden başlanmasına karşı çıkarak 2004'te PKK'dan ayrıldı.

[176] Cemil Bayık ve Hülya Oran, KCK Yürütme Konseyi'nin ve Genel Başkanlık Konseyi'nin eşbaşkanları yapıldılar. Öcalan, KCK'nın başı olmayı sürdürdü ve KCK'nın eski eşbaşkanı olan Murat Karayılan, PKK'nın silahlı kanadı olan Hêzên Parastina Gelê (Halk Savunma Güçleri veya HPG)'nin başına getirildi. Hatırı sayılır bir katı tutum yanlısı en üst kademeye gelmiş olsa da bu, barış süreci için fazla birşey ifade etmeyebilir. Öcalan'ın 2013'teki Nevruz mesajı, bazı Şii fikirlere sahip ve Sünni olmayan heteredoks bir topluluk olan, harekete destek verenlerin önemli bir kısmını oluşturan Aleviler arasında rahatsızlığa neden oldu. Alevilerden mesajda bahsedilmiyordu, ancak BDP'li milletvekilleriyle Şubat 2013'te yaptığı görüşmenin sızdırılan tutanaklarında Öcalan'ın İslam'a yaptığı bazı referanslarla Türklerle paralel Sünni bir kardeşlik yaratma gayretinde olduğu değerlendirmesi yapıldı. Muhtemelen bunu telafi etmek üzere yakın zamanda yapılan değişikliklerle eşbaşkan Oran dahil olmak üzere bazı Alevi kadınlar, üst düzey konumlara geldiler.

[177] IRA'dan kopan "Gerçek IRA" ve "Devam IRA", Britanya'da bombalama eylemlerine devam etti ve Kuzey İrlanda'daki Britanyalı askerlere saldırdı; ancak bunlar süreci rayından çıkarmadı. Hükümet, Kürdistan Özgürlük Şahinleri (TAK) gibi PKK'dan ayrılan müphem grupların büyük bir tehdit oluşturmaya devam ettiğinin farkında. Kriz Grubu'na verilen mülakat, Türk yetkili, Ankara, Ekim 2014.

[178] Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM), 2013'teki ulusal raporunda PKK'nın kenevir ekiminde, eroin üretiminde ve her türlü uyuşturucunun dağıtımında aktif bir rol oynadığını belirtiyordu. Bakınız www.kom.gov.tr.

alınmasını istiyorsa uyuşturucu ticareti karşısında ve Türkiye'deki merkezi yönetimin yanında açık bir duruş sergilemeli.[179]

D. *Bölgesel Komplikasyonlar*

PKK ile sürdürülebilir bir barış anlaşması yapması, Ankara'nın bölgedeki birçok devlet ve ortakla olan ilişkilerinde daha sıkı tutum sergilemesini gerektirecek. Aynı zamanda Suriye ve Irak'taki değişen çatışmalar, Türkiye ve PKK arasında tam bir silah ve askerden arınma anlaşmasını tahayyül etmeyi zorlaştırıyor. PKK, Türkiye merkezli bir direniş olmaktan çıktı; kuzey Irak'ta üsleri ve kontrolünde tuttuğu alanlar, ve Suriye (Demokratik Birlik Partisi, PYD) ve İran'da (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi, PJAK) kardeş örgütleri mevcut.[180] 2009'da bile Öcalan, Türkiye'den çekilen PKK güçlerinin tasfiye olmayacağını, bunun yerine çeşitli bölgelerde ve ülkelerde kontrollü bir şekilde konuşlandırılacaklarını söylüyordu.[181]

PKK, başta İslam Devleti (eski adıyla Irak Şam İslam Devleti, IŞİD) olmak üzere cihatçılarla savaşında bölgedeki Kürtleri destekleyeceğine söz verdi.[182] Temmuz ayında Öcalan şunları söylüyordu: "IŞİD ile sonun kadar savaçacağız. Bunun arkasında hangi güçler varsa onlarla da savaşacağız".[183] İslam Devleti, Eylül'de Suriye'deki Kürt bölgesinde bulunan Kobani'yi kuşattığında Türkiyeli Kürt siyasiler ve KCK başkanlığı, her yerdeki Kürtleri orayı savunmak için ayaklanmaya çağırdılar.

Ne var ki bölgesel çatışmalar, PKK'nın Türkiye içinde silahsızlanmasının önünü tıkamamalı (bakınız yukarıdaki III.B başlıklı bölüm).[184] Bu, ülke içinde barışa ulaşmak için yeterli olmalı. Yabancı güçlerin PKK militanlarına yardım ve yataklık sağlamasının geçmişte oduğu gibi şimdi de süreci mahvetmemesi için Ankara, Kürtçe konuşan halkı ile yeni bir anlaşmaya varmalı.[185] Eğer Türkiye ve PKK, daha başarılı güven arttırıcı önlemler yürütmeye devam ederlerse Türkiye, cihat tehdidi veya diğer hasmane güçlerin ilerleyişleri karşısında Suriyeli Kürtlerin PYD'si gibi PKK/KCK yanlısı grupları daha kolay tolere edebilir, hatta destekleyebilir.

PYD, Türkiye'de üst düzey temaslarda bulundu ve açık biçimde daha iyi ilişkiler peşinde koşuyor.[186] Ancak Türkiye, PYD'nin Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulu-

[179] "PKK, meşru olduğunu iddia ederken bir yandan da haraç toplayamaz". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Batılı diplomat, İstanbul, Haziran 2014.

[180] 1990'lardan itibaren özellikle de 1999'dan sonra PKK, kuzey Irak'taki Kandil dağlarında kendisi için güvenli bir bölge yarattı. Irak Kürdistanı'nın bir bölgesi, binlerce silahlı PKK militanını barındırdı. 2002'de PKK, Irak'ta bulunan Kandil, Xinere, Hakurk, Zap, Haftanin, Metina ve Gare dahil olmak üzere bu bölgeyi "Medya Savunma Alanları" ilan etti ve bu alanlara giren tüm silahlı güçleri hedef alacağını duyurdu. Ancak bu bölgelerde yaşayan Iraklı Kürt sivillere yol, enerji ve GSM kapsama alanı gibi hizmetleri sağlayan, Iraklı Kürt KBY.

[181] *Prison Writings III*, a.g.e.

[182] Hem PYD'yi hem PKK'yı içinde bulunduran şemsiye örgüt KCK, 11 Haziran 2014'te şu açıklamayı yaptı: "gerilla güçlerimiz, peşmerge güçlerine her türlü desteği vermeye ve onlarla yan yana savaşmaya hazırdır".

[183] "Öcalan'dan İŞİD mesajı", *Taraf*, 21 Temmuz 2014.

[184] Öcalan, PKK'nın seferberliğine tamamiyle son vermesinden söz etmedi, ancak şunları söyledi: "KCK faaliyetlerinin yasallık kazanmasıyla PKK'nin Türkiye sınırları dahilinde faaliyet göstermesine gerek kalmayacaktır". Cengiz Çandar, "Dağdan İniş", a.g.e.

[185] O dönemde Suriye'de konuşlanmış olan PKK'ya Şam, 1984'te silahlı mücadelesini başlatması için izin verdi ve aynı yıl Türkiye, Atatürk barajının inşasına başlayarak Fırat nehrinin Suriye'ye akışını tehdit altına almaya başladı.

[186] "IŞİD'in Musul'u tek başına alacak gücü yoktu. Saddam'ın askerlerinden ve bazı yerel güçlerden destek gördü. ... Türkiye'den beklentimiz, geç de olsa havada duran elimizi tutmasıdır. ... Şu an

sal Koalisyonu'na katılmasını, Suriye içinde özerklik arzusundan vazgeçmesini ve Şam rejimiyle tüm bağlarını kesmesini istiyor.[187] Pratikte IŞİD gibi ortak bir düşman varken ve bir barış süreci yürürken Türkiye ile PKK yanlısı güçler arasında zaman zaman ve sessiz işbirlikleri yaşandı. PKK, İslam Devleti ile savaşında yardımcı olması için Türkiye'nin silahların ve Kürt savaşçıların sınırlarından geçerek Suriye'ye girmesine izin vererek daha fazlasını yapmasını açıkça talep ediyor. Ancak halihazırda yüzlerce Türkiyeli Kürt savaşçı, Kobani'de PYD'nin silahlı kolu olan Halk Savunma Birlikleri'ne (Yekîneyên Parastina Gel, YPG) katıldı bile.[188] Cihatçıların ilerleyişine karşı koymak için uluslararası baskılara maruz kalan ve kuzey Irak'taki ortağı Mesut Barzani'nin nüfuzunu arttırmaya çalışan Türk dışişleri bakanı, 20 Ekim 2014'te Türkiye'nin Iraklı Kürt peşmergelerin Suriye'nin kuzeyine geçişlerini kolaylaştırdığını belirtti.[189] Buna paralel olarak yaralanan Suriyeli PYD savaşçıları sık sık Türkiye'deki hastanelerde tedavi edildi, tıpkı Türkiyeli Kürt siyasileirn Türkiye'yi cihatçı savaşçıları tedavi etmekle suçlaması gibi.[190]

Ancak Türkiye'de gayriresmi olarak görüşülürken öncelikle bir barış anlaşmasına varılmazsa bir Türk-Kürt paktının işlerlik kazanması oldukça zor olacaktır. Fiilen PKK ile hâlâ savaşan Türkiye'nin PYD'ye ulaşması için tanksavar silahlar veya diğer askeri mühimmatı sağlaması pek beklenemez.

Türkiye'nin Suriyeli Kürtlere, özellikle PYD'ye, karşı politikası kuşatma ile doğrudan ilişki kurma arasında gidip geliyor. PYD meselesini PKK ile barış süreciyle doğrudan bağlantılı gören sadece Türkiye değil. Ankara'da Kürt ulusal hareketinden bir siyasiye göre "bir çözüm konusunda ciddi olan bir devlet, [Suriye'nin kuzeyindeki Kürt bölgeler olan] Rojava'ya karşı ayrı bir politikaya sahip olamaz. Bütünün bir parçası olmak zorunda".[191] Türkiye'deki Kürt ulusal hareketi, Kobani/Ayn El Arap'ta İslam Devleti ile PYD arasında yaşanan savaş ile Türkiye'deki barış sürecinin kaderini birbiriyle ilişkilendirecek kadar ileri gitti ve eğer şehir düşerse süreci sonşandırmakla tehdit etti. Türkiye, Eylül ve Ekim 2014'te çatışmalardan kaçan 160.000'den fazla Suriyeli Kürt sığınmacılara bu kentin yakınlarında sınır kapılarını açtı ve Türkiye'deki Suriyeli Kürt sığınmacıların sayısını 400.000'e çıkardı.[192] Buna rağmen Kürt-

IŞİD'in önündeki en büyük engel biziz". PYD lideri Salih Muslim ile yapılan röportaj, "Türkiye düşünsün; PYD IŞİD'e yenilirse veya IŞİD ile anlaşırsa ne olur?", T24, 15 Haziran 2014.

[187] Bakınız Kriz Grubu Orta Doğu raporu N°151, *The Flight of Icarus? The PYD's Precarious Rise in Syria*, 8 Mayıs 2014.

[188] Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'nin direktörü, 14 Temmuz'da 800 Türkiyeli Kürt savaşçının sınırı geçerek Irak ve Suriye'deki mücadeleye katıldığını açıkladı; Kürt kaynakları ise o dönemde bu rakamın 300'e yakın olduğunu belirttiler. "Hundreds of Kurds enter Syria to fight ISIL as Turkey increases security on Rojava border", *Hürriyet Daily News*, 15 Temmuz 2014, ve Kriz Grubu'na verilen mülakat, Kandil, Irak, Temmuz 2014. Kobani'nin saldırıya uğradığı Eylül 2014'te 700 kişinin daha sınırı geçtiği belirtiliyor. Kriz Grubu'na verilen mülakat, batılı diplomat, Eylül 2014. Ayrıca bakınız "'Their fight is our fight': Kurds rush from across Turkey to defend Kobani", *The Guardian*, 26 Eylül 2014.

[189] "Peşmerge'nin Kobani'ye geçişine destek için yardım ediyoruz", *Sabah*, 21 Ekim 2014.

[190] Kriz Grubu'na verilen mülakatlar, Ankara, Ekim 2014.

[191] Kriz Grubu'na verilen mülakat, süreçte yer alan HDP'li milletvekili, Ankara, Haziran 2014. "Türkiye'de Kürt sorununu çözmek istiyorsa AKP, Kürtlerin Rojava'da haklar elde etmelerine neden karşı çıkıyor? Neden onlarla savaşıyor? Türkiye, Rojava'daki Kürtleri silahlandırmalıdır demiyorum. Ama tarafsız olmalıdır. ... Sınır kapılarını açabilir, insani yardımın ve insanların geçmesini sağlayabilir". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

[192] Bakınız Kriz Grubu'nun Avrupa raporu N°230, *Suriye Bataklığı'nın Türkiye'ye Artan Maliyeti*, 30 Nisan 2014, s. 37-38.

ler, AKP'nin cihatçıların yanında yer aldığı fikrini sürdürüyorlar. Bu nedenle Ankara'nın onları böyle olmadığına ikna etmesi gerekiyor. [193] Sürekli ve yapıcı mesajlar vermek ve söylem olarak PKK ile IŞİD'i bir tutmaktan kaçınmak, bu ikna sürecine yardımcı olacaktır.[194]

Türkiye başlıca bir Kürt ortağa sahipse bu, son yıllarda Türkiye sınırının hemen yanıbaşında kuzey Irak'ta bulunan Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY) oldu. Türkiye'nin Kürtlerin güçlenmesinin kendi toprak bütünlüğünü tehdit edeceğine dair korkusu, KBY ile ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte azaldı. Büyük ticari çıkarlar ve gelecekte daha fazla petrol ve gaz ticareti umutları, bu açık ittifakı daha da pekiştiriyor. Bu durumun simgesi olarak dönemin Başbakanı Erdoğan ile KBY Başkanı Mesut Barzani, Kasım 2013'te Diyarbakır'a ortak bir ziyaret düzenlediler.

Ne var ki Türk politikası tutarsız görünüyor. Bir taraftan İslam Devleti'nin Ağustos 2014'te başkenti Erbil'e doğru harekete geçmesiyle KBY'nin karşılaştığı hayati tehlike karşısında Türkiye hemen hemen hiçbir şey yapmadı.[195] Diğer taraftan KBY Irak'taki ihtilaflı toprakları ve Kerkük şehrini aldığında hiçbir protestoda bulunmadı. KBY yetkililerinin olası bir bağımsızlık ilanı konusundaki açıklamalarına da karşı çıkılmadı. Geçmişte bu durum, Türkiye için kırmızı çizgilerin aşılması olarak değerlendirilirdi.[196]

Bir başka bölgesel faktör ise tarihsel olarak PKK'ya gizlice destek vermekle pan-Kürtçü emellere karşı Türkiye ile işbirliği yapmak arasında gidip gelen İran. PKK'nın İran kolu olan Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê, PJAK), aynı zamanda genel KCK yapılanmasının bir parçası. Ancak İran ile PJAK arasında 2011'den bu yana bir ateşkese büyük oranda uyuluyor ve Türk yetkililer, İran ve Rusya'nın katı tutumlu PKK fraksiyonları ile temas halinde olduklarını belir-

[193] Suriye'deki savaşın başlangıcında Türkiye, Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın devrilmesini hızlandıracağı umuduyla kendi sınırını aşarak Suriye'ye geçen radikal muhalif unsurlara göz yumdu. Ancak Türk hükümeti yetkilileri, son bir buçuk yılda cihatçıların Türkiye için ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturduğunun açıkça farkına vardılar. Daha fazlası için bakınız Kriz Grubu'nun Avrupa raporu N°230, *Suriye Bataklığı'nın Türkiye'ye Artan Maliyeti*, a.g.e.

[194] Örneğin Başbakan Ahmet Davutoğlu, 2 Ekim'de yaptığı açıklamada Kobani'nin düşmesini önlemek için Türkiye'nin "ne gerekirse yapacağını" söylemişti. "Kobani'nin düşmemesi için ne gerekirse yaparız", Anadolu Ajansı, 3 Ekim 2014. İki gün sonra mesaj değişti. "Kobani *halkına* [vurgu eklenmiştir] yardım etmek için ne gerekirse yapacağız, çünkü onlar bizim kardeşlerimizdir. Onları Kürt, Türkmen veya Arap olarak görmüyoruz. Ama eğer Kobani'ye müdahale etme gereği varsa biz diyoruz ki Suriye'nin tamamına, sınırlarımızın tamamına müdahale etme gereği vardır". CNN'e verdiği mülakat, 6 Ekim 2014.

[195] " [Türkiye] Kürdistan bölgesinin güvenliği tehdit altında olursa müdahale edeceğini sürekli olarak tekrarlıyor. Peki, bizim güvenliğimiz de tehdit altındaydı, fakat Türkiye'den hiçbir destek görmedik. ... Öfkeliyiz". Fuat Hüseyin, KBY özel kalem müdürü, aktaran "Senior Kurdistan official: IS was at Erbil's gates; Turkey did not help", Rudaw, 16 Eylül 2014. Bir Türk yetkili, Ankara'nın o dönemdeki temel endişesinin İslam Devleti tarafından rehin alınan 49 elçilik çalışanı olduğunu ve KBY ile temas içinde olmaya devam ettiğini belirtiyordu. "Maaşlarının ödenmesini sağlayan paranın nereden geldiğini hatırlamalılar". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Ankara, Ekim 2014.

[196] "Değiştik. Hâlâ sınırlarımızı korumak istiyoruz. Ancak Orta Doğu'nun başka yerlerindeki sınırlar hakkında artık katı bir tavıra sahip değiliz". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Türk yetkili, Ankara, Ekim 2014. AKP'li bir yetkilinin bağımsız KBY hakkındaki açıklamaları, hükümetin tutumundaki büyük değişimi gözler önüne seriyordu: "Iraklı Kürtler nerede yaşayacaklarına ve ne sıfat altında yaşamak istediklerine kendileri karar verebilirler.. ... Irak iç sorunlarını çözemezse burada yaşayan insanların da diğer milletler gibi kendi kaderlerini tayin hakkı vardır". AKP sözcüsü Hüseyin Çelik'in Rudaw'a verdiği röportaj, Türkçe aktaran Deutsche Welle Türkçe, "AKP'den Kürdistan'a yeşil ışık", 18 Haziran 2014.

tiyorlar.[197] Dış müdahalelere karşı bu denli kırılgan olunması, Türkiye'nin Kürt ve PKK sorunlarını çözmesinin aciliyetini gözler önüne seriyor.

E. *Ateşkesi Sürdürmek*

Mart 2013'ten bu yana devam eden PKK'nın tek taraflı ateşkesi, birkaç kez ihlal edilmiş olmakla beraber barış süreci için hayati önemde ve korunmalı. Birçok yıl sürecek bir barış anlaşmasını kalıcı kılmak için iki taraf, ateşkes ihlalleri, sahadaki kazalar ve anlaşmazlıklara verilecek olası tüm yanıtların üzerinde önceden uzlaşmalı. PKK/KCK'nın yakın zamanda bitme ihtimali zayıf olan Türkiye dışındaki silahlı operasyonları nedeniyle bu, bilhassa karmaşık bir hal alıyor. Şimdiye kadar ordu ve polis, PKK'ya sempati besleyen bazı grupların güneydoğudaki provokasyonları karşısında görece sabırlı davrandı. Silahlı kuvvetlerin ateşkesi kullanarak güneydoğudaki altyapılarını güçlendirmesi ise PKK'nın sabrını sınadı. AKP genel başkan yardımcısı Beşir Atalay, bölgedeki güvenlik güçlerinin sayısının sürecin başlamasından bu yana arttığını belirtti.[198]

Türk hükümeti, 2014'te PKK'nın 293 silahlı saldırı, molotof kokteyli de dahil 785 patlayıcılı saldırı gerçekleştirdiğini, dokuz güvenlik görevlisi ve 49 sivili öldürdüğünü belirtiyor. Yüzlerce kişi de yaralandı.[199] Hararet Mayıs ve Haziran 2014'te fazlasıyla yükselmeye başladı.[200] Görünen neden, hükümetin çok sayıda yeni kalekol ve PKK tarafından kullanılan alanların sular altında bırakılmasının bir yolu olarak görülen barajlar inşa etmesiydi.[201] Haziran ayında İnsan Hakları Derneği'nin Diyarbakır şubesi, bir önceki yıl bölgede 341 yeni polis ve jandarma karakolunun yapımı için ihale verildiğini ve 143'ünün yapımının sürdüğünü kaydetti.[202] PKK'nın önde gelen isimlerinden biri şunları söylüyordu: "Bütün bunlar bizi provoke etme potansiyeli taşıyor. Niye bu kadar kalekol, niye bu kadar keşif uçuşu yapılıyor?"[203]

Türk kaynaklara göre PKK, 2013 ve 2014'te çoğunluğu sivil olan ancak güvenlik güçleri mensuplarını da içeren ve 14'ü hâlâ kayıp olan 200'den fazla kişiyi kaçırdı.[204] Gerginlik, inşaat faaliyetlerine karşı yapılan şiddetli protestolarda iki Kürt gencinin Diyarbakır'ın Lice ilçesinde 7 Haziran'da ölmesiyle ilk olarak 2014'te yükseldi. Ertesi gün yapılan cenaze töreni sırasında yüzleri kapalı bir grup, hava komutanlığının du-

[197] Kriz Grubu'na verilen mülakatlar, Ankara, Ekim 2014.

[198] "Güvenlik kuvvetlerinden [yol kapatmalar, askerlere yapılan saldırılarla] asayiş olayları olarak [ilgilenmelerini] istiyoruz. Bunların çözüm süreciyle ilgisi yok.... Bir yandan çözüm sürecini yürütüyoruz, bir yandan da olay olduğunda en şiddetli şekilde müdahale ediliyor". "Çözüm süreci olgunlaşma safhasında", Anadolu Ajansı, 8 Temmuz 2014.

[199] Kriz Grubu'na gönderilen e-posta, Türk yetkili, Kasım 2014.

[200] PKK, Diyarbakır'ın Lice ilçesinde bir askeri helikoptere ateş açtı ve 12 Mayıs'ta Siirt'teki hidroelektrik santrali inşaatına saldırı düzenledi; 16 Mayıs'ta Tunceli'de mayın temizleme çalışması yapan Türk askerlerine ateş açtı; 19 Mayıs'ta Van'da sivil bir inşaat aracını ateşe verdi; 20 Mayıs'ta Hakkari'de bir inşaat sahasındaki askerlere ateş açtı. 21 Temmuz'da Türk ordusu, PYD'nin silahlı kolu YPG ile Ceylanpınar/Resulayn'da girilen çatışmada üç askerin öldüğünü açıkladı; PKK, askerler tarafından puyuya düşürüldüklerini ve iki gerillanın öldüğünü söyledi. 20 Ağustos'ta bir asker, ordunun pusu olduğunu ileri sürdüğü bir olayda Van'da öldü.

[201] Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz, barajları savundu: "Dünyanın en önemli sorunlarından biri su sorunu iken, Türkiye de su zengini bir ülke değilken ... Türkiye baraj inşaatlarından niye vazgeçsin?" "Kalekol'un ardından bu da baraj tezgahı", *Türkiye*, 4 Temmuz 2013.

[202] "İHD: Lice'de askerler öldürme kastıyla ateş açtı", Dicle Haber Ajansı, 12 Haziran 2014.

[203] Hasan Cemal ile mülakat, a.g.e. Diyarbakır'da yapılmakta olan 48, Tunceli/Dersim'de ise 22 yeni kalekol saydı.

[204] Kriz Grubu'na gönderilen e-posta, Türk yetkili, Kasım 2014.

varından atlayarak Türk bayrağını aşağı indirdi ve ülke çapında PKK karşıtı protestoların başlamasına neden oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın cevabı sert milliyetçi bir tondaydı.[205] Güvenlik güçleri, 9 Haziran'da olayların müsamahalarının sınırlarını zorladığı ve serinkanlı olmaya gayret sarf ettikleri uyarısını yaptı.[206]

Eylül 2014'te Kürt ulusal hareketiyle bağlantılı grupların anadilde Kürtçe tam eğitim verilmemesini protesto etmek amacıyla güneydoğuda devlet okullarını kundakladığı iddia edildi.[207] Gerilimin tırmanması, Ankara'da PKK'nın süreci bilerek sabote etmek istediği ve batıdaki Türkler ile doğudaki Kürtleri karşı karşıya getirmeye çalıştığı spekülasyonlarına yol açtı.[208] Ancak olaylar, daha büyük bir olasılıkla PKK'nın hâlâ nüfuza sahip olduğunu ve işler yolunda gitmezse sorunlara yol açabileceğini, yavaş hareket eden bir hükümete gösterme çabasıydı. Örgüt liderliği, kendisini Türkiye'nin saldırganlığına karşı koruduğunu iddia ediyordu.[209] Yasal Kürt hareketi, hükümeti militanlar 2013'te çekilirken dahi husumetleri sürdürmekle suçladı.[210]

İslam Devleti'nin Suriye'nin kuzeyindeki Kürt kenti Kobani/Ayn el Arap'ta ilerlemesi karşısında Türk hükümetinin askeri açıdan harekete geçmemiş olmasını Türkiyeli Kürtlerin protesto etmeleriyle gerginlik, Eylül-Ekim 2014'te iyice tırmandı (bakınız yukarıdaki IV.D başlıklı bölüm). 6 Ekim'de HDP'nin gösteri yapma çağrısının ardından binlerce Kürt, Türkiye'de yirmiden fazla ilde sokaklara çıktı. Protestocularla polisin yanı sıra başta Kürt Hizbullahı ve PKK yandaşları arasında olmak üzere yerel rakip gruplar arasında çatışmalar yaşandı.[211] Çoğunluğu çeteler arası çatışmalar yüzünden olmak üzere en az 36 kişi öldü, polis memurları dahil çok daha fazlası yaralandı ve yüzlerce kişi gözaltına alındı. 1970'lerdeki sokak şiddetini ve 1980'lerin darbe yıllarını andırırcasına bazı bölgelerde askerler konuşlandırıldı ve Türkiye'nin en büyük Kürt kenti olan Diyarbakır da dahil olmak üzere altı ilde sokağa çıkma yasağı ilan edildi.[212]

[205] "Bu şahsın çocuk olması bizi ilgilendirmez. Bedeli neyse bunun bedelini de onu oraya gönderenler, kendisi, onlar da ödeyecektir. ... Çocuktur diye bizim bayrağımıza kutsalımıza bu şekilde saldırmak suretiyle buna sessiz kalmamız mümkün değildir". "Erdoğan ve Gül'den bayrak açıklaması", www.bianet.org, 9 Haziran 2014.

[206] "TSK'dan çok sert açıklama", *Sabah*, 9 Haziran 2014.

[207] "1 Ayda 17 okul", *Hürriyet*, 16 Eylül 2014 ve "Örgüt yandaşları Nusaybin'de okul ve yurt yaktı", *Zaman*, 7 Ekim 2014.

[208] Kriz Grubu'na verilen mülakat, Süleyman Özeren, çatışma çözümü konusunda Türk uzman, Ankara, Haziran 2014.

[209] "Biz kimseye saldırmıyoruz. Bu, nefsi müdafadır. Devlet [Kürt] halkına saldırırsa, siyasi soykırım dediğimiz şekilde onları tutuklarsa veya gerilla bölgelerinde operasyonlar yürütürse [kendimizi] savunmak zorundayız. Türk devletini işgal etmekle veya yıkmakla ilgilenmiyoruz. Kürdistan'daki köy ve kentlerde eşit vatandaşlar olarak ... yaşamak istiyoruz. Haklarımız ve kimliklerimiz kabul edilirse mücadele etmeyiz. Fakat [Türk] savaş uçakları, [kuzey Irak'ta] üstümüzde dolaşmamalı .... AKP, güneydoğuda neden bu kadar çok baraj ve kalekol inşa ediyor? ... Türk devleti, bu yaklaşımını terk etmek zorunda". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Sabri Ok, PKK/KCK lideri, Kandil, Irak, Temmuz 2014.

[210] "Gerillalar, [Mayıs 2013'te başlayan] çekilmeler konusunda disiplinliydiler. Fakat devlet ... gerillaların güzergahı üzerinde hendekler kazdı, [yüzlerce] karakol inşa etti, [gerillaları takip etmek için] termal kameralar kullandı ve ordu birliklerini kuvvetlendirdi. Askerler, [Suriye'den Türkiye'ye geçen en az üç] Kürt'ü vurarak öldürdü. PKK, bunların tamamını ataşkesin ihlali olarak değerlendirdi. Devlet geri adım atmayınca PKK harekete geçti ve gerilimler arttı". Kriz Grubu'na verilen mülakat, süreçte yer alan HDP'li milletvekili, Ankara, Haziran 2014.

[211] Diyarbakır'da 7 Ekim 2014'te PKK'yı destekleyenler ile Hizbullah ile bağlantılı Hür Dava Partisi (Hüda Par) üyeleri arasındaki silahlı çatışmada en az sekiz kişinin öldüğü bildiriliyordu.

[212] Bakınız Hugh Pope, "Why Syria's disaster threatens a war in Turkey", *The Guardian*, 10 Ekim 2014.

Ekim 2014, ateşkesin başlamasından bu yana en kötü tırmanışa sahne oldu ve Türk güvenlik güçleri ile PKK'yı doğrudan karşı karşıya getirdi. 9 Ekim'de silahlı kişiler, Kürt şehri Bingöl'de iki polisi öldürdü; 23 Ekim'de Kars yakınlarında yaşanan PKK-ordu çatışması, bir hidroelektrik enerji santrali inşaatını ateşe veren üç PKK militanının ölümüne yol açtı; 25 Ekim'de maskeli ve silahlı kişiler, Türkiye'nin İran sınırındaki Kürt ilçesi Yüksekova'da alışveriş yapan üç askeri öldürdü; PKK daha sonra olayla ilgisini reddetti. 29 Ekim'de saldırganlar, Diyarbakır'da alışveriş yapan bir Türk askerini öldürdüler.

İki tarafın da kullandığı sert söylemler, gerilimi alevlendirdi. Türkiye'nin içişleri bakanı, sokaktaki şiddete daha fazla şiddetle yanıt vermekle tehdit etti ve HDP, barış sürecini sonlandırmakla tehdit etti.[213] Atmosfer karamsar görünse de bu çatışmanın kanlı tarihi düşünüldüğünde barış sürecinin hâlâ masada olması, onun ne kadar dayanıklı olduğunu ortaya koyuyor.[214] Bir gerilim döneminde iki taraf geri çekilse de 2011-2012'deki hararetli dönemde olduğu gibi yine aynı temel meselelere dönüş yapacaklardır.

HDP'den Sebahat Tuncel'in 9 Haziran'da Türk bayrağının indirilmesini onaylamadığını söylemesi veya partinin eşbaşkanı Selahattin Demirtaş'ın 7 Ekim'de seçmenlerini ulusal sembollere saldırı gibi provokatif eylemlerden kaçınmaları için uyarması öneklerinde olduğu gibi Kürt ulusal hareketinin süreci korumaya dönük uzlaşma çabaları ümit vericiydi.[215] 9 Ekim'de Demirtaş, Öcalan'ın gerilimi azaltmak amacıyla diyalog ve müzakereyi hızlandırmayı önerdiğini de ekledi.[216] Bunun hemen ardından hükümet yetkilileri, barış sürecinin ilerlemeye devam edeceğini yinelediler.[217]

[213] "Efkan Ala: Şiddet misliyle karşılık bulur", *Hürriyet*, 7 Ekim 2014, ve "HDP: Kobane düşerse süreç biter", T24, 7 Ekim 2014.

[214] "[Erdoğan], Türkiye'nin batısındaki kamuoyunun süreci desteklemesini sağlamak için bu şekilde tepki vermek zorunda". Kriz Grubu'na verilen mülakat, Türk yetkili, Ankara, Haziran 2014.

[215] "Sebahat Tuncel: Bayrak indirilmesini tasvip etmiyoruz", www.bianet.org, 10 Haziran 2014. KCK, 14 Temmuzda hareketin "bu dönemde yol kapamalardan, asayiş birimleri oluşturmaktan ve polis ve askerleri kaçırmaktan" kaçınmasını istedi". Kriz Grubu'na gönderilen e-posta, KCK sözcüsü, 14 Temmuz 2014. Öcalan ayrıca şunları söyledi: "Bizim hiçbir ulusun ulusal değer ve simgelerine karşı olumsuz ve rencide edici bir yaklaşımımız olmamıştır". "Türk bayrağının indirilmesinden sonra ilk açıklamalar", www.bianet.org, 10 Haziran 2014. Ayrıca bakınız "Demirtaş'tan provokasyon uyarısı", Yüksekova Haber, 8 Ekim 2014.

[216] HDP'nin basın toplantısı, Diyarbakır, 9 Ekim 2014.

[217] "Çözüm sürecinde kimse geri adım atma lüksüne sahip değil". Hükümet sözcüsü Beşir Atalay'ın Kanal A televizyonuna yaptığı açıklama, 15 Ekim 2014. "Çözüm süreci, avuçta ateş tutmaya benziyor. Bu zor işin altına bütün vücudumuzu koyduk. Çözüm süreci olacak ... ama halkın güvenliği de o derece önemlidir". Bülent Arınç, süreçten sorumlu başbakan yardımcısı, "Bülent Arınç'tan çözüm süreci açıklaması", Haber Türk (online), 15 Ekim 2014.

V. Sonuç

2005'te başlayan ve 2012'nin sonunda yeniden ivme kazanan barış girişimleri dizisi, Türk hükümeti ile Kürt ulusal hareketi arasında uzun vadeli bir anlaşmanın kapısını aralıyor. Ancak dışarıdan bakanlar için apaçık olan, ve PKK'nın silahları bırakarak Türk toplumuna ve siyasetine tamamen entegre olmasını sağlayacak bir anlaşma olarak tanımlanabilen nihai amaç, iki tarafça açık ve aleni olarak sahiplenilmiyor. Bu esnada daha etkili bir ateşkes ve daha olumlu bir atmosfer dahil olmak üzere sürecin ve ortamın iyileştirilmesi önem taşıyor. Süreç tökezlediğinde ortaya çıkan boşluk, gerilim ve şiddetle hemen dolduruluyor.

Artık hükümet ve PKK, barışa uzanan birkaç yıl sürecek ve geri dönülmez geçiş için bir yol haritası üzerinde uzlaşmalılar. İki taraf da af ve geçiş dönemi adaleti gibi çetrefilli konularda uzlaşmak dahil olmak üzere kendileri ve seçmenleri için gerçekçi hedefler ve beklentiler belirlemeli. Hâlâ tamamiyle olası görünen yeni bir çatışma döneminin, uzun süredir dile getirilen ideallerin tamamını karşılaması mümkün olmayan bir anlaşmayı kabul etmekten daha sancılı ve daha maliyetli olacağını vurgulamaya devam etmeliler. Eğer ulaşılabilirse bir nihai anlaşma, süreci sona erdirmeyecek, tam aksine daha uzun ve mutlaka zor olacak uygulama safhasını başlatacaktır. İki tarafta barış için çalışmaya istekli güçlü liderler, bölgedeki iki halkı da tehdit eden çalkantılar ve iki tarafta da Türkler ile Kürtlerin yan yana yaşamalarını isteyen sağlam tabanlar, iki tarafı da müzakerelere sıkı biçimde bağlı kalma zamanının şimdi olduğuna ikna etmesi gereken faktörlerden sadece birkaçı.

PKK, bir tercih yapması gerektiğini kendi içinde kabul etmeli ve gitmek istediği yolu kamuoyuna açıklamalı. Ya barış anlaşması yapma, ilan ettiği amaçlarına ulaşmış olarak dağdan inme ve birleşmiş bir Türkiye'ye tamamen dahil olma şansını kullanır ya da önceden belirttiği bağımsız bir devlet hedefine döner. Türkiye'deki Kürtlerin çoğunluğu, neredeyse kesinlikle ilk seçeneği arzuluyorlar. Halihazırda yaptığı gibi hem Türkiye'nin coğrafyası ve başarılı ekonomisinin bir parçası olmayı istemek, hem de paralel ve bağımsız bir devletçik inşa etme görüntüsü vermek, ne ekonomik açıdan gerçekçidir ne de Türkiye'deki hükümet ve halk tarafından kabul edilebilir. Ayrıca Ekim 2013'te ve Ekim 2014'te Türk askerlerinin sivil haldeyken öldürülmeleri, PKK içindeki tüm gruplanmaların sivillere karşı şiddet kullanmaktan vazgeçip vazgeçmediği sorusunu akıllara getiriyor.

Ankara içinse Irak ve Suriye'de kötüleşen güvenlik ve bunun Türkiye'ye sıçraması, Kürtlerin yaşadığı ve PKK'nın güçlü olduğu güneydoğu kesimini vakit kaybetmeden güçlendirmenin ne kadar önemli olduğunu ortaya koyuyor. Barış, Türkiye'nin ekonomisinin yanı sıra demokratikleşme çabalarını da uzun süredir yavaşlatan bir freni ortadan kaldıracaktır. Hükümet, nihai amacın sadece Türkiye'de silahsızlanma değil aynı zamanda Türkiyeli Kürtlerin artık PKK'ya ihtiyaç duymadıkları bir noktaya varmak olduğunun farkına varmalı. Aksi takdirde anlaşmadan bir gün sonra Kürt hareketinin yeniden silahlanmasını kimse engelleyemeyecektir. Belki daha önemli olan da anaakım Türklerin, bu sürecin başarılı olması durumunda beraberinde getireceği şu olası senaryoyu tahayyül edip benimsemeleri: Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın PKK lideri Öcalan ile uluslararası bir sahnede yan yana durarak zor olanı seçtikleri ve barışa giden riskli yolu tercih ettikleri için övgüleri kabul etmeleri.

İstanbul/Brüksel, 6 Kasım 2014

Ek A: Türkiye Haritası

Ek B: Sözlük

AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi: Türkiye'de iktidarda olan ve eskiden başbakan şimdi cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın lideri olduğu parti. Şimdiki lideri, Başbakan Ahmet Davutoğlu. Mecliste güçlü bir çoğunluğa ve halk desteğine sahip.
BDP/HDP	Barış ve Demokrasi Partisi ve Halkların Demokratik Partisi: Türkiye'deki Kürt ulusal hareketini temsil eden, ikisi de mecliste olan ve gelecekte birleşmeleri beklenen iki yasal parti.
CHP	Cumhuriyetçi Halk Partisi: Türkiye'de merkez solda yer alan ana muhalefet partisi.
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi: Mecliste sağ kanatta yer alan diğer ana muhalefet partisi.
İslam Devleti	(Eski adıyla IŞİD) – eski adıyla Irak Şam İslam Devleti: Suriye'de savaşan cihatçı militan muhalif gruplardan en çok bilineni. Otoriter taktikleri, halk katliamları, ideolojik aşırılıcılığı ve şiddetli mezhepçiliği nedeniyle aktivistlerin sıkı eleştirilerine hedef oldu.
KCK	Koma Ciwakên Kurdistanê (Kürdistan Topluluklar Birliği): PKK tarafından 2005-2007'de kurulan, Türkiye, İran, Irak, Suriye'deki (PYD dahil) Kürt toplulukları ve diyasporadakiler dahil tüm PKK bağlantılı grupların şemsiye örgütü.
KBY	Kürdistan Bölgesel Yönetimi: Ülkenin Kürt olan kuzeyinde ağırlıklı olmak üzere Irak Kürdistanı'ndaki yönetim. Başkanı, Mesut Barzani.
PJAK	Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi): Aynı zamanda KCK'nın parçası olan İran'daki Kürt örgüt. İran hükümeti ile 2011'de yaptığı ateşkese büyük oranda uyuldu.
PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi): 1978 yılında Abdullah Öcalan tarafından kurulan ve Türkiye'de 1984'te silahlı isyanını başlatan örgüt. Kuzey Irak ve Türkiye'de yaklaşık 3000-5000 militana sahip. Türkiye, AB, ABD ve başka bazı ülkeler trafından terör ve uyuşturucu kaçakçısı örgüt olarak yasaklanmış durumda.
PYD	Partiya Yekîtiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi): 2003'te kurulan, PKK/KCK ile bağlantılı Suriyeli Kürt örgüt.

Ek C: International Crisis Group Hakkında

The International Crisis Group (Crisis Group) is an independent, non-profit, non-governmental organisation, with some 125 staff members on five continents, working through field-based analysis and high-level advocacy to prevent and resolve deadly conflict.

Crisis Group's approach is grounded in field research. Teams of political analysts are located within or close by countries at risk of outbreak, escalation or recurrence of violent conflict. Based on information and assessments from the field, it produces analytical reports containing practical recommendations targeted at key international decision-takers. Crisis Group also publishes *CrisisWatch*, a twelve-page monthly bulletin, providing a succinct regular update on the state of play in all the most significant situations of conflict or potential conflict around the world.

Crisis Group's reports and briefing papers are distributed widely by email and made available simultaneously on the website, www.crisisgroup.org. Crisis Group works closely with governments and those who influence them, including the media, to highlight its crisis analyses and to generate support for its policy prescriptions.

The Crisis Group Board of Trustees – which includes prominent figures from the fields of politics, diplomacy, business and the media – is directly involved in helping to bring the reports and recommendations to the attention of senior policy-makers around the world. Crisis Group is co-chaired by former UN Deputy Secretary-General and Administrator of the United Nations Development Programme (UNDP), Lord Mark Malloch-Brown, and Dean of Paris School of International Affairs (Sciences Po), Ghassan Salamé.

Crisis Group's President & CEO, Jean-Marie Guéhenno, assumed his role on 1 September 2014. Mr. Guéhenno served as the United Nations Under-Secretary-General for Peacekeeping Operations from 2000-2008, and in 2012, as Deputy Joint Special Envoy of the United Nations and the League of Arab States on Syria. He left his post as Deputy Joint Special Envoy to chair the commission that prepared the white paper on French defence and national security in 2013.

Crisis Group's international headquarters is in Brussels, and the organisation has offices or representation in 26 locations: Baghdad/Suleimaniya, Bangkok, Beijing, Beirut, Bishkek, Bogotá, Cairo, Dakar, Dubai, Gaza City, Islamabad, Istanbul, Jerusalem, Johannesburg, Kabul, London, Mexico City, Moscow, Nairobi, New York, Seoul, Toronto, Tripoli, Tunis, Washington DC. Crisis Group currently covers some 70 areas of actual or potential conflict across four continents. In Africa, this includes, Burkina Faso, Burundi, Cameroon, Central African Republic, Chad, Côte d'Ivoire, Democratic Republic of the Congo, Eritrea, Ethiopia, Guinea, Guinea-Bissau, Kenya, Liberia, Madagascar, Nigeria, Sierra Leone, Somalia, South Sudan, Sudan, Uganda and Zimbabwe; in Asia, Afghanistan, Indonesia, Kashmir, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Malaysia, Myanmar, Nepal, North Korea, Pakistan, Philippines, Sri Lanka, Taiwan Strait, Tajikistan, Thailand, Timor-Leste, Turkmenistan and Uzbekistan; in Europe, Armenia, Azerbaijan, Bosnia and Herzegovina, Cyprus, Georgia, Kosovo, Macedonia, North Caucasus, Serbia and Turkey; in the Middle East and North Africa, Algeria, Bahrain, Egypt, Iran, Iraq, Israel-Palestine, Jordan, Lebanon, Libya, Morocco, Syria, Tunisia, Western Sahara and Yemen; and in Latin America and the Caribbean, Colombia, Guatemala, Mexico and Venezuela.

In 2014, Crisis Group receives financial support from, or is in the process of renewing relationships with, a wide range of governments, institutional foundations, and private sources. Crisis Group receives support from the following governmental departments and agencies: Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade, Austrian Development Agency, Belgian Ministry of Foreign Affairs, Canadian International Development Research Centre, Danish Ministry of Foreign Affairs, Department of Foreign Affairs, Trade and Development Canada, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ), Dutch Ministry of Foreign Affairs, European Union Instrument for Stability, French Ministry of Foreign Affairs, German Federal Foreign Office, Irish Aid, Principality of Liechtenstein, Luxembourg Ministry of Foreign Affairs, Ministry of Foreign Affairs of Finland, New Zealand Ministry of Foreign Affairs and Trade, Norwegian Ministry of Foreign Affairs, Swedish Ministry of Foreign Affairs, Swiss Federal Department of Foreign Affairs, United Kingdom Department for International Development, U.S. Agency for International Development.

Crisis Group also holds relationships with the following institutional and private foundations: Adessium Foundation, Carnegie Corporation of New York, Henry Luce Foundation, Humanity United, John D. and Catherine T. MacArthur Foundation, Oak Foundation, Open Society Foundations, Open Society Initiative for West Africa, Ploughshares Fund, Rockefeller Brothers Fund, Stanley Foundation and VIVA Trust.

November 2014

Ek D: 2011'den bu yana Avrupa ve Orta Asya rapor ve brifingleri

As of 1 October 2013, Central Asia publications are listed under the Europe and Central Asia program.

Ukraine

Ukraine: Running out of Time, Europe Report N°231, 14 May 2014.

Central Asia

Central Asia: Decay and Decline, Asia Report N°201, 3 February 2011.

Tajikistan: The Changing Insurgent Threats, Asia Report N°205, 24 May 2011.

Kyrgyzstan: Widening Ethnic Divisions in the South, Asia Report N°222, 29 March 2012.

Kazakhstan: Waiting for Change, Asia Report N°251, 30 September 2013.

Water Pressures in Central Asia, Europe and Central Asia Report N°233, 11 September 2014.

Balkans

Bosnia: Europe's Time to Act, Europe Briefing N°59, 11 January 2011 (also available in Bosnian).

North Kosovo: Dual Sovereignty in Practice, Europe Report N°211, 14 March 2011.

Bosnia: State Institutions under Attack, Europe Briefing N°62, 6 May 2011 (also available in Bosnian).

Macedonia: Ten Years after the Conflict, Europe Report N°212, 11 August 2011.

Bosnia: What Does Republika Srpska Want?, Europe Report N°214, 6 October 2011 (also available in Bosnian).

Brčko Unsupervised, Europe Briefing N°66, 8 December 2011 (also available in Bosnian).

Kosovo and Serbia: A Little Goodwill Could Go a Long Way, Europe Report N°215, 2 February 2012.

Bosnia's Gordian Knot: Constitutional Reform, Europe Briefing N°68, 12 July 2012 (also available in Bosnian).

Setting Kosovo Free: Remaining Challenges, Europe Report N°218, 10 September 2012.

Serbia and Kosovo: The Path to Normalisation, Europe Report N°223, 19 February 2013 (also available in Albanian and Serbian).

Bosnia's Dangerous Tango: Islam and Nationalism, Europe Briefing N°70, 26 February 2013 (also available in Bosnian).

Bosnia's Future, Europe Report N°232, 10 July 2014.

Caucasus

Armenia and Azerbaijan: Preventing War, Europe Briefing N°60, 8 February 2011 (also available in Russian).

Georgia: The Javakheti Region's Integration Challenges, Europe Briefing N°63, 23 May 2011.

Georgia-Russia: Learn to Live like Neighbours, Europe Briefing N°65, 8 August 2011 (also available in Russian).

Tackling Azerbaijan's IDP Burden, Europe Briefing N°67, 27 February 2012 (also available in Russian).

Armenia: An Opportunity for Statesmanship, Europe Report N°217, 25 June 2012.

The North Caucasus: The Challenges of Integration (I), Ethnicity and Conflict, Europe Report N°220, 19 October 2012 (also available in Russian).

The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency, Europe Report N°221, 19 October 2012 (also available in Russian).

Abkhazia: The Long Road to Reconciliation, Europe Report N°224, 10 April 2013.

The North Caucasus: The Challenges of Integration (III), Governance, Elections, Rule of Law, Europe Report N°226, 6 September 2013 (also available in Russian).

Armenia and Azerbaijan: A Season of Risks, Europe Briefing N°71, 26 September 2013 (also available in Russian).

Too Far, Too Fast: Sochi, Tourism and Conflict in the Caucasus, Europe Report N°228, 30 January 2014 (also available in Russian).

Cyprus

Cyprus: Six Steps toward a Settlement, Europe Briefing N°61, 22 February 2011 (also available in Greek and Turkish).

Aphrodite's Gift: Can Cypriot Gas Power a New Dialogue?, Europe Report N°216, 2 April 2012 (also available in Greek and Turkish).

Divided Cyprus: Coming to Terms on an Imperfect Reality, Europe Report N°229, 14 March 2014 (also available in Greek and Turkish).

Turkey

Turkey and Greece: Time to Settle the Aegean Dispute, Europe Briefing N°64, 19 July 2011 (also available in Turkish and Greek).

Turkey: Ending the PKK Insurgency, Europe Report N°213, 20 September 2011 (also available in Turkish).

Turkey: The PKK and a Kurdish Settlement, Europe Report N°219, 11 September 2012 (also available in Turkish) .

Turkey's Kurdish Impasse: The View from Diyarbakır, Europe Report N°222, 30 November 2012 (also available in Turkish).

Blurring the Borders: Syrian Spillover Risks for Turkey, Europe Report N°225, 30 April 2013.

Crying "Wolf": Why Turkish Fears Need Not Block Kurdish Reform, Europe Report N°227, 7 October 2013 (also available in Turkish).

The Rising Costs of Turkey's Syrian Quagmire, Europe Report N°230, 30 April 2014.

Ek E: International Crisis Group Mütevelli Heyeti

PRESIDENT & CEO

Jean-Marie Guéhenno
Former UN Under-Secretary-General for Peacekeeping Operations

CO-CHAIRS

Lord (Mark) Malloch-Brown
Former UN Deputy Secretary-General and Administrator of the United Nations Development Programme (UNDP)

Ghassan Salamé
Dean, Paris School of International Affairs, Sciences Po

VICE-CHAIR

Ayo Obe
Legal Practitioner, Columnist and TV Presenter, Nigeria

OTHER TRUSTEES

Morton Abramowitz
Former U.S. Assistant Secretary of State and Ambassador to Turkey

Hushang Ansary
Chairman, Parman Capital Group LLC

Nahum Barnea
Political Columnist, Israel

Samuel Berger
Chair, Albright Stonebridge Group LLC; Former U.S. National Security Adviser

Emma Bonino
Former Foreign Minister of Italy and Vice-President of the Senate; Former European Commissioner for Humanitarian Aid

Micheline Calmy-Rey
Former President of the Swiss Confederation and Foreign Affairs Minister

Cheryl Carolus
Former South African High Commissioner to the UK and Secretary General of the African National Congress (ANC)

Maria Livanos Cattaui
Former Secretary-General of the International Chamber of Commerce

Wesley Clark
Former NATO Supreme Allied Commander

Sheila Coronel
Toni Stabile Professor of Practice in Investigative Journalism; Director, Toni Stabile Center for Investigative Journalism, Columbia University, U.S.

Mark Eyskens
Former Prime Minister of Belgium

Lykke Friis
Prorector For Education at the University of Copenhagen. Former Climate & Energy Minister and Minister of Gender Equality of Denmark

Frank Giustra
President & CEO, Fiore Financial Corporation

Mo Ibrahim
Founder and Chair, Mo Ibrahim Foundation; Founder, Celtel International

Wolfgang Ischinger
Chairman, Munich Security Conference; Former German Deputy Foreign Minister and Ambassador to the UK and U.S.

Asma Jahangir
Former President of the Supreme Court Bar Association of Pakistan; Former UN Special Rapporteur on the Freedom of Religion or Belief

Wadah Khanfar
Co-Founder, Al Sharq Forum; Former Director General, Al Jazeera Network

Wim Kok
Former Prime Minister of the Netherlands

Ricardo Lagos
Former President of Chile

Joanne Leedom-Ackerman
Former International Secretary of PEN International; Novelist and journalist, U.S.

Sankie Mthembi-Mahanyele
Chairperson of Central Energy Fund, Ltd.; Former Deputy Secretary General of the African National Congress (ANC)

Lalit Mansingh
Former Foreign Secretary of India, Ambassador to the U.S. and High Commissioner to the UK

Thomas R Pickering
Former U.S. Undersecretary of State and Ambassador to the UN, Russia, India, Israel, Jordan, El Salvador and Nigeria

Karim Raslan
Founder & CEO of the KRA Group

Paul Reynolds
President & CEO, Canaccord Genuity Group Inc.

Olympia Snowe
Former U.S. Senator and member of the House of Representatives

George Soros
Founder, Open Society Foundations and Chair, Soros Fund Management

Javier Solana
President, ESADE Center for Global Economy and Geopolitics; Distinguished Fellow, The Brookings Institution

Pär Stenbäck
Former Minister of Foreign Affairs and of Education, Finland. Chairman of the European Cultural Parliament.

Jonas Gahr Støre
Leader of Norwegian Labour Party; Former Foreign Minister

Lawrence H. Summers
Former Director of the U.S. National Economic Council and Secretary of the U.S. Treasury; President Emeritus of Harvard University

Wang Jisi
Member, Foreign Policy Advisory Committee of the Chinese Foreign Ministry; Former Dean of School of International Studies, Peking University

Wu Jianmin
Executive Vice Chairman, China Institute for Innovation and Development Strategy; Member, Foreign Policy Advisory Committee of the Chinese Foreign Ministry; Former Ambassador of China to the UN (Geneva) and France

Lionel Zinsou
Chairman and CEO, PAI Partners

.

PRESIDENT'S COUNCIL

A distinguished group of individual and corporate donors providing essential support and expertise to Crisis Group.

CORPORATE

BP
Investec Asset Management
Shearman & Sterling LLP
Statoil (U.K.) Ltd.
White & Case LLP

INDIVIDUAL

Anonymous (5)
Scott Bessent
Stephen & Jennifer Dattels
Andrew Groves
Frank Holmes
Reynold Levy
Pierre Mirabaud
Ford Nicholson & Lisa Wolverton
Maureen White

INTERNATIONAL ADVISORY COUNCIL

Individual and corporate supporters who play a key role in Crisis Group's efforts to prevent deadly conflict.

CORPORATE

APCO Worldwide Inc.
Atlas Copco AB
BG Group plc
Chevron
Equinox Partners
HSBC Holdings plc
Lockwood Financial Ltd
MasterCard
Shell
Yapı Merkezi Construction and Industry Inc.

INDIVIDUAL

Anonymous
Stanley Bergman & Edward Bergman
David Brown & Erika Franke
Neil & Sandra DeFeo Family Foundation
Neemat Frem
Seth & Jane Ginns
Rita E. Hauser
Geoffrey Hsu
George Kellner
Faisel Khan
Elliott Kulick
David Levy
Leslie Lishon
Harriet Mouchly-Weiss
Ana Luisa Ponti & Geoffrey R. Hoguet
Kerry Propper
Michael L. Riordan
Nina K. Solarz
Horst Sporer
VIVA Trust
Stelios S. Zavvos

SENIOR ADVISERS

Former Board Members who maintain an association with Crisis Group, and whose advice and support are called on (to the extent consistent with any other office they may be holding at the time).

Martti Ahtisaari
Chairman Emeritus

George Mitchell
Chairman Emeritus

Gareth Evans
President Emeritus

Kenneth Adelman
Adnan Abu-Odeh
HRH Prince Turki al-Faisal
Hushang Ansary
Óscar Arias
Ersin Arıoğlu
Richard Armitage
Diego Arria
Zainab Bangura
Shlomo Ben-Ami
Christoph Bertram
Alan Blinken
Lakhdar Brahimi
Zbigniew Brzezinski
Kim Campbell
Jorge Castañeda
Naresh Chandra
Eugene Chien
Joaquim Alberto Chissano
Victor Chu
Mong Joon Chung
Pat Cox
Gianfranco Dell'Alba
Jacques Delors
Alain Destexhe
Mou-Shih Ding
Uffe Ellemann-Jensen
Gernot Erler
Marika Fahlén
Stanley Fischer
Malcolm Fraser
Carla Hills
Swanee Hunt
James V. Kimsey
Aleksander Kwasniewski
Todung Mulya Lubis
Allan J. MacEachen
Graça Machel
Jessica T. Mathews
Barbara McDougall
Matthew McHugh
Miklós Németh
Christine Ockrent
Timothy Ong
Olara Otunnu
Lord (Christopher) Patten
Shimon Peres
Victor Pinchuk
Surin Pitsuwan
Cyril Ramaphosa
Fidel V. Ramos